

Бібліотека альманаху
«СІВАЧ»

Випуск №2

Сергій Полулях

ПАРТЧОРТ

(Роман)

УДК

Аліна ШЕВЧЕНКО дизайнер обкладинки

Сергій Полулях. Партчорт (роман). – Харків : Мачулін — 2022.
– 144 с.

Після спроби відновити військовим шляхом СРСР у вигляді росії (російського об'єднання слов'ян), десятки тисяч полонених українців перетворили на рабів. Але боротьба за свободу продовжувалася. Про перебіг подій як в Україні, так і в росії, на прикладі колімиського табору і окремо взятої української родини, розповідається в романі Сергія Полуляха «Партчорт», написаному в 1996 році. Все розвивається за цим сценарієм...

Видання розраховане на широке коло читачів.

ISBN

© С.Полулях, 2022

ПАРТЧОРТ

1

- Та які вони великі, твої російські письменники? Самі себе хвалять і пишаються— роздратовано передражнив рудого, худючого до неймовірності товариша по бараку Степан Невбитий, - для нас вони нічогосінько не зробили, окрім шкоди, як і твій Солженицін! Це ж він просторікував, що після розпаду Союзу треба «обустроювати» лише Росію, а України і її народу ніби і не було, бо українську мову придумали австрійці? Ідіот, як і ти. Ні, гірший, бо у нього мати була україною, з кубанських, тому він точно знав, що українська мова на Кубань прийшла з України, а не з Австро-Угорщини, якої тоді і в Божих планах не було. Українська мова існувала ще задовго і до Австрії, не кажучи вже про Московію, взяти б хоча наші пісні, яким сотні і тисячі років. Значить це була народна мова, і прошу відзначити, що не московського народу. Чи може це Тарас Шевченко взяв і придумав українську, щоб писати вірші? А ти кажеш - Солженицін... Колонізатор, і більше нічого.

- Нет, ты говори, да знай, меру, Солженицын - глыба!, - маяво захищався Пензін, колишній російський демократ, якому дали можливість доводити свою любов до Росії аж на Колімі, яка знову виправдала своє давнє призначення тюрми народів. Тут працювали на добробут «великої і неподільної», всі ті, хто на руїнах Союзу розвивав демократії та будував нові незалежні держави. Звичайно, це були щасливчики, кого чомусь не встигли розстріляти за вироком місцевих «трійок» чи їй просто вбити. Хоча, яка різниця, вб'ють тебе на вулиці ні за що, чи за вироком босяцького, неправого кривосуду розстріляють у тюрмі, і теж ні за цапову душу?

Степан якось зблизився з Пезінім, бо в тому дивним чином вживалися і критика комуністичного минулого, і якісь начала, чи скоріше залишки демократії, і знання літератури, в тому числі неформальної, одним словом, професор. Він

вперше побачив Пензіна в якійсь неймовірно контрастній з рудим коротким волоссям зеленій лижній шапочці, біля руїн колишнього селища “Пятилетка”, звідки їх мали відправити далі.

Коли прийшла машина і вони всілися в кузов, Пензін заспокоївся і продовжив читати поему невідомого автора, якою розважав своїх товаришів на обочині траси до суперечки. Це був лист дружині від колишнього чоловіка. Поема була з матюками, але Степан довго сміявся, коли почув рядок: “Пишешь дорогая, что умер твой отец? Слава тебе господи, одному песец”. Так вони і зійшлися, але трішки пізніше Степан вкотре пересвідчився, що російський демократизм і думка закінчується на українському питанні. Тому вони постійно сперечалися, щойно мова заходила про Україну і Росію. Так було і цього разу, коли Пензін кинувся доводити, що більшість російських письменників, як і той Солженіцин, насправді наполовину українці, тому правильно кажуть, що Україна не віддільна від Росії.

Степан аж розлютився:

- Та що ти його захищаєш?! Втім, всі ваші письменники, якщо і писали про мову, то мали на увазі не її чи народ, а імперію.

- А Пушкін? – не здався Пензін.

- Знайшов, кого згадати. «Всяк суцїй в нїй язик», чи як там далі про гордого внука слов'ян і диких фінів? Що це, як не імперія? Наш Тарас Григорович написав краще: «Од молдаванина до фіна, на всіх язиках все мовчить. Бо благоденствує». Де тут твоя Росія? Тюрма і більше нічого. Ти тільки подумай, що для вас, вас, які стояли на чолі демократичних процесів, всього через пару десятиліть після комуністичного пугчу, найбільшою соціальною катастрофою двадцятого сторіччя став розпад СРСР, а не перевороти, голодомори, війни чи десятки, чусь, десятки мільйонів убитих і замордованих людей в ім'я цієї самої імперії! Оце так люблять народ?! Тоді, для чого, взагалі, така держава?

Запеклі політичні суперечки в бараках чи балках, як на Півночі називають примітивні, складені з колод дерев'яні будинки, спалахували щовечора і закінчувалися завжди однаково – всі дружно і ображено замовкали і скрегочучи зубами або вибігали прохолонути назовні, або падали на нари і лежали мовчки, аж доки не приходив тривожний сон.

За маленьким віконцем, в якому скло заміняв поліетилен, буяла вічна колимська зима і німував непереможний мороз. Здалеку долинали розмірене гупання – хтось і після дванадцяти годинної зміни продовжував мордуватися на холоді. Слава богу, їхня бригада сьогодні вчасно впоралася з роботою і тепер вони могли спокійно, якщо не зважати на суперечку, лежати на нарах, гріючись і даючи відпочити натрудженим м'язам. Зроблена з металевої діжки з-під мастила буржуйка так заспокоїливо і по-домашньому потріскувала палаючими дровами, кидаючи на стіни теплі, червонясті зайчики, що відчутно майже щастя, а тепло після морозу інакше і не назвеш, не могли завадити навіть смердючі онучі та брудний робочий одяг, розвішаний на мотузках по всьому балку. Після ломової роботи люди повертались до балків далеко за восьму вечора, тому можливість побути в теплі, підсушити одяг і розтягнутися на весь зріст на нарах, сприймалася ледь не як вершина бажань.

Завжди, щойно трішки зігрівшись, людина, навіть каторжанин, знову ставала людиною. Вона починала згадувати і мріяти, її думка летіла, не спиняючись, все далі і далі, над величезною понівеченою країною, що простяглася шкірою вбитого ведмеда ледь не від океану до океану. Нарешті, думка прилітала в Україну і сідала, неначе птах, на вишневу гілку в батьківському садку. Спочатку від згадки про Україну ставало на душі світліше, але не надовго, бо потім душу заповнював пекучий біль від всього ними втраченого чи не здобутого. А потім людина поринала в сон, після якого на душі завжди ставало ще важче, бо снилася дружина чи діти, до яких тепер було так далеко, як до волі.

Вранішню темряву, яка сягала неба, неначе велетенська, поцяцькована золотими блискітками зірок брила чорної криги, розбило на дрібні галузки несамовите калатання дзвону - обрізка кисневого балону, прив'язаного до гілки засохлої модрини.

- І де тільки доп'яли таку дзвенючу залізяку, - подумки сплюнув Степан, лежачи на нарах. Руки інстинктивно торкнулися обмороженого обличчя, хоча і пальцям було боляче. Навіть вранці від утоми боліло все тіло.

- Тут не курорт, - зітхнув він, - Не відлежишся і не підлікуєшся. Хочеш не хочеш, а вставати треба.

У балку зажеврів, потроху розгораючись, каганець. Хтось вже гримотів дверцятами буржуйки, роздмухував жарини, які збереглися до ранку під сірим, мерехтливим попелом і підкладав сухих дрівець. Всі знали, що перед роботою потрібно добряче зігрітися, адже виходити на мороз з теплою балку було просто страшно. Раз-по-раз противно скрипіли вхідні двері, задля збереження тепла оббиті старими ковдрами і кохвайками, випускаючи на вулицю чоловіків, натомість в балок вдиралися сиві пасма вранішнього морозу. Малий туалет справляли недалеко від балка, прямісінько в сніг, біля стежки. Хтось з новеньких, хто ще вірив у фізкультуру, бо не знав табірних реалій, кинувся розтиратися снігом, але його швиденько відрадили:

-Ти дужче три, дужче. Сніг якраз годиться. Я щойно набури в точнісінько туди, де ти стоїш.

Всі, хто почув, засміялися, але одразу закашлялися, бо зранку морозне повітря потрібно вдихати помалу, щоб звикло горло, а не реготати на всі легені.

Доки одягалися, днювальний черговий потурбувався за чай. В буржуйці, прямо в полум'ї, шумів закіптюжений чайник, бо так швидше закипала вода, адже випити перед виходом на мороз окропу було життєво необхідно. Оскільки справжнього чаю не було, пили просто гарячу воду або заварювали гілочки смородини чи малини, якщо хтось зумів запастися ними ще з осені. Чоловіки, потроху одягаючись,

перемовлялися між собою. Від вчорашньої сварки не залишилося і сліду. Пензін намотував навколо попереку неймовірно довгий шматок сірого, брудного полотна. Він крутився посеред балка, блискаючи через подерті підштаники восково-жовтим тілом. Степан не втримався:

- Ну, ти, жертва російської демократії, прикрий сором.
- Какої еще срам? - огризнувся зосереджено Пензін, - я в штанах.
- У Люципера, в пеклі, підштаники чистіші і ціліші, ніж у тебе.
- Зато мои теплее.
- Да - а, тебе нічим не проймеш. А що це у тебе довкола пуза за прапор намотано? – не вгавав Степан.
- Тебе бы все смеяться, а мне надо беречь спину.

Степан погодився, що спину берегти таки потрібно, але якби ж та ганчірка була трішечки чистішою. Вдягнувши брудні та подерті робочі ватяні штани і кохвайки, в'язні підходили до буржуйки і востаннє гріли над нею рукавиці, намагаючись хоча б на хвилину обдурити зиму. Потім, схожі на чорних жуків, зіщулено пробіралися поміж двометрових заметів до великого балка, який був їдальнею. Найнетерплячіші вже шкварчали жаринами цигарок, залишали комусь «докурити» недопалок і в хмарах холодного пару зникали в середині великого, тьмяно освітленого приміщення харчоблоку, так їдальню називало начальство. На стінах, складених з товстих колод, плазували чорні людські тіні. Чоловіки метушливо вмоцувалися за столами або чекали своєї черги біля «амбразури» - віконця на кухню, щоб раніше за інших отримати миску гарячого варева. На столах тремтливо блимали каганці, немов би наввипередки намагалися розповісти щось важливе і нескінченне червоними язичками полум'я.

Цього разу Степан запізнився – всі місця були вже зайняті та і мисок не вистачало. Він примостився в кутку на якийсь ящик і сидів, дивлячись прямо перед собою. Краще трішки почекати, але поїсти спокійно, ніж їсти, постійно

відчуваючи потилицею, як хтось заглядає в твою миску. Нарешті, підійшла і його черга стати перед амбразурою, за якою вправлялася білява, бравенька кухарка. Степан привітався і пожартував:

– Здрастуй, а тепер всип і мені, але тільки трішечки - трішечки, - і після паузи додав, – не повну мисочку.

Цьому нехитрому жарту Надія, так звали їхню господинню, завжди усміхалася, тому відповіла теж жартом:

- Ти, доходягя, хоча б це поїв.

- Та якось, з божою поміччю, впораюсь, - відповів Степан, - аби вапа ласка подати, а ми вже постарасемося, - і відійшов до вільного місця за довгим столом. Доки він сьорбав якусь лемішку, до їдальні зайшов начальник дільниці Петрович, бо за сніданком він проводив ранковий наряд. Це був маленький, спитий чоловічок, який все життя провів на Півночі по артілям золотопукачів, тому його і поставили начальником дільниці. З начальством робітники завжди тримали дистанцію, але насправді, цей начальник, який весь час смакував бражку в своєму балку, був для них справжньою знахідкою.

Вони, хоча і були засуджені на заслання, але на щастя, до таборів якось не дійшло. Їх просто етапували по сибірським артілям добувати золото для нової-старої влади, а тому вони працювали, як звичайні робітники, хіба що під наглядом. На інших дільницях людям поталанило менше, охорона і начальство їли ув'язнених поїдом, намагаючись вичавити план за будь – яку ціну, а під наглядом працювати завжди важче. На цій дільниці хлопці цінували свою відносну свободу і працювали не стільки за совість, скільки за страх, що замість такого гарного начальника пришлють якогось звіра.

На сьогодні їх чекали звичайні для такої пори роботи. Треба було скидати сніг з дахів, розгрібати триметрові замети навколо бульдозерів, рубати дрова чи довбати в мерзлій землі ями для стовпів під майбутню огорожу, а хтось ішов будувати балок для охорони, яка повинна тут з'явитися

з початком промивального сезону, щоб стерегти золото. Механізатори йшли ремонтувати бульдозер, який вже встигли розчистити від снігу, але зварнику Степану роботи по спеціальності поки що не було, проте Петрович його не забув:

- А ты, Неубитый, пойдешь готовить подъезды к цистернам для приема солярки. Завтра к нам пойдут «наливы» с горючим. Километров за десять отсюда, вниз по распадку, прямо по дороге, стоит семь железнодорожных цистерн. Расчистишь подъезды к каждой из них с верхней дороги, чтобы наливывы могли подъехать поближе, а потом пробьешься к сливным задвижкам с другой стороны цистерн, внизу, там будет подъезд для нашей техники. Проверишь задвижки, чтобы были закрыты и вообще работали. На некоторых сливных патрубках висят шланги, проверишь, что бы они были согнуты пополам и крепко обвязаны проволокой, в месте перегиба солярка не должна просачиваться.

Степан не втримався і сплюнув:

- Оце така російська техніка? Шлангу перегнув і навіть та засувка? А ще на Європу плювали...

Петрович пропустив критику повз вуха:

- Не забудь заглянуть в горловины, накроешь, если, что не так, ну и что там внутри делается, тоже посмотришь.

- А чим накривати горловини, - поцікавився Степан, - що за матеріал?

- Какой еще материал? Там, на месте, сам и поищешь. Ты же старатель или как?

- А обід?

- Да ты к обеду управишься. Ну, может, опоздаешь чуток. Первый раз, что ли?, – якоесь ніяково посміхнувся Петрович.

3

Степан взяв на плече лопату і пішов по нещодавно прочищеній в снігу дорозі. Він навіть радів такому наряду, адже цілий день міг побути один, а не сперечатися з тим же Пензінім чи з кимось ще. Навіть робота його не лякала, бо

працювати він любив змалечку і це завжди і заспокоювало, і допомагало зосередитись, сформулювати думку або і просто згадувати рідних та мріяти.

За першим поворотом дороги, коли їхній табір сховався за сніговими заметами, розпочиналася безмежно-біла гнітючість. Над двометровими заметами виднілися лише верхівки чагарників та рідко чорніли тоненькі стовбурці модрин, які тут називали лиственицями. Навколо них в'юнїлися стежечки заячих слідів, деякі доріжки вуханів були так натоптані, що витримували вагу людини. На гілочках білили пухнаті клубочки снігу. Часто з кущів злітали зграйки білих куріпок, яких було годі й розгледіти, так вони були схожі на грудочки снігу, доки птахи не знімалися в повітря. Зграя плавно і безшумно робила півколо і сідала на кущі трохи далі, повністю зливаючись з засніженими гілками. І знову навкрути загускає тиша.

Їхній, як і всі інші розпадки, оточують, але швидше ось-ось накриють і затоплять білі, пологі сопки, схожі на хвилі, які накочуються зусібіч, а за ними піднімаються гострозубі гірські хребти. Над головою розкинулось синє безкрає небо, але навіть підняти погляд до гори не можна, бо сніг і сонце немилосердно, аж до болючих сліз, засліплюють очі. Тому Степан весь час дивився під ноги, але не скільки через сонце, скільки через погану дорогу, проте і це мало допомагало. Снігова дорога була ще не втрамбованою, тому ноги постійно потрапляли в заглибини від бульдозерних траків або підверталися на крижаних грудках, грузли в снігу, немов у сухому піску, так що вже через півгодини щиколотки почали боліти і чим далі, тим дужче. Але було добре хоча б і те, що в шию ніхто не жене і не заважає думати. Думки крутилися навколо найбільшого, навколо їхньої поразки яка, врешті – рршт, і загнала їх на край світу.

- Ех, якби ми не гралися в демократію, а зразу взяли владу, то цього б не було. Дурні були, вірили, що незалежність і демократія - це назавжди, і ніхто не посміє підняти на неї руку. А її треба було боронити, як малу дитину, яка ще не

розуміє де добро, а де зло. А ще краще, треба було з самого початку нам жити по-своєму. Повинні були діяти лише українські закони і порядки, спрямовані на укріплення державності і державної свідомості, як колись робили комуністи. Для них важливою була лише влада і їхня система, і вони йшли до цього, не зважаючи ні на що. А ми ж могли хоча б не потурати ворогам України! А то у них і телебачення, і газети, і бізнес; аякже, демократія!

Степан упіймав себе на тому, що енергійно рубав рукою повітря, неначе і справді бив своїх ворогів, але думати не припинив. Зате з українською демократією вороги після перевороту не церемонились, як і з іншими демократіями, бо на Колиму відправляли представників практично всіх колишніх республік Союзу, які знову потрапили під московське ярмо. Дісталось всім, особливо українцям, прибалтам і грузинам. Їх росіяни ненавиділи найлютіше. Щоправда, і тут миру між арештантами різних національностей було небагато, але здебільшого обходилися суперечками, проте абхазів, осетинів і грузинів разом намагалися не тримати навіть в таборах. Ці ненавиділи один одного до скону, хоча і потрапили сюди одні за свою Грузію, а інші – за Абхазію чи Осетію. Після війни абхазів, з їхньою незалежною від Грузії республікою, виявилися Росії непотрібними і їх просто порозсилали по Сибірам, як колись кримчаків та чеченців, а сухумський берег Чорного моря оголосили «ісконно руською землею».

Сонце, нарешті, піднялося над сопками і розігнало в розпадку вранішню тінь - стало тепліше. Мороз відступив і ховався десь далі, куди ще не діставало проміння. Степан знову задумався і не помітив, як підійшов до цілої гори стовбурів модрин. Їх стягали до дороги, щоб потім вантажівками везти в табір чи ще й далі. Тут з дерев обрубували гілки і хоча чомусь ця робота вважалася важкою, Степан заздрив тим, хто працював на лісоповалі. Від несподіванки Степан аж підскочив, коли до нього хтось

озвався. Він озирнувся і побачив Вітьку Забастовку, земляка з Донбасу.

4

- Сідай, покуримо, - запропонував той.
- Немає чого, - відповів Степан, але на колоди присів з задоволенням і розпрямив втомлені ноги. Забастовкою Вітьку прозвали за те, що колись він був членом страйкового комітету шахти, а потім бігав по різних партіях, які обіцяли Донбасу райське життя в новому Союзі. Він балакав російською, але так вимовляв «шо», що Степан не втримався від посмішки.
- Чого це ти й досі лопочеш кацапською, ти ж українець? - Той завчено відповів, що на Донбасі всі так балакають.
- Брепеш, поїдь в село в Луганській чи Одеській області і почувеш, як там балакають. Ще Федір Моргун, Герой соціалістичної праці і секретар Полтавського обкому комуністів розповідав, що до війни на Донеччині більшість сіл була українськими і розмовляли люди рідною, а не російською мовою.
- Так когда это было, а теперь там суржик, - не вгавав Вітька.
- Ну то і що? Ех ти, філолох! Це не суржик, а залежність.
- Кака іще залежність?
- Мовна.
- Такої нет.
- Як це немає? Алкогольна чи тютюнова є, а мовної немає? Просто звичку користуватися російською українцям вбивали в голову сотні років, особливо, коли до влади дорвалися ваші. От і звикли, а більше нічого. Ні, брепшу, ще все діловодство і освіту зробили російськими. Привчали, як до горілки.

Степан і за мирного життя, навіть за Союзу, завжди і всюди розмовляв українською і знав, що дуже швидко майже всі співрозмовники починали з ним переходити на українську. Так було і цього разу.

Оцінивши порівняння мови з горілкою, Забастовка засміявся, остаточно переходячи на українську:

- Нічого, земляк, прорвемося. Тепер ми теж не дурні.
- З вами ми вже прорвалися. Аж на Колиму, - відповів Степан і спересердя махнув рукою, але Забастовка захотів продовжити уроки філології.
- Все-таки, руська нам ближча, чого її боятися?
- А ти не здогадуєшся? Спочатку російську мову потрібно вбити в голову, потім – в серце і душу. Тоді українську мову можна викидати на смітник, як ви кажете, в село, та і там їй місця вже немає. Ти ж пам'ятаєш, що з Незалежністю практично всі телевізійні канали були україномовними, а коли українські феодала чи москалі їх викупили, то всі телеведучі, всі новини, програми і серіали, стали готувати лише російською. Як при такому мовному геноциді було вижити українській мові? А потім вас оголошують росіянами, бо ви розмовляєте російською, кажуть що тепер це ваша рідна мова, а далі – українців, як корову на налігачі, можна вести прямо в Росію. Разом з територією. Одурити людей через телеящик, провести референдум, підкупити народ - це вашим було раз плюнуть.
- Ми від України не відмовлялися.
- А то вас забули запитати. Пам'ятаєш, як після чемпіонату Європи з футболу в 2012 році, українці всіх областей стали патріотами?
- Да...Тоді в Донецьку теж почали співати український гімн, почали ходити з нашими прапорами, носити вишиванки. У нас аж сльози на очах наверталися, бо скільки років нас глушили, а тут така краса!
- Отож. Вони це зрозуміли і швиденько провели, як завжди обманом, закон про мову, де вже території визначали мову офіційного спілкування, а батьки визначали, якою мовою виховувати дітей в дитсадках та навчати в школах, та ще і ввели обов'язкову російську і неначе повернулися в СРСР, коли почали закривати українські школи. От для чого вони почали шалене бомбардування російською мовою з усіх телевізійних каналів. Навіть я почав ловити себе на тому, що інколи мимоволі вживав російські слова, бо свідомість

визначає мовне середовище, та ще таке агресивне. Знаєш, у 70-х, в старших класах, коли почали ходити на танці, хлопці просили мене починати розмову з дівчатами, які приїжджали в гості «с Маскви», бо я розмовляв російською добре, адже багато читав і писав, а вони не дуже. Після армії та інституту я вже сам став ледь не росіянином, хоча писав вірші і оповідання обома мовами, більше українською, а коли писав свій перший матеріал в газету, то мені був потрібен російсько-український словник, щоб знайти українські слова. Через кілька років я повністю перейшов на українську, бо працював у цьому середовищі.

- Ну, да. І в нас на шахті теж все було по - руському, а як інакше?

- Отак нашу мову і нищили цілими десятиріччями. У 80-х на вулицях міст української вже майже не було, бо вона була сільською, колгоспною, другорядною. Убили навіть таке прадавнє українське слово, як оранка, яку в звітах, а потім і в житті, замінили якоюсь «пахотою». Як би ти почитав берестяні грамоти з Новгороду, то побачив би, що тисячу років тому вони писалися українцями. Там абсолютно сучасні українські слова, але писали церковною, староболгарською. Люди не дуже її знали і часто помилялися, тому писали звичні їм українські слова – кожух, писав, дурний. Як і ми, коли писали твори в школі російською, але вживали українські слова. За це ставили «двійки».

Вітька зареготав:

- Та пам'ятаю я. У нас теж таке було. Ми ж самі з села, а поїдемо на пляж, в Донецьк, так давай по-руському, по-городському: «Дівочки, прігайте, тут не глібоко, ось покі!». З нас і городські в училищі сміялися, питали: «Ну, шо спека, аж асфальт порепался и горобці хекают?».

Степан засміявся:

- Ну, десь так і було. Так і вбивали нашу мову цілу тисячу років. З 1991 року наша мова почала поступово укорінюватися, от вони і провели мовний бліцкриг. Молодь любить концерти, моду, зірок, шоу, бойовики, а старші –

серіали, і все це негайно на всіх каналах стало російським, а їх в Україні сотні, та тисячі радіостанцій, та мільйони радіо в маршрутках і автомобілях, а ще гірше - інтернет. На десятки російських пісень була лише одна українська. Навіть українське дротове радіо, оті брехунці, які були в кожній хаті і квартирі, і яке традиційно було україномовним, не забули завчасно знищити.

- Да, мабуть тому нас називали малоросами.

- От бачиш, починаєш правильно думати, а подивитися - дурень-дурнем, - пожартував Степан.

Вітька шморгнув носом, але не образився:

- Ну ти вже як скажеш, то скажеш. Я пам'ятаю, як ти обізвав мене підаросом, бо я казав, що російська мова краща. Ще і сказав, я запам'ятав, ось: "Змінив свою мовну орієнтацію неприродним шляхом", - це ти сам придумав про підаросів?

Степан промовчав, а Забастовка розсміявся знову і сказав, що тепер так і буде називати своїх друзів-шахтарів, бо в шахті балакають по – кацапському, та ще й матюкають один одного і ніхто не ображається.

5

Степан не зогледівся, як дістався до встановлених вздовж дороги заметених снігом залізничних цистерн. Вони стояли так, що горловини були врівень з поверхнею, а в протилежних торцях цистерн біля самого дна, були вмонтовані зливні засувки, через які і заправлялися бульдозери. Зараз їх не було видно, бо вони були в яру. Степан аж свиснув:

- Нічого собі, «піді подивися», коли тут потрібно працювати цілій бригаді.

Але робити нічого і він почав відкидати сніг спочатку з дороги, щоб можна було підійти до кожної горловини, а потім, як Суворов в Альпах, коли той тікав від французів, кинувся з обриву вниз, щоб відкидати сніг від засувок. Фактично, йому потрібно було пробити ледь не одну сотню метрів в триметрових заметах, вздовж всього ряду цистерн.

За час свого зимового життя в таборі Степан накидався стільки снігу, що інші й не бачили, тому не боявся, а ще ця робота йому подобалася, бо за ним ніхто не стояв і не підганяв. Це було схоже на змагання, під час якого людину охоплює азарт боротьби. Він швидко спитнів, скинув кохвайку і незабаром латаний светр вкрився немов срібним хутром інесем, але роботи не припиняв і до вечора таки впорався.

На Колімі взимку темніє рано, тож коли Степан вибрався знову на дорогу, сонце вже сховалося за сопку. Стало холодно, мокра від поту жіноча папочка товстої в'язки миттю задубіла. Змерзли і руки, а до табору було ще далеко, до того ж, треба було йти по темряві, весь час виламуючи ноги на грудках скрижанілого снігу. Було ще важче, ніж вдень, тому до табору Степан дістався, коли вже остаточно змерз, а всі балки селища чорніли згаслими вікнами.

В ідальні ще блимав каганець і червонів жар у величезній плиті, звареній з листового металу-десятки. В кутку, сидячи на маленькому ослінчику, Надія чистила картоплю на завтра. Колись вона була директором приватного ресторану в Мінську.

- Де ж це тебе носить, земляче?- звернулася вона до Степана лагідною білоруською говіркою.

- Та оце, як казав Петрович, я трішечки запізнився на обід. Степан скинув на підлогу задубілу кохвайку і важко впав на лаву, обпершись спиною об стіну.

- Ну, то погрійся трішки та поїж. На ось, я собі готувала, та щось не хочеться. Надія поставила тарілку смаженої картоплі на столик біля плити.

Степан щиро зрадів:

- Недарма ж кажуть, що все, що робиться, робиться на краще. Запізнився на обід і вечерю, зате поласую смаженою картопелькою біля плити.

- Тобі б ще дівку, - несподівано пустила бісика кухарка і зашарілася.

- Еге ж, тільки цього зараз і не вистачало. Як у нас кажуть у такий холод: оце б ще холодного пива і на мотоцикл. Я замерз на крижинку, так що від такого Сніговика жінкам лише шкода. З мене мокре місце залишиться, як розтану.

Дивно, але від невинного жарту гарної жінки його таки добряче кинуло в жар. Кухарка засміялася, тріпнувши світлими пасмами волосся, а Степан від утоми ледве довечеряв, запив страву трьома кружками гарячої води і пішов спати. Але спати йому не дав Пензін.

6

Щойно Степан втомлено розтягнувся на нарах, як той зашепотів прямо в вухо.

- Вчора мне газета досталась, а сегодня, наконец - то, смог прочитать. Наши в Крыму продолжают теснить бандформирования. Симферополю и Севастополю установили статус прифронтовых городов. Собираются разблокировать мост через пролив, чтобы помочь мирному населению, которое бежит из Керчи от бандитов и американцев.

- Ну то й що? – крізь сон буркнув Степан.

- Как это, ну и что? Ведь это же Крым, курортное место, а там бандиты американские орудуют. Все - из-за национализма.

- Якого ще націоналізма?

- Украинского, какого же еще?

- Ото дурний! Ти чув про Яна Гуса?

- А как же, он выступал против Папы Римского и католической церкви.

- Ото й усього, що ти знаєш? А він же виступав проти німецького засилля в середньовічній Чехії і був справжнім націоналістом, бо казав, що в Чехії лише чехи повинні бути на перших ролях, як і чеська мова. А проти Папи виступав, бо католики не дозволяли вести службу чеською мовою і принижували чеську націю.

- Ну, это как сказать, а вот украинский национализм...

- При чому тут він? – майже байдуже запитав Степан і слухав у сонному мареві як Пензін довго розповідав про «ісконно русську» землю, дружбу народів, «гордость русских моряков», невдячних кримських татар і підступних американців. Степану набридло.

- Вам, москалям, братерство подобається лише тоді, коли ми стоїмо перед вами на колінах. А коли я піднявся, то зразу став націоналістом, ворогом Росії. Якби ви, кремлівські демократи, разом з Україною боролися проти бандитів, у тому числі й ваших, які розперезалися в Криму і на Донбасі, тоді всім би в Україні, та і в Росії, було б спокійно і добре. А то довели себе до сказу «ісключительними» правами, а хтось винен. Ви ж і винні за те, що створили в Криму русько – фашистський режим, бо тільки фашисти вбивали євреїв, лише за те, що вони євреї, як ви вбивали українців і палили українські книжки, лише за те, що вони українські. Тільки нацисти, як і росіяни, мали якісь ісключительні права, а інші – ісключительне безправіє. От вам тепер і показують, яка ви наддержавка. Та і подумати, що це за держава така, Росія? Ні прапору свого, ні герба, ні гімну, ні мови. Все крадене. Зате – богообрані, народ - месія! Степан аж розсміявся.

- Что ты такое говоришь?

- Як, що? Нинішній російський прапор катюга Петро привіз з Голландії, герб – візантійський, гімн – англійський, царі – німецькі, назва – українська, мова і прізвища – давньоболгарські, система влади – татаро-монгольська, територія – загарбана, пельмені - китайські. А все гамузом - називаєте ісконно руським.

- Это взаимопроникновение культур.

- Та яке там проникновеніє? Все звикли брати нахрапом та привласнювати. Ти задумувався, чому в російській мові немає відповідника українському «дякую»?

- Как это нет? А спасибо?

- «Спасибо» - це видозмінене від «спаси бог». Є ще «благо дарю», теж з церковної риторики, але немає мовного

відповідника звичайній людській вдачаності, які є в кожній мові. Дивно, але мабуть не дарма.

Пензін не думав здаватися. Звичайний до російських газет і телебачення, він ніякої правди вже не сприймав і пінячись, шепотів, що скоро Росія всіх поставить на місце. Невбитий вкотре терпляче роз'яснював, як потрібно читати більшовицькі і російські газети.

- Ти ж неначе професор, так? А між рядками читати не вмєш і нічого не бачиш. Ти думєш, чому це Сємферополь і Севастополь дали прифронтний статус? Та тому, що в Крим увійшли наші частини, які вже заблокували трасу і позбавили можливості для відступу залишкам російсько-більшовицьких військ. А чого це нічого не пишуть про ваш розхвалений флот? Тому, що його, мабуть, вже немає. Ви думали, що російський флот в Криму буде вчно, тим більше, що і наша влада робила все для цього? А він тільки бабусь – епілептичок з червоними прапорцями втїшав. Ти ж пам'ятаєш, як від Криму сахнулися всі туристи, коли ви почали виганяти українців і татар? А іншого заробітку там не було. От тоді люди і побачили, чого насправді варта Росія. Мені розповідали, що українці, які служать в Чорноморському флоті Росії, підняли повстання, як колись на «Потьомкіну» і відмовилися воювати з Україною. І правильно зробили. Зберегли місто, та і люди отямалися, вийшли на вулиці, а Москві вже було не до того. От ваша влада і накивала п'ятами з Криму. Тільки пишуть, що ще воюють.

- Это все пропаганда, русский флот непобедим.

- Так уже і непобедім? - усміхнувся в темряві Степан, - а згадай Кримську війну, чий флот тоді був «непобедім»? Після капітуляції, російського військового флоту в Чорному морі взагалі не було 10 років. А при Цусімі кого «непобеділі»? Ще й про «Варяг» набрехали. А в 1920-х чий це флот був «непобедім», та ще і не один раз? А щоб він не дістався тоді Україні, ви його «непобеділі» аж на дно моря. Ні собі, ні людям. А в другу світову? Що, забув? Кажеш, що ми комуся

продалися. Затям собі, своєю дурною рудою головою, що українці на своїй землі нікому продаватися не можуть, вони можуть лише захищатися. Якими завгодно засобами. Ти думаєш, чому ця газетка більше ні про які інші кримські міста не пише? Бо там вже давно мир, спокій і українська влада. Чого і вам бажано, а хто не хоче жити в Криму, нехай летить на Колиму. Замість мене.

Степан відвернувся до стіни, задоволений інформацією, отриманою між рядків кремлівської газети, не заснув, а скоріше втратив свідомість.

7

На ранок в'язнів чекала погана новина. Вночі чорти принесли парторга, від якого нічого доброго чекати не доводилося, бо до них давно доходили чутки, як той збиткувався над людьми в інших таборах-дільницях. Як і кожний начальник радянської табірної доби, наділений неконтрольованою владою, цей теж був самодуром, змушуючи людей виконувати безглузді накази під загрозою розстрілу.

Після сніданку всі повмощувалися в їдальні хто на чому – на лавах чи просто на підлозі. Петрович, затиноючись і червоніючи, представив гостя, від якого залежали людські долі на підвладній парторгу території. Коли той почав говорити, Степанові було дико, аж до нестями, чути ці напівзабуті слова, пустопорожні комуністичні звороти та тріскучі гасла і він несамохіть, раз-по-раз озирався довкола себе - невже це не сон? Поряд з ним, прямо на підлозі, вмовився Пензін, бо не зважаючи на нічну суперечку, його неначе магнітом притягувало до Степана, і зашепотів у самісіньке вухо про те, що тепер закінчилося спокійне життя, бо золотого запасу у влади немає, тому будуть «закручувати гайки».

Парторг розповів, що незабаром парторги і комісари будуть призначені на кожну дільницю, а до того часу він один буде контролювати роботу арештантів на дільницях

промислового району, буваючи наїздами. Потім настала черга лекції про «текущий момент».

- Американские империалисты, озлобленные победой и восстановлением Советской власти в России, устроили беспрецедентную блокаду нашей страны. Им спешит подпевать буржуазная Европа и наймиты из бывших стран Варшавского договора. Чтобы защититься, мы повсеместно укрепляем границы. Недавно в Харьковской области прошел съезд народных представителей, на котором несмотря на ожесточенное давление проторовавшейся власти, было принято решение о присоединении Харьковщины к южным и восточным областям Украины в составе России. Ведется большая работа по подготовке такого решения и по ряду других областей Украины, а также других республик.

Степан прошепотів.

- От бреше! Це він не хоче казати, що з України їх уже виперли, а в Харкові зібралися лише кремлівські агенти, - але потім не витримав і вголос звернувся до парторга:

- А скажіть мені, на якій підставі нас, громадян інших країн, заарештували і тримають тут?

Парторг аж підскочив від несподіванки, а потім, пронизуючи Степана лютим поглядом, промовив.

- Я вижу, что здесь будет с кем поработать. Скажите спасибо, что вас не наказали по законам военного времени, а дали возможность трудом искупить свою вину перед народом. Украинские буржуазные националисты и ренегаты всех мастей пытаются снова создать «самостийную» Украину в тех областях, где им временно удалось захватить власть. Они идут на любые сделки с совестью и международным капиталом. Идет преследование настоящих патриотов – украинских и русских интернационалистов и русских патриотов других национальностей, а также настоящих коммунистов, которые с оружием в руках защищают идеалы народовластия и партии Ленина – Сталина. Недавно в Житомире был развязан грязный судебный спектакль над

российским патриотом Иванчуковым, который вместе с товарищами вынес справедливый приговор отъявленному националисту, бывшему так называемому президенту Украины. Вся прогрессивная мировая общественность протестует против этого судилища. Вместе с тем, экономическое положение, подорванное годами правления антинародных режимов, требует активизировать процессы промышленного возрождения России. Десятилетия грабительского разгула частной собственности разделило страну на богатых и нищих. С богатыми мы поступили так, как завещали наши вожди. Их имущество и предприятия, которыми они владели незаконно, национализировано. Наше правительство, состоящее из представителей коммунистической партии и наших политических союзников на данном этапе, требует от европейских стран возвратить наворованные олигархами средства. Вместе с тем, правительство проявляет всемерную заботу о своих гражданах. Сейчас введена система бесплатных хлебных карточек для работающих. Разрабатываются меры по обеспечению населения товарами и продуктами первой необходимости. Трудности есть, но они временные.

Він ще довго торохтів про «своє, комуністичне», але раптом помітив, що багато слухачів поснуло і замовк.

Потім парторг, високий, худючий дід невизначеного віку, наказав Петровичу подати йому чаю, але коли сьорбнув звичайного кип'ятку, скривився, бо очікував справжнього чаю, а не гарячої води. Петрович лише розвів руками, а хтось з темного кутку порадив парторгу:

- Добрячий чайок, га? Пий - не хочу, нам води не шкода.

Парторг пропустив шпильку повз вуха і забалакав знову:

- Теперь о главном. Для вас основным законом и мерилом обеспечения продуктами питания будет вечно справедливый принцип – кто не работает, тот не ест. Хватит устраивать вам бесплатный курорт. Я постараюсь, чтобы здесь работала система, которую я строил еще в молодые годы. Будете честно работать и выполнять план, значит будете получать

питання по нормам. А якщо ні, розмір пайка буде встановлено пропорційно виконанню плану. С завтрашнього дня вам будуть доводитися завдання, виконання яких гарантує отримання затвердженої норми харчування. В найближчому часі буде працювати державна комісія, наділена надзвичайними повноваженнями. Ваші злочини проти радянського народу можна покарати тільки працею і потом, кров'ю, якщо хочете, потом. Будь-які прояви анархії і саботажу будуть пересікатися найжорсткішим чином. Радянщині потрібен метал і ми його отримаємо! Наше державство не зупиниться ні перед якими труднощами!

На цьому лекція закінчилася. Пензін одним з перших вискочив на вулицю і закашлявся від морозного повітря та обурення. Він розмахував руками, витирив слюзи і в безсилій люті бив кулаком по стіні. Рука заболіла, він скривився і заспокоївся. Степан начебто і навчився керувати емоціями, але теж ладен був бігти куди завгодно, проте швидко опанував себе.

- Ти помітив, що вони не збираються зупинитися перед труднощами? А труднощі - це ми, хто повинен працювати, інакше ті римські чи, правильніше буде, колимські раби.

8

На ганок вийшов парторг. Тепер його можна було роздивитися при денному світлі. Одягнений в унти та білий хутряний кожух, в добру шапку, худий, як хорт, він не боявся холоду. Зблякві від старості очі ще горіли вогнем натхнення і класової ненависті. Він був задоволений своїм виступом, коли слова невимушено і легко склалися в потрібні речення і гучні фрази. В такі хвилини Сиромятов, таким було прізвисько парторга, відчував у собі сили перевернути гори, змусити цих ворогів працювати до останнього подиху і перемогти ненависні капіталізм і націоналізм. Він люто ненавидів цих злочинців, які дивилися на нього важкими чи байдужими поглядами, але обставини зобов'язували вести роботу і серед цих покидьків,

яких замість справедливого розстрілу, прислали на справжній курорт. Але, що поробиш, коли партія наказала, тому з ними теж потрібно було вести виховну роботу, щоб забезпечити виконання плану по золоту.

Окинувши поглядом всіх присутніх, він чомусь звернувся до Степана.

- Я вижу, ты здесь самый бойкий. Ты и на работе такой бойкий, или как? Ну, что, как работается?

- Та потихеньку.

- Я вижу, что помаленьку. Вон, смотри, как они идут на работу, - він мотнув головою в бік вервечки в'язнів, які похнюпившись, йшли вузькою стежкою, протоптаною між заметів на ремонтний майданчик, - едва ноги переставляють, как сытые вороны. Если так идти, то как раз к обеду будут на месте. С такими темпами не только на обед, на ужин не заработают.

Степан і тут не змовчав, мовляв, не курорт, на високогір'ї не вистачає повітря та і їжі, як кіт наплакав, всі просто ослабли. Парторг пильно подивився на нього.

- Ничего не тяжело, да и кормят вас три раза в день. Я по возрасту много старше вас, но еще бегаю, а не ползаю, как сонная муха.

- Сравнили хрен с пальцем, - бовкнув Пензін, - они же папсут по двенадцать часов. Тут не очень-то побежишь, если хочешь сберечь силы не только на завтра, но и на послезавтра.

- Кто хочет работать – ищет способ, а кто не хочет – ищет причину. Ничего, завтра мы вам гаечки-то подтянем. А вы почему такие разговорчивые и почему на украинском наречии? - парторг несподівано звернувся до Степана на «ви».

- У кого, можливо, і наречіє, а у нас – мова, - дивлячись йому в очі, спокійно відповів Степан. Парторг почервонів і напружився не лише обличчям, але і всім тілом, немов готуючись кинути з кулаками:

- Какая такая мова? Наши ученые уже установили, что до 18-го столетия украинского языка вообще не было!

Степан спокійно заспівав: «По-пе, попереду Сагайдачний», - знаєте, скільки цій пісні років? Майже 400, чи може це китайською українці співали і балакали тисячоліттями?

Парторг, махнувши рукою, мовляв, однаково, немає такої мови, побіг до автомобіля, який чекав біля їдальні. За ним підтопцем потрюхикав і Петрович. Здалеку долинув голос парторга: «Максимально увеличь объемы работы с тем, чтобы промывочные работы начатъ к майским праздникам». Петрович мовчки слухав, нагнувши голову в натягнутому на самісінькі вуха капелюсі.

Степан з Пензіним презирнулися, вони не розуміли, як це можна розпочати промивку до Першого травня, коли ще не буде відтайки, не буде води та і полігони ще не готували, а резолюцію виніс Степан:

- Одразу видно, розумний чоловік – аж тхне. Ох і дасть він нам клопоту з своїми «планами партії на спину народу». Видно і правда, їхня партія спочатку позбулася честі, потім совісті, а тепер і розуму.

На диво Петрович, який повернувся з проводів парторга, не хвилювався і навіть почав заспокоювати, мовляв, ви самі все чули. Поки що будемо працювати, як працювали. Плану по металу ще немає, запасних частин немає, ремонту немає, але крутитися будемо, що правда, в кінці промови, проинмрив:

- Вы, это, как его, не закладывайте меня парторгу. Просто, всем будет лучше так, как есть. Я же все понимаю, да мне и самому без вас не удержаться до конца сезона. Зато и я вам, в случае чего, помогу.

Степан абсолютно щиро заспокоїв начальство:

- Та ми ж не проти, пий собі на здоров'я, аби не згорів від своєї бражки, бо тоді що?, - і пожартував, нагадавши давню пораду хворим на похмілля, - Пити треба менше.

Петрович жарт оцінив:

- Менше уже никак нельзя. Я еще с комсомольской работы знаю, что пить надо часто, но много.

9

Цього дня Степану разом з Пензіним довелося скидати сніг з дахів лазні, майстерні і складу. Так робили, щоб за потепління обважнілий від води сніг не провалив покрівлі. Доки йшла лекція, сонце вже піднялося і сніг навколо вигравав мільярдами різнокольорових діамантів. Сніг на дахах за зиму влежався і за допомогою лопати його можна було нарізати величезними брилами. Коли вдавалося зрушити таку брилу завбільшки з письмовий стіл, вона з шурхотом сповзала по даху і падала додолу, піднімаючи хмару снігового пилу глухим вибухом - пух! Смішно, але навіть дорослим чоловікам це дарувало якусь дитячу радість.

З даху їхній табір було видно, як на долоні. Біля бульдозерів копирсалися ремонтники. Здалеку здавалося, що це повзають якісь чорні комашки, але насправді люди були зайняті справою. Вони намагалися знайти під снігом інструменти чи запасні частини, які в кінці минулого сезону старателі покидали біля своїх машин. Хлопці штрикали лопатами в замети навмання, намагаючись натрапити на щось корисне. Петрович називав це «комплектацією». Було добре видно, як він на хвилюк зазирнув до бульдозерів, а потім почимчикував до балків. Степан засміявся:

- От ти скажи, яке все-таки в цього чоловіка чудове життя! Зранку черконув бражки і бігом в їдальню, перекусити. Звідти - знову в свій балок. І так - цілісінкый день. Але нехай краще жере бражку, як сліпа кобила очерет, ніж набридає нам.

Пензін не зрозумів приказки про кобилу і очерет.

- Очерет – це комиш, по вашому, - пояснив Степан, - Кажуть, що сліпий кінь не розбирає що і скільки їсть, тому жує і очерет, але краще цей бражник, ніж парторг. Той нас живцем з'їсть.

- И не говори, - погодився Пензін, - и где их столько набралось?

- Ти, що, забув, що дурнями Русь завжди славилась?

- При чем здесь Русь? - озвався Пензін, – у вас своїх дураков, хоть завались.

- Так наші ж у ваших навчаються.

Так, перемовляючись, вони поступово скидали сніг з даху, доки не вибралися аж на гребінь. Одяг парував, від яскравого сонця сльозилися очі, вони втомилися і сіли перепочити просто на сніг, кинувши на нього свої кохфвайки. Трішки помовчавши, Степан знову продовжив розмову, видно, парторг таки дістав за живе і Невбитому було конче необхідно дізнатися, чому це в'язнями стали вони, а не їхні вороги? Але і в розмові про політику він не забув попередити товарища про небезпеку:

- Дивись, не загуркочи донизу, а то будеш чухатися там, де і не свербіло. Хто знає, яке залізниччя лежить під снігом? От ти скажи, якби ви в Москві не чубилися з нами, хіба б нас завалили кадебешники з комуністами?

Пензін подивився вниз довгим поглядом і несподівано погодився:

- В этом ты целиком прав. Да, мы, российские демократы, часто поддерживали тех, кто не признавал вашу независимость. Я тогда был депутатом Государственной думы. Обсуждали долги Украины по нефти и газу. Все, и коммунисты, и правительственные фракции, говорили о защите интересов России. Требовали перекрыть газ и добиться возврата долгов. Ну, как было этот вопрос не поддержать и нам, демократам? Если бы мы не поддержали, нас бы обвинили в сотрудничестве с врагами России и мы бы проиграли выборы.

Степан знову повторив сказане не один раз:

- Та не вибори ви боялись програти! Просто в Росії всі політики будь якого кольору справжні імперіалісти, і всім вам Україна, її демократія і свобода вибору, стоїть кісткою в горлі!

- Погоди, может и так, но ваши націоналістическіе ідеї не піддерживали даже наші демократи. Опять же, зачем вы піддерживали раскольніческую церковь?

- При чому тут церква? Українські віруючі лише хотіли молитися своєю мовою та мати в Києві православну патріархію, яку Москва вкрала ще ледь не за монголів. Ви молитесь в своїх церквах, а ми – в своїх. Всього то і справи. А ще ж московська церква грала в одну дудку з імперією, а її попи в Україні агітували проти Незалежності та підбурювали народ на війну. На відміну від вас, у нас існує свобода віросповідання і держава повинна забезпечити це право, а ти кажеш – розкольники. Це у ваших головах розкол!

10

Невбитий знав наперед все, що скаже Пензін і все ж його довго не полишала надія що Пензін, як і всі інші росіяни, нарешті зрозуміють, що українці мають таке ж право на свою країну і незалежність, як та ж Росія чи Англія, або будь-яка інша країна, якщо вона не зазіхає на чужу територію і традиції. Що вони, врешті – решт, зрозуміють, що лише незалежна, демократична і багата Україна була б найнадійнішим економічним партнером багатой Росії, але він помилявся. Їм була потрібна лише недорозвинена і зросійщена Україна, поділена вздовж і впоперек, їм потрібна Україна, як губернія Російської імперії, бажано без українців. Степан пожував сніг і сплюнув, бо від снігу пити хотілося ще дужче:

- Оце і називається, ділити по - братерському. Це коли старший брат каже, що спочатку з'їсть свої цукерки, а потім буде собі ділити цукерки молодшого брата. Отак і ви робите, а не здогадуєтесь, що російським демократам треба було, перш за все, допомагати незалежній Україні, а не нищити її. Тоді б комуністи чи московські імперці ніколи б не захопили владу в Україні, не те що перемогли б на виборах, а це означає, що ви б мали гарантовану підтримку в Європі. А вийшло, що Європа спочатку зрадила нас, бо

спокусилася російським дешевим газом, а потім і ви за кацапською звичкою, спробували «кинути» Європу. За це Європа відмовилася від ваших послуг, але і вона дістала свою порцію зради, бо нікому стало стояти проти мусульман і лівих анархістів. За зраду нічого не буває, окрім зради. Та і які це українські борги за газ чи нафту, вам же платили все до копійки, та ще і по яким цінам? Ви просто брехали народу, що Україна краде газ.

Пензін відповів, ліниво шурхаючи лопатою, намагаючись сидючи звалити з даху великий сніговий паралелепіпед:

- У нас шутили, что так в Писании сказано, мол, сначала обмани ближнего, ибо ближний обманет тебя и обманувший - возрадуется.

- У тому-то і біда, що це не жарт, а ваша ідеологія. Монголо-татари і більше нічого. Скажуть же таке, обдури ближнього, - усміхнувся Степан, - Ну ладно, що було, те загуло, як російська демократія. Скажи краще, як ви допомогли комуністам захопити владу, їх вже і видно майже не було?

Пензін зітхнув.

- Україна им и помогла.

- Не Україна, а ваша п'ята колона. Ви ж самі і довели справу до ручки, коли перекрили в Європу газ, а звинуватили Україну, та ще всі наші шахти знищили остаточно, як і всю енергетику, а потім перекрили вентиль чи вимкнули рубильник. Все просто, до дурниць, а ти кажеш, що комуністам допомогла Україна. А ви що робили? Мовчиш...

- А ваша оранжевая революция на деньги американцев...

- Знову казочки. Тоді в Україні люди довірили владі допрацювати до виборів, але оцінку дали свою, на виборах. А у них вкрали право обирати. Ти ж не знаєш, як виборчі комісії просто переставляли місцями результати і це було так нахабно, що люди повстали. Українці могли пробачити все - зраду, тупість і непрофесіоналізм влади, але не втрату права вибору. Тому і вийшли на вулиці і це було святом демократії, яку прийняв народ і яку в народі хотіли вкрати. А гроші? – гроші всі шукають, де можна, бо без них

політики не зробиш. Зрозуміло, що знайшлися люди, які закликali людей і організовували ці мільйонні мітинги, забезпечували порядок, харчування чи охорону. Це ж не так просто, а без грошей і неможливо. Одне скажу, жоден уряд іноземної держави гроші на нашу Помаранчеву революцію не давав. А от українських комуністів і різні Руські блоки хіба не годував російський бізнес, а то і російський уряд всі ці роки? Це ж правда.

Степан згадав, як після українського, хоча б по духу, уряду, прийшли потурнаки, для яких реставрація Союзу чи Російської імперії була програмним завданням. Їх ввели в коаліційний уряд, але вони відверто саботували роботу уряду і Ради, звинувачуючи в негараздах той же уряд і обіцяючи народу все і одразу: і роботу, і зарплати, як в Європі, і пенсії, а як прийшли до влади, то за пару років, доки люди дивилися, що з цього буде, спиритні хлопці встигли продати все, що змогли, з стратегічними галузями включно своїм російським подільникам, а ще більше привласнити, тобто забрали бізнес як у своїх партнерів, так і в противників. Правда, в пресі це називалося «добросусідськими стосунками з стратегічним партнером». Потім переіначили законодавство і захопили владу. Тоді ж їхня Верховна Рада оголосила, що Україна стає відкритою країною, тільки кордони чомусь відкрили лише для Росії.

Пензін підхопився на ноги і стиснувши руками голову швидко забалакав, неначе йому розвиднилося:

- Мы думали, что все будет по другому, а на деле - сами привели коммунистов к власти, на свою голову! Тогда в Россию начали привозить делегации хохлов, которые везде кричали, что все украинцы выступают за возрождение Союза. Наши кремлевские правители, которые контролировали весь бизнес, тут пропляпали. Они не учли, что у коммунистов был колоссальный опыт политической борьбы в мировом масштабе.

- У сімнадцятому, чи що? - уточнив Степан.

- Не только в семнадцатом. Они же все семьдесят лет существования СССР, да и после, только тем и занимались, что устраивали перевороты если не в Африке, то в Латинской Америке, тем более - на территории бывшего СССР. Они накопили огромный опыт и отработали технологию сотен и тысяч переворотов, провокаций и путчей в разных странах, а это уже система, опять же, агентура везде и всюду. Мы только подумаем провести какую-то акцию, а они уже знают, как развалить нас изнутри, как скомпрометировать и что соврать. Какое - то время казалось, что коммунистов уже не осталось, так, болтается на митингах несколько тысяч стариков, но кагебешники, которые пришли к власти, просчитались, а может, так и было задумано с самого начала. Коммунисты незаметно меняли свою идеологию. Прямо во власть не шли, но через Думу помогали олигархам свалить нас, а в это же время дискредитировали власть в глазах народа. Потом, в один прекрасный момент, совершили очередной переворот. Кого-то прикормили, кого-то переманили, кого-то взяли на компромате. В общем, обвели всех вокруг пальца. Я - то знаю, как все было на самом деле.

- Всі раді, що ти знаєш, - кинув Степан, одягаючи шапку, бо вже трохи охолов і голова почала мерзнути, - а далі що?

- А дальше все просто. В Москве провели что- то типа объединительного вече народов Советского Союза. В столицу, как раз на 9 мая, привезли ветеранов, вернее, просто идеологически «правильных» военных пенсионеров, а с ними приехали тысячи подготовленных боевиков. Да, оказывается у нас они были, в отличии от ваших националистов. Прямо с Красной площади, где проходил какой-то парад, они толпой и ворвались в Кремль, а наш президент ничего не подозревал. Его, не долго думая, поймали и утопили в реке. Поступили в точности, как с царской фамилией, говорю же - система. Везде у них были свои люди. Немедленно объявили чрезвычайное положение, ввели комендантский час, начались массовые

аресты согласно подготовленных списков. По улицам пошли мародеры, ведь русскому человеку только разреши грабить. Вот так и получилась «народная» революция, вернее, русский бунт, как говорил Пушкин, беспощадный и бессмысленный. Так было задумано. Для наведения порядка сначала надо срежиссировать беспорядки. Они это умели, а мы – нет. Ну, да ладно. Тогда многих наших убили на месте, многих просто ограбили – они еще легко отделались. Три дня Москва горела, а потом все национализировали, запретили политические партии и митинги, свободную прессу, интернет, мобильную связь. В общем, проснулись, кому, конечно, повезло проснуться, как в сказке - в России снова надо строить социализм.

Вони знову взялися до роботи і розмовляли, не припиняючи нарізати лопатами шматки снігу та скидати його вниз. Степан згадав і своє:

- Ми теж дивилися на все це з жахом, бо розуміли, що те ж самісіньке чекає і на нас, але обійшлося якимось тихо. Наші олігархи злякалися і знову почали говорити про Незалежність, бо з'ясувалося, що їхній бізнес вже їм не належить. Московські управляючі тимчасово звернули виробництво, а наш уряд нічого не міг вдіяти. Європа, зв'язана договорами з Москвою, знову вирішила перечекати, тим більше, Москва вкотре пообіцяла мир, газ і спокій, а те, що в Росії загинули десятки тисяч людей і впала економіка кількох країн, Європу не турбувало. Мабуть, їм було вигідно за одним заходом позбутися всіх конкурентів на Сході Європи та і самої Росії, бо коли ще вона вичухасться? А знаєш, що найгірше? Те, що коли нас почали саджати, народ нас не захищав, а козячі очі та свинячі рила керували так, як їм заманеться.

Пензін вкотре не зрозумів Степанової приказки:

- Какие еще козлиные глаза?

- Я давно помітив, що в лихих людей або очі схожі на козячі - такі ж нахабні, трохи булькаті і одночасно розкосі, порожні і брехливі, або - свиняча пика. Подивись на наших

політиків. Хто проти України - в тих обов'язково козячі очі, хоча є і винятки. Видно Ламбросо був не таким наївним, коли розробляв свою теорію про взаємозв'язок зовнішності і характеру злочинців.

Пензін, кидаючи сніг, продовжував переживати своє і не слухаючи Степана, на мить зупинився і важко прошепотів: - Я, сам-то, едва успел скрыться, но вот родным не помог. Лучше бы я остался с ними до конца... Толпа, которую вели боевики по заранее подготовленным спискам, врвалась в дома и квартиры. Моих родных просто выбросили из окна, жилье разграбили. Мы жили на втором этаже. Жена, она была журналисткой, сломала ногу, а ее заставили целовать красный флаг, а потом до смерти избивали палками и ногами. Она погибла. Представляешь? Мою жену избивали ногами и палками, а когда она уже перестала дышать, плевали в лицо!

Пензін не витримав спогадів і заплакав, витираючи брудними руками почервонілі очі, потім продовжив: - Был настоящий ад. А ты знаешь, что такой результат деятельности коммунистов был запрограммирован? Первые народовольцы – революционеры или террористы собирались для конспирации в Москве, в трактире беглых каторжников и уголовников, который на их жаргоне назывался «Ад»? Их так сначала и называли – адовцы. Соответственно, и преемники террористов, наши коммунисты, вышли больше ни откуда, как прямиком из ада. Теперь я воочию убедился, что революции – это кровь и безраздельное, и что самое главное, безнаказанное насилие, за которое никто не ответил, а ведь были убиты, изнасилованы или ограблены миллионы людей!

Степан промовчав. Сонце піднялося на обідню пору і заливало холодним, байдужим сяйвом білу пустелю, яка розкинулася на пів-світу. Внизу, неначе чорні жуки, копірсалися в своїх арештантських справах люди.

Вранці Петрович, нарешті, спромігся на розумну думку. Він розміркував, що сезон буде важким, бо всі наявні руки будуть кинуті на промивку, а займатися господарством просто не буде коли і не буде кому. Значить про дрова для кухні і будівельний ліс потрібно думати зараз, доки ще лежить сніг, і з тайги можна натягати листвениць. Якщо тягати ліс по грязюці, то в деревину наб'ється скільки дрібного каміння, що жодна пилака не витримає.

Цього разу Невбитому випало працювати з колишнім журналістом, матеріали якого, підписані «Вовк» колись читала вся країна. Тут його прозвали простіше – Собака. Степанові ще не випадало працювати з ним, але жити в одному балку трохи довелося. Той весь час обурювався умовами життя та беззаконням, за допомогою якого влада змінила йому місце проживання і соціальний статус. Степан відчував, що Собака, будучи чепуруном, його зневажає, а Степанові до комфорту було байдуже. Чим менше в таких умовах звертаєш увагу на побутові дрібниці, тим менше вони тебе турбують. Степан обов'язково робив ранкову гімнастику, віджимався від підлоги і присідав, скільки вважав за потрібне, але майже ніколи не вмивався вранці, бо на це є лазня увечері. Головне, лягати чистим в ліжко, а вже прокинутися брудним ти ніяк не можеш. Краще не звертати уваги на свою зовнішність, забути звичку щоденного гоління і безглузлого прибирання на нарах, все одно чоботи і валянки з онучами, які розвішують по балку, не додавали естетики. Головне, аби підлога була чистою.

Собака, навпаки, повинен був щодня виглядати охайно. Він вважав, що за будь – яких умов людина повинна залишатися людиною, тобто голитися і носити краватку. Степан казав, що в заслання, тим більше в тайзі, не варто витрачати час на такі дрібниці, тим більше, що скоро голитися буде нічим. Таким чином, навіть не розмовляючи про політику, вони відчували стійку антипатію один до одного, але в тюрмі напарників не обирають. Так і жили, потроху накопичуючи взаємну зневагу.

Петрович вирушив у тайгу в кабіні бульдозера, а інші всілися в «пінну» - великий металевий ящик з низькими бортами, який бульдозер тягнув просто по снігу. Степан вирішив, що в такому транспорті їхати ще холодно і пішов пішки. Невдовзі він нагнав пасажирів, які вже змерзли і далі теж пішли пішки. Собака, якому не вистачило місця в пінні, на всі заставки кляв Петровича, який не потурбувався про транспорт для народу. Степанові, який нещодавно пішки пройшов весь розпадок туди й назад для того, щоб підготувати цистерни для солярки, було смішно і він озвався:

- А чого ти чекав? Що тобі замовлять таксі? Треба було менше лаяти Україну, тоді б не бив ноги на Колімі.

Собака неначе аж зрадів нагоді порозмовляти, адже він колись вважався професійним політологом.

- Ти читав мої матеріали? Що ти тоді взагалі знаєш про політику?

- Та трохи читав. Колись навіть радів, що є такі журналісти, а тепер згадую - і плююсь. Пам'ятаю, як ви кляли соціалізм і комуністів з колгоспами, але я вже тоді бачив, що ми не готові до різких змін. У нас не було ні нової еліти, ні сучасних технологій, ні патріотичної влади. Ви ж тоді про це навіть не думали, а просто громили все підряд, вважали себе патріотами, а інших - зрадниками, не знаючи, чим все обернеться. Союзників потрібно було берегти, а не відлякувати. А чи ти забув, як потім почав працювати на справжніх ворогів, бо вони тобі за критику хоч трішки української влади платили скажені гроші?

Як і будь - якій творчій особистості, Собаці критика не сподобалася:

- Я в політиці не один день. І навіть не один рік, так що знаю ситуацію в цілому. Вона вимагала змін, вона вимагала лише патріотів. А щодо критики твого президента, то і це було необхідно. Вам, простим робітникам, було важко розібратися і зрозуміти.

Дорога плутала серед заметів, в тайзі стояла урочиста тиша, балакати не хотілося, але розмова зачепила Степана за живе. - Ну, звичайно, куди сірому до зайця. Наше діло свиняче - йти мовчки за вождями, але якби ж і вожді більше прислухалися до простих людей, то було б краще. Колись в Олександрії я працював на брикетній фабриці, на якій з бурого вугілля виготовляли брикети. Фабрики були ще німецькими, привезеними по репараціям після закінчення Другої світової.

Вони на момент демонтажу вже працювали не одне десятиліття, я сам бачив рік випуску пресів чи сушильних барабанів -1929 чи 1938, були старіші. Зрозуміло, що за десятки років експлуатації це обладнання, як і самі цехи, зносилися на ганчірку. Наскрізь проржавіли несучі колони, провалювалися перекриття між поверхами, бо там таке виробництво, що в приміщеннях постійна вібрація і густий пар. Ще за комуністів, а якраз ударив Чорнобиль, надумали ті цехи капітально відремонтувати, тобто відновити металеві конструкції, перекриття і замінити обладнання.

Степан передихнув, і навіть відзначив, з якою увагою його слухали:

- Ми, робітники, бачили, що нічого путнього не вийде -було б краще збудувати нову фабрику в іншому місці, прямо біля покладів вугілля, а не викидати десятки мільйонів карбованців невідомо на що. А хто до нас прислухався чи просто спитав? Ніхто. Ні профспілка, ні партком, ні газети. Свою справу ми зробили, але правду кажуть, що нове вино не наливають у старі міхи. Наново відремонтований цех так і не запрацював. Обладнання потроху брали для ремонту іншого цеху, а потім цю фабрику, а також сусідську, і зовсім розікрали, а з ними й три теплоелектростанції, і вугільні розрізи, і шахти. А якби збудували тоді нову фабрику біля розрізу і нову ТЕС, місто мало б електроенергію, тепло і гарячу воду, а шахтарі – роботу. От тобі і не розбираються люди. А ти хоч знаєш, що німці до середини 90-х років

робили з бурого вугілля бензин і мазут? А наші так і не спромоглися запозичити цю технологію або не захотіли. Знову ж таки, начальство, навіть коли ми стали незалежною країною, залишилося те самісіньке. Комуністи, які завжди боролися проти Незалежності, нікуди так і не поділися, навпаки, завжди показували нам дулі з Верховної Ради. Причому, за наші ж гроші. Так от, я це розумів ще тоді, а ти - ні. Та і служив ти владі, а не Україні.

Собака в боргу не залишився і до самої ділянки на лісоповалі розповідав про складні процеси зміни політичних і економічних формацій, про які не можна знати, стоячи за токарним верстатом чи плугом. Нарешті дорога, чи вірніше бульдозерний слід, привела їх на місце, на галявину серед тайги, де вже ревів бульдозер.

Хлопці почали зв'язувати тросовою петлею з гачком, яку тут називали чекером, в'язанки з стовбурів, які вже встиг повалити бульдозерист. Ці в'язанки пізніше відтягували до дороги. Бульдозер продовжував з ревінням накидатися на модрини і вони, відчувши корою холод смертельної крищі, починали тремтіти, ніби в агонії. Потім під скаженим тиском бульдозерного відвалу, витертого снігом до дзеркального блиску, дерева або виверталися з корінням, або ламалися і падаючи, здіймали хмари колючого снігового пилу. Від повалених стовбурів галявина нагадувала бойовище, тільки на снігу лежали не вбиті люди, а поламані дерева.

12

Петрович, як бувалий тайговик, насамперед запалив багаття, потім покликав погрітися і хлопців. Він з насолодою сьорбнув справжнього чаю, який заварив лише для себе і його потягнуло на розмови.

- Әх, сидели бы вы сейчас дома, с семьями!

Степан віджартувався.

- Ні, нехай уже я один сидітиму, а сім'я буде на волі.

Петрович гумору не зрозумів.

- И зачем было колотиться? Я, к примеру, в политику никогда не лез и, как видите, живой, работаю. А вам чего не хватало?

Невбитий сьорбнув кип'ятку, завареного щойно зібраними мерзлими ягодами брусники і голубики – вийшло навіть смачно.

- Та що тобі, Петрович, сказати? Ми за нашої Незалежності спочатку пережили таку ейфорію, мали такі надії на майбутнє, так вірили в нього, що це дорогого варте. Ми хотіли, щоб було все по – людському. Пам'ятаєш, як Єльцин, ще в 90-му році, ми тоді недалеко звідси стояли, оголосив про суверенітет Росії, це ще за Союзу? Мовляв, усі надра, і все таке інше на території Росії є власністю Російської Федерації, і більше нічого. В одну мить без питань залишилися всі республіки – сестри. Що залишалося робити іншим республікам, та ще коли вся економіка СРСР ще раніше полетіла шкереберть? Як тут було не подумати, що треба будувати свою країну? Все б нічого, але у нас залишилися керувати ті самі комуністи, які і довели Союз до ручки.

Петрович, почувши про політику, скривився, але Степан не зважав:

- На нову, незалежну Україну, вони не могли працювати в принципі, а скоріше – не хотіли, чекаючи свого часу. Ти тільки згадай, що у них найкраще виходило лише одне - руйнувати. Це ж вони розвалили царську імперію, зруйнували Україну в 20-х роках, та і Союз розвалив не хто інший, як комуністи, а потім і до нас дійшло. Якби керували справжні українці, вони б зразу прийняли потрібні закони, як в інших країнах, а в нас навпаки - і відкрито, і тихцем всю роботу по розвитку економіки зводили нанівець.

Степан глянув на Петровича, але той мовчав, тому продовжив давно передумане:

- Це як у дітей, коли одні будують пасочки з піску, а інші ламають. Що легше? Звичайно, ламати, бо заважати легше,

тим більше, коли ти працюєш і відповідати не можеш. Уяви собі, люди йдуть на роботу, а їм кричать, що воно нікуди не годиться, завалиться, а ще ж і мотлох підсовують замість матеріалу. У кого хочеш руки повиснуть, а тут ще нашу хатку і взагалі бульдозером розвалили.

Петрович навіть кивнув головою, мовляв, розумію, і Степан аж посміхнувся:

- Так от, якщо є країна, то треба було робити все, щоб вона процвітала. Це як земля. На ній треба працювати, щоб вона віддячила. Ми хотіли, а нам не дали. Наївні були. Хоча й жити так, як жили за комуністів, теж набридло. Все руйнувалося, люди не хотіли працювати, за всім черги, дефіцит. Я в 85 - му році оселедці додому привозив аж з Колими, бо в нас не було. А оті талони на мило? А ота комуністична брехня про все на світі? Та що там казати, треба було щось робити.

У розмову втрутився і Собака, який лише чекав моменту, щоб підкусити свого ворога:

- А чого ж ви не робили, якщо такі розумні?

- А того, що такі розумні, як ти, не давали! Ви лише себе вважали державцями і нікого, хто справді хотів будувати Україну, не пускали до влади, доки вас самих турнули. Ви ж і допомогли москалям своїм тупим патріотизмом. А людей потрібно було заспокоювати, а не лякати, бо їх лякати і без вас було кому. Україну потрібно було будувати, а не руйнувати. За Україну в нас було все місто, доки такі розумники, як ти, не почали гнобити російськомовних, мовляв, це не українці.

Від таких високих матерій Петровичу стало сумно і він зробив правильний висновок, мовляв, доки ви призетесь, стоїть робота, а тому, вперед на ділянку, прочищати мізки. Степан, як і завжди, працював заради процесу, бо погано працювати просто не вмів. Він не чекав, доки до поваленого дерева під'їде бульдозер, а по пояс у снігу, руками, розвертав дерева комель до комеля, а верхівку до верхівки, накидував тросовий зашморг, а інший кінець чіпляв до фаркопу

машини. Бульдозеристу залишалося лише потягти чекер, як зашморг затягувався, стовбури збиралися до купи і в'язанка була готова. Потім Степан кидався до іншої купи повалених дерев, тоді як Собака стояв і чекав бульдозера біля кожного стовбура. Невбитий розреготався:

- Ну, ти, будівельник капіталістичного соціалізму. Такими темпами ти і соціалізм не збудуєш, не кажучи вже про капіталізм!

Той, точнісінько, як побита собака, люто зиркав на Степана, але розпашілий Невбитий не зважав:

- А ти думав, що тобі за заслуги перед Росією курорт пропишуть? Це тобі не при німцях на бубоні грати, - і Степан, сміючись, пішов до щойно вивернутого кореневища набрати мороженої брусники, яка червоніла на снігу краплями яскравої крові.

Собака спробув якось загладити суперечку, мовляв, зараз потрібно забути за давні образи, бо ми всі, як не крути, патріоти.

Це розлютило Степана і він випалив:

- Якщо нас і будуть вішати, то я все одно попрошу, щоб мене повісили окремо від таких патріотів, як ти.

13

У наступні кілька днів Петрович розгорнув бурхливу діяльність. Мабуть скінчилася бражка, та воно і не дивно, бо цукру, який він крав з кухні, в таборі давно не було. Тепер начальник цілісінькими днями мотався дільницею, набридаючи всім своїми балачками, хоча інколи розпоряджався по ділу.

Якось він надумав відправити трьох чоловік на сусідню, теж колишню старательську дільницю, яка була від них за п'ятнадцять кілометрів, за найближчим перевалом. Потрібно було підготувати запасний табір на випадок, якщо на їхньому золоті «не піде», тоді можна буде спробувати нагнати план там. Петрович міркував правильно, про неї вже забули і вона не входила в зону впливу влади. Тож можна було виправити справи за рахунок внутрішніх резервів,

додаючи невраховане золото до їхнього плану. Справа була ризикована, але в разі успіху, начальство б оцінило.

За розрахунками, на тій дільниці ще з минулого року мала бути техніка, майстерня, так що треба було оцінити становище. Якщо все на місці, то там потрібно розгорнути сніг, приготувати житло, а заодно заготувати дров на літо, бо в сезон бігати за ними буде ніколи.

Старшим в групі з трьох чоловік Петрович призначив Пензіна, мабуть, по причині вищої «сознательності». Петрович таки дав їхній експедиції на один день бульдозера, бо перевал і розпадок за ним були міцно заблоковані дво- чи й три метровими заметами. Збиралися недовго, а потім, вмостившись разом з бульдозеристом в кабінку, почали підніматися на перевал. Степан сів спиною до вітрового скла на мішок з якимось ганчір'ям і через заднє скло спостерігав, як по мірі підйому потроху зменшувалися чорні коробочки балків, а люди, які снували між ними, ставали схожими на мурах. Степан подумав, наскільки світ повний умовностями і як швидко змінюються обставини, але ще не відомо, це часи змінюють обставини, чи навпаки? Кілька хвилин тому вони теж були серед тих мурах, а зараз вони ніби в іншому вимірі, і те, що залишилося внизу, вже ніби і не їхнє життя, і не їхні клопоти, бо ось у цю мить вони були майже вільними у цьому наскрізь невольному світі.

Тим часом бульдозер продовжував вперто пробиватися все вище і вище схилом сопки до перевалу і з кожним подоланим метром у людей змінювався настрій. Тепер у них попереду було інше життя. Те життя, що залишилося внизу, їх уже не цікавило. Звичайно, вони нікуди з Колими подітися не могли і просто переїжджали на іншу дільницю, але і від цього настрої був піднесений, адже хоча б уявити, що ти покидаєш тюрму, дорогого варте.

Нарешті, бульдозер, ніби з останніх сил гуркочучи двигуном, повільно вибрався на сідловину перевалу. Тут тайги майже не було, а нечисленні, покручені верховими вітрами

модрини ніяк не нагадували своїх струнких сестер у розпадах.

На всі боки, скільки сягало око, громадилися засніжені гірські хребти. Внизу, по той бік перевалу, розкинулася широка долина. Десь там протікав струмок Барій, який впадав в дику і повноводну Бохатчу, сковану зараз кригою і глибокими снігами. Хтось з в'язнів глянув на сонце і гукнув інших. У морозному райдужному мареві розкинулося чудернацьке атмосферне явище-гало - хрестоподібно світило аж чотири сонця з п'ятим у центрі і кожне з яких оточувало по три менших блідих сонечка! Такого дива Степану бачити ще не доводилося, але він подумав, що це не просте знамення, але що воно віщує, ніхто не знав, можливо, це було Боже благословення, а можливо і застереження.

Спускатися в розпадок довелося довго, бо бульдозерист весь час працював відвалом, пробиваючи в глибоких заметах першу дорогу. За віконцями ревучої машини фізично відчувалася надзвичайна, але крихка типпа, яка панувала в засніженій тайзі. Інколи з гілок струнких дерев міріадами біло-кольорових блискіток безшумно сповзав сніг і знову ніщо, окрім ревіння бульдозера, не порушувало цей правічний спокій.

Нарешті, пробившись через широку терасу, хлопці побачили старательський стан - дільницю Барій, по назві струмка. Рядком стояли почорнілі від часу балки з гігантськими сніговими шапками на дахах, насунутих ніби на самі очі.

Порожнє і безлюдне селище чомусь трішки напружувало, але невдовзі з'ясувалося, що вони тут не одні. Віддалеки, з під-дерев'яного настилу, на них запитально загавкала худюща, вівчариста собака, за якою метушливо ховалося чи не з десятків цуценят. Як вони вижили в наскрізь промерзлому селищі, було невідомо, але на душі стало веселіше. Для житла хлопці обрали два невеликі, на два - три ліжка балки, які було легше відігріти, ніж казарму на два десятки ліжок, тим більше, що біля кожного балку були

складені добрячі стоси дров, заготовлених невідомими попередниками. Степан швидко відправив бульдозер назад, щойно той прогорнув дорогу до ремонтного майданчика, з чого Пензін лише посміявся, мовляв, ох і хитрі ці хохла, але розрахунок виявився правильним. Вони сподівалися, що знайдуть тут харчі, про які Петрович знати не повинен.

Невбитий оселився разом з Чалим, худим, смуглявим, меланхолійним до неможливості земляком, справжнім українцем, який потрапив в тюрму прямісінько з наддніпрянського села біля Світловодська. Пензін на правах начальства оселився в одномісному «номері». Незабаром з двох труб заклубочився дим і стан ожив. Доки балки прогрівалися і ще не стемніло, вони, немов Робінзони, пастали по селищу в пошуках всього корисного і їстівного, бо Петрович їм нічого не дав, пообіцявши, що за перевалом все є.

На їхнє щастя, з минулого сезону тут не було ні людей, ні ведмедів, тому в коморі вони знайшли кілька лантухів мерзлої картоплі, цибулі, борошна. На полицях стояли коробки макаронів, а в дерев'яній діжці, хоча і на дні, зберігся справжній смалець. У іншій діжці було трохи загусклої на холоді олії, але і в балках теж знайшлося чимало корисного. Їм вдалося розжитися чаєм, цукром, свічками і навіть цигарковими недопалками, які хтось завбачливо складав у бляшанки з-під томату, а ще в кожному балку було розкидано безліч старих книжок, газет і журналів а також одягу і взуття.

Трішки обдивившись хлопці відсвяткували переїзд, зваривши справжнього супу і насмаживши трохи картоплі, яку спочатку опшпарили кип'ятком, щоб прибрати цукрово-морожений присмак та напекли запашних коржів. На апетитний запах ближче підійшла і собака, якій теж трохи перепало з святкового столу, адже тепер вони жили разом. Цуценята ще боязко ховались один за одним під настилем складу. Мабуть, мати там же шукала і їжу, мишкуючи під підлогою.

Розкошуючи після такої щедрої вечері в своїх нагрітих балках хлопці подумали і про роботу. Зранку Невбитий і Чалий мають розпочати оглядати техніку, а Пензін, як непридатний до неї, буде поратися по господарству.

Кілька днів пройшло в спокійній і розміреній роботі. На стані знайшли кілька діжок солярки, тож Степан і Валерка змогли завести дизель- електростанцію. Тепер можна було виконувати зварювальні чи токарні роботи, а відтак, полагодити один з бульдозерів, який вони спочатку розібрали до голої рами і до останньої гайки, а потім почали збирати знову.

Працюючи по дванадцять годин на добу, Невбитий і Чалий потроху придивлялися один до одного, хоча, насправді, обережним був лише Степан, а його напарник був просто мовчазним від природи. З'ясувалося, що обоє були вправними і досвідченими майстрами своєї справи, а тому могли полагодити в тайзі майже всю техніку, яка тут стояла. Так, помалу, але невпинно, вони і ремонтували бульдозер, доки, нарешті, завели двигун і бульдозер зрушив з місця.

Хоча це була підневільна праця, але вони зраділи, бо відчували задоволення від виконаної роботи і сміючись, потиснули один одному руки. Чалий, після пробного кола по ремонтному майданчику, збавив оберти двигуна, виліз з кабіни і сів покурити в своє задоволення. Він довго сидів на дерев'яному ящику, смакував кожну зтяжку, продовжуючи прискіпливо поглядати на свою машину. Степан теж присів відпочити біля бульдозера і вже з приязню дивився на напарника, бо хіба можна краще пізнати і зрозуміти людину, ніж під час спільної роботи?

Інколи здавалося, що повільний і неповороткий бульдозерист ось – ось закуняє працюючи, бо він мав звичку спочатку довго роздивлятися і крутити в руках деталь, хоча б це був і звичайнісінький болт, але ця повільність компенсувалася вправністю і практикою. Після Чалого нічого не потрібно було переробляти. Золоті руки і світлі голови - це саме те, що давало можливість справжнім

робітникам викручуватися в тайзі з будь – якої ситуації. Вони зробили підйомник з якогось черв'ячного валу, припасувавши до нього шестерню, стопор, ручку і трос з металевим гачком. Тепер можна було легко знімати і монтувати на місце муфту, фрикціони, коробку передач, піднімати і опускати кабіну. З ремонтом бульдозера вони впоралися за кілька днів, хоча на «материку» на таку роботу пішов би не один тиждень колгоспної чи заводської бригади .

Успішна робота навіть приносила в'язням задоволення, хіба що трішки діставав Пензін, який на правах начальства завів журнал і шморгаючи носом, записував туди все, що вони зробили за день.

Через два тижні до них несподівано завітав гість. Петрович прийшов пішки через перевал, змокрів і відразу попросив їсти, а коли побачив їхнє багатство, аж облизнувся, мовляв, навіть у нього немає такого супу і макаронів по – флотському; якраз напередодні в сільця потрапило кілька куріпок. Не довго думаючи, Петрович ще до вечора поїв майже все, що було наготовано на два дні, бо знайомі з голодом, хлопці берегли продукти.

Справами начальник залишився задоволений, адже все, що було потрібно, було зроблено і тепер тут можна було розпочинати серйозну підготовку до сезону промивання золота. Зранку Петрович, нарешті, дав їм наряд, заради якого він і приперся. Потрібно було негайно виступати в похід на річку Бохаччу, де парторг ще восени втопив бульдозер. От його і треба було вирубати з криги і притягти на стан для ремонту.

Що їх чекає - було невідомо, але вони швидко зібрались і вирушили в дорогу, підчепивши до бульдозера зварювальний агрегат, і куди лише можна, завантажили свій нехитрий скарб – лом, сокиру, лопати та трішки харчів.

Степан довго дивився, як за ними гналася вся цупеняча згряя, вимахуючи коротенькими хвостиками, причому, в них зразу з'явився вожак, який біг попереду всіх і кидався на кожного, хто намагався його обігнати. Через кілометр він

знеслилися і відстав, висолопивши рожевого язика. Степан усміхнувся, мовляв, отак - то, брате, і ти добігався до самого краю...

14

Неподалік від бульдозера, який, неначе доісторичний мастодонт в останньому ривку до життя, мордою вгору вмерз у кригу посеред річки, на березі стояв мисливський зимівник. Ночувати можна було лише там, але доки вони дісталися до балка, на кожному кроці провалюючись в сніг як не по коліно, то ще вище, настала ніч. У зимівнику стояла металева буржуйка і широкі, одні на всіх нари, накриті матрацами і ковдрами. Вони зовсім знеслилися і мріяли лише про те, щоб нагрітись та заснути, але сухих дров, що зазвичай залишають в зимівниках для подорожніх чи мисливців, не було. Довелося шукати і рубати дрова навпомацки біля хатки, але коли в буржуйці загуло полум'я, стало веселіше.

Натопивши з снігу води, заварили чаю, бо після кілька годинного борсання в снігу організм зневоднився, ніби в пустелі. Потроху втома і спрага проходили, але балакати сил ще не було. Нарешті, після довгої мовчанки, Чалий, який тут бував з парторгом раніше, розповів, неквапливо підбираючи слова, що недоторканий запас дрівець у зимівнику використав парторг, проте поповнити спалене не захотів:

- Сказав, що дров у тайзі вистачас. Як думали вони лише про себе, так і думають. Точнісінько, як колись у нашому селі. Був такий анекдот. Приїхала, значить, в село комісія перевіряти, як іде перестройка. А люди і кажуть: «Добре йде перестройка. Наш голова колгоспу і парторг вже перестроїлися, он які будинки гарні, а нам не вистачило цегли». Степан розсміявся:

- Гарний анекдот. Я його чув раніше, а все одно смішно, бо правда. Так оце тебе за такі анекдоти сюди запроторили?

- Та, ні, цей анекдот старий, мабуть ще за Горбачова, а ми жили собі тихо, як всі. Начальство обіцяло все на світі, аби ми голосували за комуністів, мовляв, вони знову зроблять колгоспи. А ти ж знаєш, що після того, як роздали паї,

роботи в селі не стало, хоча, по правді сказати, ті хто хотів працювати, призвичаїлися. Розвели на подвір'ях корів, свиней, птицю. Хто зметикував, невдовзі припинили здавати в оренду паї, а обробляли самі, або наймали трактори і комбайни по потребі, а урожай продавали. Вистачало і собі, і дітям, і на продаж. Діти наші одягалися не згірше, як у місті. Ну, і ноутбуки вже були, і телефони, і холодильники. Аби працював.

Потім почалася чудасія з цінами. З'явилися якісь посередники чи перекупники, без яких ми в місті нічого не могли продавати. У селян молоко чи м'ясо беруть задарма, а за товари чи ліки в міській аптеці з селянина драли, як за рідного батька. Наші корови стали «золотими». Якісь спритники, з оцих, що були при владі, почали збивати ціни на зерно, а продати комусь іншому, окрім призначених покушців, не дозволяв закон. Потім, і взагалі, хвеодали через Верховну раду знову забрали всю землю. Хотіли, щоб ми самі повтікали, а села позаростали бур'янами?

Степан все це знав, але розмову підтримав:

- Да-а. Це у людей економікою управляють ринкові механізми, собівартість і влада, а у нас - жадібність і спекулянти. Наші базарі, як і вся торгівля, почали орієнтуватися на багатих, а не на більшість населення, тому і встановлюють такі ціни на продукти чи товари, які по кишені лише заможним. Для чого йому продавати десять свиней, коли він може отримати такі ж гроші за двох?

- Та отож, - Чалий вкинув до буржуйки, яка нарешті прогріла балок, недопалок і продовжив.

- Яюсь, ми навіть і не зогледілися, всіх у сільраді витіснили комуністи і оті, як їх, федерали, ми на них казали «феодалі». Наші баби й діди, з тих, хто і за колгоспів жив, були всі за них, а молодих в селі – кіт наплакав. Всі повтікали, бо їх вижили. Кажу ж тобі, обіцяли колгосп і ковбасу по «два двадцять».

Невбитий вмовився на нарах і підшочившись, дивився на полум'я, потім не дочекавшись, коли Чалий знову почне розповідати, запитав:

- Ну, і що, зробили вам колгосп?

Той лише махнув рукою:

- Та де там! Ти ж знаєш, коли з'явилася імпортна техніка, комбайни та трактори, то механізатори в селі стали просто непотрібні. Колись у нашому колгоспі лише трактористів та комбайнерів було чи не сто чоловік, а тепер - два трактора та два комбайни обробляли всю землю, ще краще за нас усіх. По правді сказати, в колгоспах за безплатно вже і працювати покинули. Хіба що пили. Ми, коли вперше побачили «Джон Діра», допитувались, а чи правда, що комп'ютер не дозволить завести двигуна, якщо трішки вип'єш?,- Чалий аж засміявся, - Той комбайнер, з Джона Діра, і каже, що правда - 50 грамів вип'єш і комбайн не заведеться. А наш Серьога, а він любив випити, тоді і ляпнув правду: «А моя «Нива», навпаки, ні за що не заведеться, доки я не вип'ю 300 грамів горілки».

Посміялися. Чалий продовжував повільно розповідати, як нова влада нічого нового не придумала, роботи в селі так і не з'явилася, зате їм почали дурити голови поверненням Радянського Союзу, мовляв, тоді уже справді заживемо. Невбитий перебив співрозмовника:

- А що ж було такого доброго в Союзі, що ви так до нього пнулися? Хіба що робота та дефіцит в магазинах. Зате стабільність, але в тюрмі теж стабільність і впевненість, що нічого не зміниться, і твоя миска баланди завжди з тобою. Як робити, то роботяги були першими, а як щось купити, то вистачало лише начальству. Відгадай таку загадку. Кажали, що в Союзі вироблялося найбільше в світі м'яса і молока на душу населення. Так? А чого ж в магазинах нічого не було? За молоком і м'ясом, як не талони, то черга? А потім, як колгоспів не стало, їхні ферми і птахофабрики порозвалювалися, а в магазинах раптом з'явилася все, чого душа забажає, аби гроші. Чому так?

Невбитий сів на нарах, зняв латані шкарпетки і протягнув босі ноги ближче до вогню, і сам відповів:

- Усе просто, бо вся справа в керівництві. Інша справа, чому вони так нічого і не зробили для села?

Чалий, за своєю звичкою, нічого не відповідав, а лише запитально дивився на Степана, чекаючи продовження.

Степан і продовжував.

- Ти сам кажеш, що з новою технікою скільки людей, як раніше, в господарстві стало не потрібно. Зрозуміло, що один сучасний комбайн замінив десяток старих, але питання не в цьому. Чому ніхто не думав, що потрібно негайно створювати виробництво на селі, для тих, хто став непотрібним в полі? За СРСР у нас же в магазинах нічого не було - ні інструменту, ні хатнього начиння - нічого. Так от, наші керівники про це не думали, або навмисне не створювали на селі малі підприємства. А в Китаї, в кожному селі чи на кожній вулиці, створили десятки підприємств, які заповнили різним дріб'язком весь світ, при чому, станки і обладнання вони скупили в Україні. Наші підприємства розпродали і розікрали, а китайці створили на цьому десятки тисяч малих підприємств та мабуть скільки ж заводів і фабрик. Вони виробляли в таких артілях все, що завгодно - від годинників і риболовних гачків до комп'ютерної і побутової техніки та автомобілів. Людям робота, а країні прибуток. Так?, - Степан подивився на співрозмовника, - А ми балакаємо про якесь китайське диво, а там тільки і дива, що держава почала допомагати створювати такі артілі і давати під це кошти. Або скажи мені, чому в державі не знайшлося коштів на спорудження в наших селах модульних насосних для водопроводу, чому на селі не збудували міні - котельні для центрального теплопостачання? Чому ніхто не подумав, що в селах потрібно провести каналізацію або будувати нові будинки? Це ж не тільки комфорт для людей, але і та ж робота, - Невбитий лише махнув рукою.

Чалий довго думав, а потім сказав:

- Та для чого нам каналізація? Ми як були бидлом, так і залишалися ним. Так нас було легше заганяти в Союз.

Потім він розповів, як на тому не справжньому референдумі, бо змусили, люди начебто проголосували за відтворення Союзу. Федеральна Рада і уряд негайно підписали якісь угоди з Москвою. Недовго думаючи, ще й в Союз не вступили, а наших дітей почали призивати в російську армію, та прямо на війну! Думали, що до нас не дійде. Європа з своїм НАТО спочатку крізь пальці дивилася, як нас по частинам забирає Росія, а потім, коли Росія пішла війною на Прибалтику, захищаючи права «руськоязичних громадян», не допомогла і прибалтам.

Чалий пішов до воєнкомату і сказав, що не пустить сина на убій. Його обізвали націоналістом і бандерівцем. Він не витримав і дав воєнкому по картузі. Навіть суду не було, скрутили, не дали і з сім'єю попрощатися і – на Колиму. Видно, ще до того наш президент про щось таке домовився з Москвою, бо наша влада нікого навіть не намагалася захищати. Це було в Луганську, де вчився син. Там творилося щось незрозуміле. Неначе Україна, а закони – російські. Слава Богу, син по дорозі на війну втік, а потім подався в українську армію. Хоч буде за що померти, якщо доведеться.

Чалий вийшов на вулицю і повернувшись, сказав Степану, який вже задрімав:

- Я оце вийшов, подивився і аж тепер зрозумів. Раніше я думав, що втекти звідси, це раз плюнути, а тепер бачу, що проти морозу і снігу не попреш. А я ще думав, чого це нас не охороняють? А воно, он що! Іди, хоч на всі чотири сторони. Через два кілометри сам впадеш. Хіба що літом?

Степан теж піднявся з нар:

- Ні, влітку в тайзі інша біда. Ні їжі, ні одягу, та ще звірі. Звідси і влітку тікати особливо нікуди, та і куди ти дійдеш? Хіба до траси, де тебе впіймає перший же патруль.

Він вийшов на вулицю, вслухаючись у космічну тишу, що вкрила проморожену наскрізь землю на багато десятків

кілометрів навкруги і подумав, що тут, все - таки, до людей трішки ближче, ніж на старій дільниці. Можна буде і справи починати, якщо добре роздивитися. Люди знайдуться, хоча б і той же Чалий. Бог не без милості, а козак не без долі, - і струснувшись всім тілом від холоду, повернувся в зимівник. Переступаючи поріг, Степан боляче вдарився головою об незвично низькі одвірки і вилаявся. Аж через хвилину з темряви, сміючись, озвався Чалий:

- Треба, ж як тобі таланить. Якщо немає кому тріснути по голові, то ти і сам впорасішся.

Невбитий, чухаючи болюче місце, мовчки заліз на широкі нари, думаючи, що доки ми сміємося - не все втрачено. Нарешті, тепло і втома зморили обох арештантів і вони поснули. Було далеко за північ.

15

Зранку вони розпочали вирубувати навколо «утопленика» кригу. Працювали чесно, тому крижана траншея швидко поглиблювалася. В один з морозних, сонячних днів, чоловіки присіли відпочити. Робота була таки важкою, бо доводилося ломати і сокирою кришити лід, а потім викидати його лопатами. Працювали по черзі, змінюючи один одного то на лопаті, то на ломові. Пригрівало сонце і з мокрих від поту голів піднімався пар. Чалий, ні з того ні з сього, повернувся до недавньої розмови:

- Ти ось сердишся, що селяни, тобто ми, голосували за комуністів. Ти ж сам бачиш, що зробили з селом? Один чи два фермери на все село тримають наші паї, але ж для всіх роботи не було, ну, люди і проголосували, на щось сподівалися. Та ще і землю у нас відібрали, а комуністи обіцяли повернути. Звичайно, їм вірили не всі, але всі виборчі комісії чийми були? Вони просто робили, що хотіли. Дадуть затурканій людині сто гривень, вона і рада голосувати, хоч за чорта. Та ще ж і по нашому робили, мовляв, хоч і гірше, зате інше. А як ото в Москві катавасія закрутилася, у нас теж на кілька тижнів вони начебто взяли гору.

Степан дивився то на бульдозер, то на Чалого, який запалив недопалка і продовжив:

- Скинули з сільради нашого прапора і причепили свого, червоного, хоча України ще ніхто не відміняв. Знаєш, я ніби не завзятий патріот, але оцеї наш прапор на землі, мене аж різонуло отут, - він провів рукою по грудях, - Але ж що робити? Живемо далі, тільки дивимось, а толку немає ніякого. Роботи в селі як не було, так і немає. Обіцяного з Росії дешевого бензину теж немає. На роботу, начебто в колгосп, ми ходити почали, але що ти зробиш голими руками? На базар теж надія пропала, бо в людей не стало грошей щось купувати, зате спекулянти розвернулися так, що куди твоє діло! Ціни знову вирости аж до неба. А бандитів скільки розвелось? Через день приїздили, та все по руському до нас: «Ну, что, хахли, прищурились? Отдавай наварованное!» Люди стали між собою гомоніти, мовляв, за Незалежності нам було ще і байдуже. Всякого бувало, але все-таки, ми жили спокійно, а тут такий клопіт на нашу голову. Воно і правда, якщо нас грабувати та наших дітей на війну посилати, то навіщо нам такий Союз?

Чалий з хвилину посидів мовчки, а потім знову взявся рубати кригу, піднімаючи в променях призахідного сонця сотні діамантових бризок, які з тихеньким шурхотом падали на сніг. Деякі крижинки не загасали, а продовжували спалахувати червонясто-вогняним діамантовим жаром.

Нарешті, аж на п'ятий день їхнього поєдинку з річкою, вдалині почувся гуркіт автомобільного двигуна, якому хлопці аж зраділи, бо продукти в них практично закінчилися. Але раділи недовго, бо під'їхав не хто інший, як парторг, який стояв на приступці, тримаючись за відчинені двері кабіни. Чалий навіть пошепки вилаявся, мовляв, принесло партчорта. Той зістрибнув на кригу і без розкачки почав лаяти їх за те, що довго возяться, мов бабу гладять, а не ломами довбають. З кузова сторожко спустилися кілька чоловіків і почали боязко озиратися довкола. Мабуть, новенькі, подумав Степан, перш ніж парторг їх представив:

- Вот вам подмога, и чтобы через два дня работа была сделана. Через два дня буду возвращаться в район, лично спрошу.

Степан, теж не вітаючись, запитав про головне:

- Було б сказано. А ви харчі привезли тільки для нас, чи і для новеньких? Нам пайки ніхто не видавав, жили тут, на чому змогли, а тепер все, приїхали. Їсти нам нічого.

Парторг, якось неначе закам'янів, так у нього напружилося обличчя:

- Я вам уже говорив - если будете работать, будете получать питание. В стране даже для нормальных людей введена карточная система, временно, разумеется, а вам паек подавай.

Тепер не витримав Чалий, який чи не вперше, наважився зухвало відповісти:

- У нас важка робота, та ще цілісінький день на морозі. Це вам не язиком молотити. Тут ішачити треба.

Парторг лише зиркнув на нього і звелів скинути на кригу кілька лантухів.

- Хватит вам болтать. Работать будете в две смены, я проверю, - і справивши під колесом вантажівки малу нужду, заскочив у кабіну.

Сонце сховалося за далекий обрій і відразу стало холодно. Сніги навколо вкрилися темними тінями. Степан запропонував новачкам спочатку обжитися, нагрітися з дороги, повечеряти і відпочити, а зранку вже думати про роботу в дві зміни.

16

Зимівник справив на новачків гнітюче враження. Після сліпучо – білого снігового полум'я вулиці, всередині було зовсім темно, зате було багато важких, аж густих, хоч ножем різь, запахів. Прямісінько над буржуйкою сохнули онучі, які доводилося часто міняти. Гості з цікавістю розглядали нари, дивуючись відсутності ліжок, столу та стільців. Степан заспокоїв їх тим, що на Колімі не до розкошів, аби було тепло, а до всього іншого - швидко звикають. Поки Чалий

кип'ятив воду для чаю, а новенькі розвішували одяг на вбиті в стіну цвяхи, Степан встиг посміятися, коли один з новеньких запитав про туалет.

- Тут з цим просто - скільки бачиш тайги, скільки й туалету. Іди куди завгодно, аби подалі. Забув, що Ленін називав ватерклозети буржуазною вигадкою? Нічого, скоро, як він казав, громадські туалети будуть із золота. Вождь, видно, трохи прорахувався. Тепер немає ні золота, ні туалетів. На Колімі, навіть у великих селищах чи на вулицях, пристойних вбиралень не знайдеш, а тут - і поготів. Звикайте, а те що мороз - не біда. Головне - все робити швидко.

Прибулі виявилися колишніми депутатами і бізнесменами з Донбасу, чиновниками чи редакторами тамтешніх газет. Вкотре справдилася стара істина, що комуністи і росіяни знають, як віддячувати своїм колишнім союзникам. Не хотіли спокійно жити в Україні - тепер насолоджуйтеся російською мовою в тюрмі. Ще зовсім недавно вони щедро допомагали всім тим, хто руйнував Україну, мовляв, так вони боролися за спільний економічний простір. Спочатку вони, згуртувавшись в федеральну зграю, за бандитською звичкою захопили український бізнес, але пізніше вже майно цих бізнесменів віджали російські олігархи, а вже потім, все гамузом, націоналізували комуністи. Вони повторили трюк Леніна з «кавалерійською атакою на капітал», оголосивши державною власністю всі банки, підприємства і засоби масової інформації. З такими муками народжені промислові та фінансові зв'язки вкотре, за одну мить, були знову зруйновані, а мільйони українців і росіян залишилися без роботи... Лише тоді всі остаточно переконалися, що Росія в черговий раз обдурила українців, «кинувши» їх, як останніх «лохів». Коли донецькі це зрозуміли і кинулися протестувати, було вже пізно, бо всі вони міцно сиділи на гачку, як за старі кримінальні гріхи, так і за нові. Комуністи були готові до такого повороту подій і швидко позатикали роти всім незадоволеним. Що-що, а закручувати гайки вони

вміли. Хто не встиг втекти на Захід, проти якого свого часу вони налаштували донецький люд, поїхали прямісінько на любий їхньому совковому серцю Далекий Схід, аж на Колиму. Тепер тут, у забутому богом куточку всесвіту, в одному балку були змушені разом жити і працювати колишні вороги. Степан їм ні співчував, тому що після перших розмов стало зрозуміло, що свою пригоду вони вважають прикрим непорозумінням. Вони не зрозуміли, що на Колиму потрапили не просто так, а тому, що своїми руками копали собі яму, бо самі обрали таку долю. Готувалися до Колими ще тоді, коли допомагали Росії зробити Україну не європейською країною, а філейною частиною імперії.

17

Після кількох годин знайомства з прибулими, Степана не покидала роздратованість на них і ні про що інше думати він не міг. Але як би там не було, а з помічниками справа пішла швидше. Розпочалася найвідповідальніша частина роботи – доводка дна траншеї максимально близько до річкового дна, де сколювати кригу потрібно було максимально обережно, один неправильний рух - і траншею залле водою. Тому Степан довіряв сколювати кригу в траншеї лише собі, тоді як іншим можна було лише збирати і викидати лопатами крижані скалки. Робота потроху просувалася до завершення. Крижана підлога стала такою тонкою, що було видно, як на дні річки перекочуються різнокольорові камінці. На щастя, до самісінького дна річка так і не промерзла.

Не забарився з дільниці в район, як і обіцяв, парторг, і з ходу почав галасувати:

- Почему бульдозер до сих пор не на твердом льду? Что вы здесь ковыряетесь?

Степан нічого не відповідав, зате, заглядаючи начальству в очі, прохопився один з новеньких, мовляв, нам не дають швидше працювати. Степан, дійсно, на жалував новеньких, бо оскільки до фізичної праці вони були незугарні, він

змушував їх рубати дрова чи відгортати нарубану кригу. Але не довіряв їм такої делікатної роботи в траншеї, яку він і сам робив з острахом, щоб не наробити зайвого.

Парторг підозріло швидко заспокоївся і майже лагідно запитав «стукача», мовляв, хто ж це не дає визволити бульдозер з пастки? Той непомітно мотнув головою в бік Степана. Худе, загоріле обличчя старого партійця помітно зблідло, ніби він іншого і не очікував, тому аж зашипив, гарячково мацаючи револьверну кобуру під розстібнутим кожушком:

- Ты что же это себе позволяешь? Саботаж?! Ах, ты ж вражина! Мало вас советская власть уничтожала, вы и здесь в спину норовите ударить! Ты знаешь, что за это полагается по законам военного времени?

У Степана нудотно похололо в животі, але він стримався: - І чого ото дурнів слухати та на людей кидатися? У нас кажуть, що здуру можна і хрен зламати. Тут вже не поженеш, вода надто близько, а цим буржуям все одно, як грюкати ломом. Нехай, я вже сам зроблю акуратно, щоб вирубати кригу до останнього сантиметру, до вірного, щоб вирвати бульдозер за один раз, а не втопити його вдруге.

Парторг промовчав, потім спустився в траншею, оббіг нею навколо бульдозера і зупинившись, тупнув каблуком об кригу:

- Хватит разговоры разговаривать. Так вы до лета будете елозить, а на самом деле - ничего не делать. Будем брать. Нечего тянуть кошку за хвост. Эй ты, бульдозерист хренов, Чалый или Пегий, как там тебя? Гони сюда бульдозер, а вы - заводите трос.

Степан марно намагався переконати парторга, що спочатку з «утопленика» потрібно зняти відвал. Тоді вжкзну машину буде легше витягувати, але той не погодився, мовляв, тобі б тільки шкодити, зате з відвалом бульдозер хоч завтра може працювати.

Повторюючи приказку, про труднощі, які потрібно долати, Сиромятов схопив лом і почав несамовито бити

кригу, а Чалому наказав натягнути заведені троси. Степану нічого не залишалось, як ламати кригу з іншого боку утопленика. Одного удару виявилось достатньо, щоб чорна, паруюча вода почала швидко заповнювати траншею, так що вибиратися на гору довелося вже з повними валянками.

Бульдозер Чалого траками по кризі, але залишався на місці, даремно намагаючись зірвати з місця жертву крижаного полону. Обмерзла машина ледве хиталася, але цього виявилось досить, щоб остаточно зламати придонну прозору перемичку. За якусь хвилину вода почала вирувати вже на поверхні, широко і швидко розливаючись навколо місця робіт. Парторг підбіг до бульдозера Чалого, щось несамовито кричав і розмахував руками. Той ще раз рвонув машину, трос не витримав і коротко бринькнувши, порвався. Обірвані кінці згорнулися в пружні кільця, ніби змії, що вирішили полежати у воді.

-Немає такої справи, щоб комуністи не завалили! - спересердя кинув Степан, адже тепер, як мінімум, доведеться або купатися в холодній воді, або кидати все напризволяще. Парторг, однак, почув і звертаючись на «Ви», пообіцяв відправити Невбитого і Чалого під суд за агітацію, контрреволюцію, «вредительство и саботаж», на що є свідки. Розгубившись, він скомандував своїй команді завантажитися в кузов, боячись, що вода відріже шлях вниз і вгору по річці. Вантажівка забрала команду донецьких і розсікаючи колесами зеленкувату воду, швидко зникла за береговим поворотом.

Степан з Чалим знову залишилися одні, дивлячись на знову залитий водою бульдозер, але азарт поєдинку з річкою нікуди не подівся та і зробленої роботи було шкода. Чалий запропонував спробувати витягнути утопленика не вперед чи назад, а набік, адже бокові стінки траншеї теж вийшли похилими, що полегшить завдання.

Обідати не стали, а взялися до справи. Підготували кілька товстих стовбурів, які на відвалі бульдозера Чалий підвіз до заповненої водою траншеї, а далі, брьюхаючи по пояс у воді,

Степан завів їх під бульдозерні траки утопленика, так, щоб верхівки стовбурів спиралися на край траншеї, як направляючі рейки. Це було важко, адже лісини не хотіли занурюватися в воду, щоразу винираючи вертикально, ніби олівці з склянки з водою, але якось впоралися. Степан жартівливо лаяв Чалого за хитрість, бо той сидів у кабіні, а йому доводилося ледь не пірнати з головою, щоб надійно завести трос, проте, як не дивно, холоду він не відчував, навпаки, вода здавалася теплою. Коли це було зроблено, вирішили за допомогою зварювального агрегата обрізати кріплення та зняти відвал, щоб він не впирався в борт траншеї та зірвав всю операцію. Тепер настала черга Степана проявити майстерність, бо треба було працювати з води, адже не будеш же різати гілку, на якій сидиш?

Коли все було готове, Чалий сів за важелі свого бульдозера і почав обережно натягувати трос, щоб нахилити утопленика на бік, і дійсно, той слухняно ліг, придавивши собою колоди, а потім, разом з ними, почав поволі сунутися нагору. Так, боком, його і виволокли на рівне, де він знову став на свої гусениці, як тільки ослабла натяжка тросів. Врятовану машину відтягнули вище по течії в напрямку табору, куди не діставала паруюча на морозі вода. На фаркопі і траках врятованої машини, висіла чимала брила мерзлого піску і каміння, оскільки бульдозер таки дістав дна.

Здавалося, що все робилося швидко, але насправді операція зайняла багато часу, після чого вони вже не працювали, а грілися, сушили одяг і готувалися до від'їзду. Перш за все, потурбувалися про запас дров для майбутніх мешканців зимівника, а потім влаштували лазню, поливаючи один одному з чайника і втомлені, рано попадали спати, вкотре дивуючись і сміючись з нестримного бажання більшовиків діяти нахрапом, ламати все через коліно, замість того, щоб трішки подумати. Їм дуже хотілося подивитися на обличчя партчорта, коли він дізнається, що

“вредітелі” виправили його косяк чи прорахунок. Втім, він власних помилок все одно б не визнав.

18

Наступного ранку, після чаю хлопці вирушили в зворотню дорогу, з жалем кинувши прощальний погляд на вкритий височенними модринами дикий берег Боханчі. Прямо над ними височіла стрімка скеля, яку називали Чорним монахом. Кілька разів їм здалеку таланило побачити гірських баранів, які непорушно і зневажливо поглядали на них з круто - недосяжної засніженої вершини. Хлопці мовчки попрощалися з цим затишним зимівником, в якому прожили кілька, загалом спокійних тижнів і зробили справу, якою можна було пишатися. Вся крига вниз по течії річки, скільки сягало око була залита водою, яка вже почала примерзати, а далеко перед розливом вже зібралася чималенька валка автомашин, водії яких не ризикували їхати через воду, не знаючи точно де знаходиться проміїна.

Ці досвідчені колимчани знали, що навіть взимку річки небезпечні проміїнами та наледями, через це і не ризикували, тому Степан попросив Чалого проїхати водою до водіїв, щоб позначити безпечний шлях. Повернувшись, той показав Степану коробочку цигарок: «Калим», - тільки й промовив, криво усміхнувшись обмороженими губами, що повинно було означати найвищий рівень задоволення, адже цигарок, окрім знайдених старательських недопалків, вони не бачили вже давно.

Щоб доправити свій вантаж за одну ходку, довелося скласти цілий потяг з утопленика, до якого причепили ще і відвал, і зварювального агрегату, і тепер все це добро вервечкою тяглося за бульдозером Чалого. Степану весь час доводилося вистрибувати з кабіни, бо то САК, то утопленик не хотіли на поворотах рухатись вслід за головним тягачем, тому при кожному повороті доводилося перечіпувати трости якимось по іншому, щоб спрямовувати караван у потрібному напрямку. Вже через кілька годин Степан не на жарт втомився. Коли проїхали під старим, давно зруйнованим

дерев'яним мостом, вирішили зупинитися на чай, якого залишалося на кілька заварок. Степан пішов за дровами до старих мостових опор на березі. Збираючи дошки, він знайшов наполовину вмерзлу в кригу кохвайку і для чогось вирубав її кількома ударами сокири. Біля вогнища Чалий довго дивився на принесене Степаном ганчір'я і лише згодом поцікавився, для чого воно потрібне? Невбитий довго не відповідав, а коли сіли в затінку бульдозера пити чай, сказав:

- Бачиш, такі кохвайки тут носили дуже давно, дуже. Може, ще до війни чи зразу після неї. Оця, мабуть, пройшла «Крим и Рим». Дивись, яка вона латана – перелатана, а замість гудзиків – дерев'яні палички-застібки. Явно не начальство носило. Вільні теж не латали свого одягу аж так ретельно. Значить, це кохвасчка нашого брата по нещастю, теж в'язня, можливо і українця, яких і тоді вистачало на Колімі. Табірний фасон, одним словом.

Чалий, наморщивши лоба, мовчки сьорбав чай, а Степан, не чекаючи від мовчуна запитань, продовжив.

– Неподалік від нас є міст через Коліму. Капітальний, на п'яти бетонних «биках». Взимку машини їдуть по кризі поряд з мостом, по зимнику. З нього на першій опорі видно чавунну табличку де написано, що міст був побудований в період з жовтня тридцять сьомого по травень тридцять восьмого року. Уявляєш, такий мостище збудували менше ніж за рік, в найлютішу пору року?! Взимку будували тому, що з криги було легше ставити опори на дно. І все це зробили руками, на лютому морозі, голодні, слабкі і хворі люди. Як же їм тоді, бідним, дісталося? Ось, взяти для прикладу, хоча б і нас з тобою. Ми прожили на кризі лише три тижні, причому, ночували в теплому балку. Як не як, а були одягнені і нагодовані, коли хотіли, могли погрітися, але як же ми втомилися і поморозилися, аж страшно дивитися на наші руки і пики? А уяви, як було важко тоді, коли нещасні працювали на морозі і ні тобі погрітися, ні тобі відпочити? Не дивно, що люди тут мерли, як мухи. До цих пір ніхто не

знає, скільки мільйонів в'язнів тут замучили комуністи? Люди гинули і зникали без сліду. Швидше за все, це якраз арештантська кохвайка з тих часів.

Чалий несподівано заговорив:

- Да-а. І зараз техніки не вистачас, а тоді й поготів. Горбатилися люди, можна сказати, голими руками. І пропадали ні за цапову душу. Хлопці мені казали, що і досі в тайзі можна знайти людські кістки. Царство їм небесне, - він перехрестився і ще довго тримав кохвайку в руках. Потім поклали знахідку на вогонь і дочекалися, доки вона перетворилася на тремтливе сіро – червоне мереживо попелу.

Степан і собі повторив за трактористом:

- Царство небесне. Хоча, яке там царство, коли жодна людина за оці звірства так і не відповіла? Всі вже давно в тому царстві - і убивці, і убієнні. Тільки ті, що вбивали, жили і насолоджувалися життям, а то ще й з почестями від влади, як ветерани органів внутрішніх справ. Ще й за наших часів їх нагороджували на день міліції, проводили покладання квітів до пам'ятників чекістам. Отак ми будували Україну, - Степан зітхнув, - Ну, що? Поїхали вже до свого кацапа, бо він, мабуть, вже і балки почав рушити на дрова, та і скучив я за ним, дурнем рудоголовим.

19

І дійсно, щойно вони приїхали на стан, як їх аж бігцем зустрів радісний Пензін в оточенні не менш радісних пущенят, які стрибали і скавчали так, ніби побачили рідну матір. Чекаючи гостей, професор навіть приготував вечерю і нагрів лазню, тому відпочинок був на диво мирний. Зате вранці, бо мабуть боявся псувати гарний вчорашній вечір, Пензін показав залишений парторгом наказ - «Участку Барий. Немедленно начать промывку, используя все ресурсные возможности, с тем, чтобы обеспечить первый металл к Первому мая, празднику солидарности всех трудящихся».

Степан, почувши наказ, аж закашлявся, вдавившись чаєм:

- Вони, там що, остаточно подуріли? Який метал, яка промивка? Та дай бог, щоб хоч до середини травня пішла справжня відтайка, та і то, вночі ще підмерзатиме, дай боже. Ти що, йому про це не казав?

Пензін тільки розвів руками, мовляв, хіба більшовика може зупинити мороз і якась там відтайка, проте несміливо запропонував розпочати монтувати промивальний прилад, бо вдень вже добряче пригріває та і відтайка таки є. Степан здивовано подивився на Пензіна і постукав порожньою кружкою собі по голові:

- Ти отим своїм рудим гарбузом хоч трішки думав, щоб верзти такі дурниці? Ну, нехай більшовики не хочуть чекати милості від природи, але ж ти не аби хто, а професор! З такою відтайкою, коли за день полігон розмерзнеться на якихось пару сантиметрів, можна нашкребти лише пару - трійку відвалів пісків, та і то, вони будуть з мерзлого груддя. А скільки води треба для приладу, ти знаєш? Те, що вода вже шумить десь під кригою, нічого не означає, це ще не вода для промивки, а якщо і промиєш, то скільки ти там намиєш? Все золото вилетить через шлюз, разом з мерзлими грудками, а це вже не що інше, як вредительство, як каже товариш парторг. Тебе ж першого, в разі чого, і звинуватять у зриві промивки.

Пензін насупився, але продовжував наполягати на своєму, мовляв, наша справа - виконувати. Степан лише махнув рукою:

- Я давно казав і казатиму: «Ні грама золота на будівництво комунізму!» Тільки тепер не з мого бажання, а з парторгової та твоєї дурості. Ну і чорт з вами, буду робить, як скажете, - махнув рукою і пішов на промприлад, який стояв на недомитому з минулого сезону полігоні.

Степан ремонтував бувалий у бувальцях вашгерд, основну частину промприладу, для чого довелося прибирати електродугою, що було непросто, особливо на горизонтальній поверхні, протерті ділянки перфорації столу і наварювати латки. Під час роботи він знайшов кілька

невеликих самородків золота, які застрягли в тріщинах і покликав Чалого. Той недалеко зачорняв полігон, тобто згортав відвалом сніг до чорного ґрунту, щоб на нього падали сонячні промені і припшвидшили відтайку. Чалий довго тримав на своїй долоні брудно – жовті, важкенькі і холодні шматочки золота, але потім Степан забрав їх і несподівано викинув на полігон:

- Так буде краще, але ти нічого не кажи Пензіну, бо він хоча і друг, а все – таки, начальство, та ще й москаль. Не дай бог, ненароком прохопиться перед парторгом.

Чалий, нічого не розуміючи, так і стояв з відкритим від здивування ротом. Степан знову терпляче пояснив:

- Оце золото, що я викинув, з полігону нікуди не дінеться. Все одно потрапить в прилад і ми, рано чи пізно, його візьмемо в колоді. А якщо зараз скажемо, що знайшли золото, то нас затаскають кадебешники - де взяли, чи все віддали, може щось приховали? Так замордують, що сам проклянеш це золото, а якщо спишуть на тебе якусь недостачу, типу розкрили вредітельство, тоді взагалі - вишак. Хочеш?

Чалий довго переварював почуте, тому забалакав лише через кілька хвилин.

- І що, золото отак всі викидали? Ніхто не брав? Не повірю. - Правильно зробиш, що не повіриш. Жадібність, велика штука. Більшовики на жадібності і задрості побудували всю свою владу. Вони брехнею в газетах та листівках розпалили в людях ненависть, лють та жадібність, навчили зневаги до чужого життя і майна, мовляв, треба все забрати і поділити, розстріляти і ліквідувати і нічого, окрім добра для світового пролетаріату, вам за це не буде, от люди і повелися, - Степан на якийсь час замовк, займаючись підгонкою металеві пластини до боковини вашгерда, а коли зробив прихватку, продовжив, - «Грабуї награбоване» - це ж треба? Явний заклик до кримінальних дій, а комуністів за це навіть не засудили! І це до цих пір працює, згадай, як нас грабували московські та донецькі бандити. Але то політика, а в

звичайному житті жадібних людей і без неї завжди вистачало, тим більше, коли вони живуть біля грошей чи золота. Звичайно ж крали, як не красти? Коваль біля горну теж гріється. Такий вже менталітет у них, більшовицький. Але я скажу тобі от що - краще спати спокійно, ніж треміти, щоб тебе ніхто не вистежив чи не вкрав твоє золото. Перевірено. Так що, не переймайся.

Було видно, що Чалий нічого не зрозумів, але змовчав і тільки довгим поглядом окинув оточуючі полігон засніжені сопки, неначе до цих пір не зрозумів де він, і чому він тут?

20

В щоденній роботі час потроху наближався до першого травня і все відчутнішими і видимішими ставали ознаки весни. Вдень пригрівало сонце, хоча вночі ще морозило по-зимовому. На верхівках і схилах невисоких сопок серед снігу з'явилися чорні залисини. Одного дня з - під снігу піднялися зелені гілки кедрового стланника - хвойних кущів, які на зиму лягають чи стеляться по землі, де вкриті глибоким снігом переживають люті колимські морози, а коли починає пригрівати, кущі, ніби по команді, піднімають свої гілки до сонця.

Біля балків почали крутитися в пошуках їжі меткі, неначе сірєнькі блискавки, смугасті бурундучки та в'юнкі горностаї – білі звірятка з чорною плямою на кінці довгого хвостика. Не зважаючи на ще глибокі сніги, біля людського житла загули мухи і задзижчали перші комарі, яких називали зимовими - вони вилітали з тріщин дерев'яних приміщень куди поховалися восени. Навіть в балках, якщо в буржуйки кидали дров по-зимовому, ставало спекотно так, що доводилося відкривати двері.

Весна стрімко наближалася, як і монтаж промприладу для промивки. Врешті – рєшт, хлопці свою справу зробили. Залишалося дочекатися справжнього тепла і води. Пензін, не знаючи, що робити далі, подався пішки через перевал на доповідь до Петровича, а за одно попросити харчів, а то

довелося переходити на урізану пайку борошняних коржів, які ж самі і пекли.

Через день він повернувся вантажівкою, але вже не сам - нелегка принесла і партчорта, який, за звичкою, вискочив з кабіни і не вітаючись, побіг прямо на полігон. За ним, притримуючи капелюха, подріботів Петрович. З кузова, нарешті, зіліз і Пензін, разом з трьома новенькими хлопцями і кухаркою Надією, яка непомітно посміхнулася Степану.

- Ну вот, Степа, принимай пополнение.

Степан привітався і сказав, що з більшим би задоволенням прийняв трохи харчів. Один з новеньких, злодійкуватого вигляду чорнявий, худорлявий молодик, не соромлячись незнайомих людей і жінки, відповів, щедро притрушуючи свою мову матюками:

- О, и здесь хахлы, вашу мать, - і він густо закучерявив своє привітання матюками.

Степан не став мовчати:

- То тільки в Крим українцям за кацапами не пробитися, а як на Колиму, то будь - ласка.

Тому відповідь не сподобалася:

- Ну, ты, не очень кацапся.

- А то що? Чи може зразу в п'ятак зарядити, щоб охолонув і навчився поважати людей? - відрізав Степан, мимохідь приймаючи бойову стійку.

Пензін кинувся їх мирити, мовляв, це все дрібниці, адже попереду цілий сезон і тягнути лямку їм доведеться разом. Він розповів, що новоприбулі будуть лагодити вільні бульдозери, а Чалий буде їм допомагати. Той не заперечував, але не міг второпати, як це він буде розриватися між своєю роботою і новачками? Степан його розумів і заспокоював:

- Доведеться терпіти, а що вдієш? Видно, в них спеціалістів зовсім немає. Тому і гребуть аби кого.

21

Парторг, повернувшись з полігону, накинувся чомусь на Степана:

- Почему переставили промприбор без разрешения? Надо было домыть полигон, а потом менять дислокацию.

Пензін, шморгнувши носом, змовчав, довелося відповідати Степану:

- Наше діло свиняче. Ми можемо і тут розпочинати сезон, а тільки на цьому полігоні пісків уже майже не залишилося, тому довелося б робити зайву перестановку в розпал промивки, а цей куток, доки на основному полігоні малувато пісків, ми потихеньку вишкребемо і так.

Парторг, хоч і був задоволений підготовкою, проте не давався. Він уже впрів від біганини, розстебнув свого кошука, збив на потилицю шапку і продовжував, неначе на мітингу, полум'яніти черговою промовою перед невеликою купкою арештантів:

- Вот в этом вся ваша кулацкая идеология, вот ваше главное слово и желание - работать «тихонечко». Спокойно сидеть я не дам никому! Погода установилась хорошая, пора начинать промывку. Родина ждет металл к Первому мая. Она ждет работы, от этого, кстати, будут зависеть и нормы питания. Страна на крутом повороте. Нарушенное буржуазией и их приспешниками - дерьмократами, экономическое пространство приходится восстанавливать заново. Временные трудности создает и сепаратистская политика части областей Украины, народ которой недавно высказался в поддержку присоединения к России. Но нашлись подстрекатели, которые временные трудности используют для агитации против народной власти и призывают рабочих к забастовкам. Нечто подобное наблюдается и в Прибалтике, где не так давно наша армия восстановила конституционный строй. Но, повторяю, все контрреволюционеры будут беспощадно наказаны. Мы, большевики, наведем порядок железной рукой, а подстрекатели ответят перед законом и уже отвечают. Антиправительственные выступления в некоторых городах пресечены, а так называемые шахтерские забастовки, есть не что иное, как откровенная диверсия. Поэтому, наша

народная власть действует решительно, в соответствии с законом. Кто не хотел работать у себя на шахте, будет работать здесь. Только труд на благо Родины позволит всем, и вам в том числе, искупить свою вину, хотя бы частично, но помните, кто не работает, тот не ест!

Нарешті прокинувся і Чалий:

- От ви сказали, що не дасте нам сидіти спокійно. А як ще можна сидіти в тюрмі, весело, чи що? І ще таке. У нас кажуть: не робити, можна жити, а не жерти - можна вмерти. Ми вже хитаємося від недоїдання, та і то, майже місяць жили на хтозна яких своїх харчах. А якби і їх не було, що тоді?

Парторг обізвав його підбурювачем і заявив, що з метою інтенсифікації праці, з сьогоднішнього дня в'язні будуть отримувати пайок-норму, тобто харчування буде видаватися лише у випадку виконання плану. Раніше розпочнете промивку, раніше отримаєте пайок. Степан знову не витримав:

- Нам сонця не треба, нам партія світить. Нам хліба не треба, роботу давай, так, чи що? А де ж накажете брати воду для промивки? Відрами носити? А якщо вдарить мороз і прилад зупиниться, нам що, сидіти голодними? Який тоді план?

Парторг зміряв його довгим, лютим поглядом:

- Хватит разводить контрреволюцию. Вода подо льдом уже есть, пробейте лед в ручье и вода сама потечет к насосу. Я повторяю, вы должны дать металл к Первому мая. Все. Точка. Некоторые прииски уже начали промывку. Я сам читал, как до войны здесь могли добывать золото и зимой. Добывали пески и промывали их в амбарах. Решайте, что лучше, работа или перевод в лагерь особого назначения, за саботаж? Там с вами разговаривать не будут. Я повторяю, промывку необходимо начать через два дня! - парторг закашлялся і вдавившись слиною, пішов з Петровичем і Пензіним до штабного балка, мабуть обідати.

Степан з Чалим вирішили перекусити прямо на полігоні коржами, яких напекали ще зранку. Вони підкинули в багаття дров і посідали, чекаючи доки закипить закіптюжений

чайник. Чай давно скінчився, тож тепер заварювали гілочки. До них, розминаючи в пальцях цигарку несподівано підійшов водій, який привіз парторга.

- Можна вогнику? - він нагнувся, вибираючи підходящу жарину, при цьому ввівголоса, не повертаючи голови, привітався до Степана, - Ну, здоров земляче! - Невбитий здивовано глянув на водія, а той продовжував говорити, не дивлячись на співрозмовника, - Слухай мене спокійно. Я сам з Харкова. Потрапив сюди з великого розуму. Дуже хотів до вільної економічної зони, яку обіцяла Росія. Тільки вони тоді не сказали, що зона, вона і є зона. Ну, та про це потім, - і вже на повний голос, розкуривши цигарку, сказав, щоб почули і вільнонаймані, - Ніколи мені тут грітися біля вас. Пішли, подивися, чи зможеш мені приварити важіль? - і непомітно підморгнувши Степану, пішов до своєї машини. Схвильований від такої несподіванки, Степан подався за ним. Водій вскочив у кабінку і сказав, нахилившись аж до підлоги, неначе роздивлявся зламаний важіль:

- Після того, як ти «опустив» парторга з отим втопленим бульдозером, про тебе тільки і розмов по трасі. Він хотів заарештувати тебе, а ви втерли йому носа і витягли машину самі. Знай, що чекати залишилося недовго. Напі вже працюють. Ось візьми, заховай, щоб непомітно було, особливо стережись новеньких.

Степан не роздумуючи, блискавично запхав пакунок за пояс ватних штанів і лише тоді подумав, що це може бути елементарною підставою. Водій неначе прочитав його думки.

- Не бійся. Все в порядку. Тут газети з України, лист з дому і цигарки. Продукти передасть кухарка. Ми йй для вас зайвого кинули, - він з особливим притиском сказав "Вас", - Все, розбігаємось, бо он уже ідуть партія і правительство.

Водило зістрибнув на сніг і вже на повний голос, щоб почув парторг, забалакав до Степана.

- Ну, дивись, якщо не доїдемо, пеняй на себе.

- Что здесь у тебя? - запитав парторг, підозріло поглядаючи на Степана. Водій швидко забалакав, показуючи рукою то на автомобіль, то на Степана.

- Да вот, еще в дороге слышу, будто стучит. Смотрю, а это рычаг вот-вот отвалится. Говорю вот этому, может подваришь? А он не хочет. Говорит, что и так доедем.

- Нашел кого просить, - неначе аж з задоволенням сказав парторг, що хоч якусь капость можна було почути про Степана.

Той знову не змовчав, але тепер явно підігруючи новому знайомцю:

- Та що там зварювати, якщо воно вже варене – переварене? Хотите зробити по – людському, нехай знімає важіль, але ж він не хоче. А працювати абияк, я не вмію.

Парторг, не дослухавши, заскочив на підніжку кабінки і скомандував рушати.

На дільниці стало спокійно. Усі зібралось біля бульдозерів. Пензін на правах начальства розповів, що привезли капусту, цибулю, борошно і навіть трохи риби. Вільний бульдозерист, циганкуватий Санька, захвилювався, чого, мовляв, так мало, а як же бути з м'ясом? Він голодувати не наймався, а їсти пісний суп з капусти йому вже і так набридло. Пензін пообіцяв, що невдовзі Петрович привезе ще продуктів, а до того треба потерпіти. Санька, лаючи, пішов до свого бульдозера, а Степан ледве зміг дочекатись вечора, щоб прочитати листа з дому, яких він не отримував майже рік, відтоді, як його заарештували.

22

Зачинившись після вечері в балку, Степан переодягнувся в знайдений тут ще по приїзду чийсь спортивний костюм. Це була чи не єдина вільність, яка допомагала відчутти себе хоча б трішечки вдома і дістав із схованки заповітну бляшанку з недоторканим запасом тютюну, тобто переполовиненими цигарками і великими недопалками, які він повигрібав з усіх закутків, тільки - но вони почали обживатися на новій дільниці. Він з власного старательського досвіду знав, що

колись цей непотріб буде, як знахідка. Недопалки він дістав, щоб надурити напарника, який не мав знати про отримані цигарки.

Невбитий розпалив буржуйку і влігся на нари, де ще з дня заховав за паперову шпалеру несподіваного листа. Проте, відкрити добряче потертого конверта, йому не вдалося. Повернувся Чалий, якому після своєї зміни довелося довгенько длубатися біля чужого бульдозера.

Він одразу побачив пачку цигарок, яку Степан необачно забув на нарах і довгим, запитальним поглядом подивився на товариша. Той зрозумів, що самому почитати газету і лист вже не вдасться, а чекати ще якоїсь нагоди зостатися на самоті в нього не вистачило терпіння, тому він розповів про okazію, з якою передали цигарки і пошту, але попередив, що це справа вартує не одного життя.

Газети, звісно, були старими, ще зимовими, але тут було скільки цікавого, що Степан зразу занурився в читання, не звертаючи уваги на делікатне, але промовисте мовчання Чалого.

Газета називалася «УРА» і видавала її Українська робітничка армія, нова політична сила, яка зуміла швидко взяти владу в більшості областей України. Невбитий аж засміявся, адже це був його давній проект, який свого часу він пропонував багатьом відомим політикам, але жоден з них тоді не захотів возитися з не розкрученою на-пів таємною організацією, що ставила собі за мету добиватися захисту прав українців не лише політикою, але і шляхом безпосереднього впливу на владу і окремих осіб.

Новини були такими, що в Степана голова пішла обертом! З Криму повідомляли про закінчення перереєстрації кораблів ЧФ Росії на українському рейді. У самому Севастополі поки що було двовладдя, але українська Рада стала реальною силою, яка користувалася підтримкою значної частини населення пів - острова. Центральна Українська влада вже ліквідувала Кримську ресубліку і утворила ще одну область з правами національної автономії.

Українські спецслужби арештували кілька сотень найактивніших противників України і шпигунів Кремля, переважно колишніх українських силовиків та службовців, які допомагали чи першими пішли служити окупантам. Майно колаборантів було конфісковано рішенням суду, а самі вони вислані за межі країни. Негайно заборонили будь-яку діяльність антиукраїнських партій і організацій, а відтак їхні члени несли кримінальну відповідальність за належність до таких партій чи організацій. Кримінальна відповідальність чекала і на будь-які антиукраїнські дії. Будь – який український чиновник на час служби полишав політичну партію, це ж стосувалося і депутатів рад всіх рівнів. Обрали до ради – думай про справу, а не про партійні завдання. Єдиною офіційною мовою стала українська, поняття регіональних мов було ліквідоване, при державному гарантуванні розвитку національних культур. До відповідальності було притягнуто голів рад чи міських голів, які обмежували вживання української мови в житті територіальних громад, згідно закону про завдання шкоди державній мові. Такі заходи виявилися на диво ефективними. Козачі формування, які отримали права по охороні громадського порядку і боротьбі з браконьєрами замість міліції, діяли дуже ефективно, караючи порушників на місці, навіть за матюччя.

У багатьох містах Півдня і Сходу України було тимчасово введено пряме державне управління, що схвально сприймалося населенням. Влада негайно націоналізувала всі приватні центральні ЗМІ і тепер всі вони працювали на Україну, хоча навіть з цієї газети стало зрозуміло, що журналісти владу не вихваляли, а критикували, коли було за що. Право працювати в українських ЗМІ мали виключно громадяни України, які дотримувалися Кодексу журналістської честі. Проведено реформу судоустрою, яка започаткувала виборність суддів усіх рівнів, до того ж їх позбавили більшості пілг. Ліквідовано право безплатного проїзду майже для всіх категорій населення, окрім дітей та

калік, що одразу вавічі знизило вартість проїзду в громадському транспорті. Дісталось й депутатам Верховної Ради, яких позбавили права на отримання безоплатного житла, пільг на відпочинок чи ще чогось подібного.

Степан остерігався читати газету довго та це було і неможливо від такого потоку інформації, тому поспішав переглянути газету нашвидко, сподіваючись пізніше прочитати все без поспіху.

У цьому ж номері було опубліковано кілька указів економічного характеру, яких українці чекали 35 років!

На всій території України вводилася торгівля в кредит на товари, послуги і навіть продукти харчування під низькі відсотки. Кримінальну або адміністративну відповідальність за реалізацію неякісних товарів несли як виробники, так і реалізатори і контролюючі органи. Житло стало власністю мешканців з правом продажу і передачі в спадок, з збереженням державної комунальної мережі обслуговування, але під жорстким контролем комітету якості. Власники приватного житлового сектору тепер теж могли розраховувати на допомогу держави на рівні з власниками квартир у багатоповерхівках, для них створили спеціальні експлуатаційні контори. Приватні забудовники традиційного житла отримували будівельні матеріали за безпроцентними кредитами з 50-ти відсотковою знижкою вартості їх виробництва. Солдати строкової служби української армії переводилися на сталу платню. Пенсійний вік в Україні для чоловіків було зменшено на три роки. Якщо на місце пенсіонера претендував молодий спеціаліст, йому надавалася перевага, а пенсіонеру доплачували, доки він передасть свій досвід. Права виходу на пенсію раніше 50 – ти років, окрім працівників шкідливих підприємств чи спеціальностей більше не існувало, як і захмарних пенсій. Встановлено розміри пенсій трьох категорій, які повністю відповідали принципам соціальної справедливості.

Степан на хвилину відклав газету і задумався, мовляв, а за що чиновнику чи депутату, які нічого не зробили для

покращення життя народу, платити більше, ніж тому ж народу? - і продовжив «ковтати» газету. Жінкам повернули право виходу на пенсію в 55 років, причому за кожную виховану дитину пенсійний вік матері зменшувався на рік. Закон заборонив обмежувати заробітні плати і пенсії працюючим пенсіонерам. Ціни на ринках відтепер прив'язувалися до середнього рівня заробітних плат і пенсій. Держава взяла на себе всі посередницькі функції між селянами і ринком, що різко знизило ціни на продукти харчування. Відтепер ціна на будь-який товар встановлювалася лише з дозволу Комітету по цінам, який проводив власні розрахунки.

Вагітним жінкам і породіллям гарантувалася підтримка з виплатою достатніх компенсацій. Підприємства, створені для виробництва сільськогосподарської продукції, звільнялися від оподаткування на визначений для розвитку термін. Всі права на земельні паї було ліквідовано і створено комісію для розробки закону про право кожного громадянина України на володіння часткою земельної державної власності. Для операцій з землею створено Земельний банк, через який лише держава могла скуповувати земельні ділянки за встановленою реальною ціною і вигідно здавати в оренду. Вся паливно-енергетична галузь була націоналізована, що відразу знизило ціни на пальне і тарифи на послуги житлово-комунального господарства. На час перевірки держава приватизувала або взяла в управління всі підприємства стратегічного і ціноутворюючого характеру. Забезпечення поштовим обслуговуванням населення стало обов'язком державних органів влади. Прокладання газових мереж стало обов'язком газових компаній. Держава зобов'язалася виплачувати студентам стипендії на рівні прожиткового мінімуму. Кожна міська чи обласна рада мала право заснувати муніципальний банк, прибуток від якого йшов у бюджет громади, причому банки, які спекулювали на кредитній ставці і валютних операціях, підлягали комуналізації. Закон забороняв

змінювати умови кредитування після укладання угоди. Разом з тим було введено величезні штрафи за забруднення території, самовільне будівництво, браконьєрство, орендні зловживання.

Ліквідовано всі пільги для чиновників та всі пільги не природного характеру, такі як «діти війни» чи ще щось. Рівень пошани чи професіоналізму забезпечувався рівнем матеріальної винагороди і почесними відзнаками. Відновилося масове будівництво житла за рахунок державних фондів. Початкова освіта і первинна медицина стали безплатними при збереженні повного державного фінансування. Благодійні внески в школах і лікарнях були ліквідовані. Аптечна система була націоналізована, тому ціни на ліки регулювалися урядом, а не бажанням витягнути з хворих останні гроші.

Особлива увага була спрямована на розвиток національного мистецтва, кіно, книговидання і преси за рахунок відміни податків для україномовних проєктів та запровадження державного фінансування.

Після війни четверту частину бюджету було вирішено вкладати в ремонт доріг, будівництво і ремонт сільського житла, створення робочих місць, у відновлення закладів освіти, охорони здоров'я, культури чи комунального господарства в містах і селах. Держава знаходила кошти для бажаючих займатися виробництвом товарів широкого вжитку і надавала безвідсоткові кредити для розвитку малих і середніх підприємств, хоча і з відповідними зобов'язаннями. На імпортні товари, виробництво яких організували в Україні, ввели високі митні обмеження, а отримані кошти направлялися на розвиток національної промисловості.

Не забули і про розвиток дитячого спорту, безплатної освіти і медицини, створили фонд для лікування тяжкохворих за кордоном, причому, гроші в бюджеті були, бо бізнес і промисловість почали працювати на бюджет, оскільки податкова система розвивала багаторівневе виробництво, а не руйнувала його.

Невбитий не міг відразу осягнути такої кількості новин, тому від хвилювання відклав газети і майже забігав по балку під здивованим поглядом Чалого. Закуривши, він підморгнув Валерці:

- Ну, що земляче? Виходить, і ми недаремно страждали. Ожила Україна! - і дав йому почитати одну газету, але попередив, щоб б про це - ні пари з вуст, навіть Пензину, а сам ліг на нари і, нарешті, дістав заповітний конверт. У цю ж мить в двері постукали. Чалий, забувши про обережність, відклав газету вбік і мовчки відчинив. Ввійшов Пензін і зразу ж побачив на нарах газету.

- Ух ты, где это вы раздобыли? Дайте почитать, - і не чекаючи відповіді, вхопив газету, - Откуда это у вас? - пробігши очима заголовки, підозріло подивився на Степана.

Тому довелося викручуватися за допомогою жартів:

- Партчорт вчора привіз. Ти не повіриш, як причепився, мовляв, візьми та візьми газету, от я і не втримався, взяв.

Чалий так і продовжував стояти з відкритим ротом біля дверей, аж доки його не вилаяв Степан:

- Мало того, що гав ловиш, так ще і холоду напускаєш.

- І начальство, - погодився той і заходився шурувати в печі, загладжуючи провину.

23

Про лист довелося забути знову. Тим часом, Пензін почав коментувати прочитане.

- Не может быть. Наш флот не мог сдаться. Он лучший в мире.

- Ага. У вас все краще. У вашому селі в дівчат і ноги кривіші, і горби у них більші.

Пензін спохмурнів.

- Почему вы все так не любите русских и Россию?

- При чому тут любовь? Країна, як країна. Тільки шкоди нам завдала більше, ніж інші. Тому все дуже просто, а за що вас любить, га? От ви кажете, що ми тисячі років разом, що ми брати- слов'яни і все таке інше. Так? А от скажи мені, чи хоча б раз в нашій історії було так, щоб Росія не обдурила

українців? Ні, не було. Ще Юрій Долгорукий зрадив Києву. Спалив колишню свою столицю і втік в свою фортецю, збудовану в непролазних хащах, з якої він грабував навколишні племена. Ваш Боголюбський «приробив ноги» нашій іконі в Вишгороді. Тепер вона ваша найбільша святиня.

- Легенда говорить, що икона чудесним образом сама пошла за войском.

- Я ж і кажу, приробив ноги. Московські князі не раз намовляли Кримську орду на Київ. Обдурили Хмельницького, підписали Переяславську угоду, а потім віддали пів – України полякам. Знищили Запорізьку Січ. Потім дарували нам кріпосне право.

- Так это же за измену Мазепы, после Полтавы, - отямился Пензін.

- По твоєму, Мазепа був таким дурним, що будиши обласканим царем, маючи все, чого бажав, почав шукати горя для себе? Мабуть же допекли до краю? Мабуть же не в його зраді справа, а в зраді Петра, який порушив угоду? В тому, що зрадою ви називаєте бажання українського народу жити вільно? Та і шведів з Мазепою ви перемогли не тому, що російська армія була сильнішою, а тому, що Петро взявся винищувати місцеве населення і залякав його до краю. А ще брехали, вішали, катували, підкупляли, плодили зрадників українського народу. Почитай вашого Костомарова. А українці, бачиш, намагалися завжди воювати чесно. Так, як і в політиці, ми йшли на вибори чесно, а наші супротивники, як на війну, тому і діяли відповідно, немов проти ворогів. Та і далі, що не візьми, москалі думали лише про себе. Візьми газ, яким ви нас душили до півсмерті. Спочатку Москва користувалася українським газом з Карпат та Полтави, а потім почали свій газ продавати в Європу. У 60-х і 70-х роках радянський уряд уклав довготривалі контракти на продаж нафти і газу. У Москву потекли справжні гроші і люди зажили трохи краще. Україна віддала вам свій газ за безцінь, а ви за свій чи тюменський газ, почали дерти з неї

втридорога. А радянські карбованці «Ощадбанку»? Москва на початку 90-х просто вивела їх з українських банків, вкralи, по нашому. А зруйновані наші міста і загиблі люди? Та, що - все правильно. Люблять за добрі справи, а не за заподіяне зло.

Степан втомився і вийшов, сподіваючись, що настирливий кацапчук піде, але той і не думав йти, тому зустрів Степана запитанням:

- Какие это плохие дела?

Степан сів на нарах, готуючись до справжнього скандалу і почав загинати на руках пальці:

- Переворот більшовицький звідки прийшов? З Москви. Ви принесли в Україну кров, голод і холод. Хто, як не будьонівці, між іншим, Будьонний, не що інше, як українське слово «буденний», тобто щоденний, звичайний, так от, ці ж самі будьонівці чи інші червоні частини, коли тікали з Польщі, робили єврейські погроми, а звинуватили кого? Правильно, Петлюру. Підняли проти нього тодішній сіонізм, оббрехали до краю і навіть виправдали в французькому суді його вбивцю, агента Кремля. Ти не задумувався над тим, чому Москва оголошувала ворогами лише тих українців, які очолювали визвольний рух? Мазепа, Петлюра, Коновалець, Бандера, Чорновіл і так далі – майже всі вони були вбиті вашими спецслужбами, без суду і слідства. Іншими словами, ви воювали не проти них особисто, а проти ідеології української Незалежності. Були б інші прізвиська, ви б і їх оголосили ворогами. Так що не в Мазепі чи Бандері справа, а справа в вашій ненависті до вільної України і все тому, що ви вважаєте Україну своєю власністю. Та взяти хоч би і вашу, сьогоденню війну проти України, Польщі, Молдови, Литви чи тієї ж Грузії. Не хто інший, як Москва зробила все, щоб Україна не стала членом Євросоюзу. Ви ж розуміли, що тоді б українці їздили на заробітки не в Росію, а в Європу. За рік чи два Донбас став би не російським, а європейським і ніхто на Росію більше б

не молився. А щоб цього не сталося ніколи - ви знищили Донбас.

Степан припинив безглузду суперечку і сказав, що хоче спати. Пензін пішов до дверей, але потім повернувся.

24

Пензін не звертав уваги, що Степан почав роздягатися і забалакав, ніби до себе:

- Но ведь вы хотите переписать историю. Мы вместе победили фашизм.

- О, вже разом, коли припекло. Ніхто історію не переписує, ми хочемо щоб вона стала справжньою. Щодо війни, то ми не були союзниками, бо це була одна країна. Але керували комуністи. Це ж вони змусили армію відступити і залишити Україну і український народ на поталу фашистам та ще і обікрали, знищили всю комуналку, промисловість, сільське господарство, відігнали в тил всю худобу і коней, не думаючи, як будуть жити українці? Сталін не дозволив армії генерала Кирпоноса відійти після Києва на іншу лінію оборони. Ще Федір Моргун про це писав, між іншим, не останній радянський державний діяч і господарник. Він сам воював, тому знав, що казав. Якби Сталін допоміг армії Кирпоноса, то німці навряд чи Дону дісталися б, не те що Волги. Ви тільки нищили в Україні все на своєму шляху, точнісінько так, як і фашисти.

- Зато была Победа!

- Була, а могла бути раніше, а якби більшовики не загравали з Гітлером, то і війни б не було. Та і народ не зазнав би таких втрат і мук. Нічого не скажеш, Перемога. Люди від поразок менше втрачали, ніж ми від Перемоги. Пензін пропустив сказане повз вуха.

- Вы хотели в НАТО, а это одно и то же, что фашизм.

- Оце ти загнув! США, Англія - це фашизм?

- Ну, да, НАТО.

- Професор, ти що, з остаточно з глузду з'їхав? Англія і США в другу Світову воювали проти Гітлера, а не за нього, так?

- Пензін зробив вигляд, що не почув.
- Вот, даже в этой газете пишут, что русских преследуют. Мы должны были защищать русских во всем мире, тем более, в Крыму.
 - А КРИМ, це що - Колония Российской Империи, якщо читати абрєвіатуру по кацапському? Виходить, що ви спочатку розселяєте росіян по світу, а потім захищасте? Проте, що в Україні переслідують росіян, в газеті ніде не сказано, а те, що покарали заколотників та колаборантів, так усе правильно, навіть з погляду історії. Ти ж професор, пам'ятаєш громадянську війну в США? Так от, там перелом у війні на користь Півночі настав лише тоді, коли президент Лінкольн ввів жорсткі санкції проти тих, хто не лояльно ставився до політики Вашингтону, тобто Півночі. Він просто наказав конфіскувати майно саботажників. Так будували демократію. Якби український уряд зробив це ще на початку Незалежності, то справа ніколи б не дійшла до того, що Росія напала б на Україну «для захисту російськомовного населення». А наші дурні керівники, навпаки, лише плодили антиукраїнські сили. Вони, бачите, думали, що демократію досить оголосити і всі стануть любити Україну. Так не буває.
 - Но это же не демократично, лишать имущества и выселять несогласных. Степан вже почав злитися.
 - Згадай свого Солженіцина!
 - Єго же выслали коммунисты.
 - От ми у них і навчилися, як треба захищати свою владу. Кажеш, не демократично і не по людському? А по – людському, лізти в чужу хату, оголошувати її своєю, виганяти господарів, бо «в углу мои лапты стоят?». А по – людському, руйнувати, як тільки можна, чужу економіку, освіту і культуру, засилаючи до сусіда тисячі шпигунів і скуповуючи зрадників? А по-людському, брехати, підсилати вбивць, дезінформувати населення, перекручувати історію, зневажати цілі нації і народи? Е-е, та що з тобою балакати !?
 - А бандеровцы что творили?

- Де, в Москві? Мабуть так творили, як ваші пишуть про нібито звірства української армії на Донбасі - лише брехня і вигадки. Аж набридло. Вони воювали і творили, як ти кажеш, набагато менше, ніж радянська влада в Україні. У мене є свої запитання і до них, бо навіть було йти на угоду з Гітлером взагалі? Адже він вже показав в концтаборах Польщі, що такий самісінький кат, як і Сталін. Це нам і досі гикається. Одне виправдання, що з Гітлером і Сталін дружив. А якщо казати про війну з Радянською владою, то це було продовження тієї війни, що більшовики розв'язали проти України в 1918 році. То хто ж винен? Вони продовжували захищати свою землю від вашої орди. Тоді була війна, в яку, між іншим, комуністи ввергали молодь, тих же вчителів. То якщо міряться, то починати треба з 20-х років, коли на нас напали москалі-комуністи, а назвали це громадянською війною, як і зараз. Степан розпалився і майже з люттю глянув на мовчазного і принишколого Пензіна, який не здавався:

- Но ты же не будешь отрицать, что бандеровцы воевали против наших?

- Знову ти за рибу гроші. Вони воювали на своїй землі проти загарбників. Ти ж не будеш заперечувати, що більшовицька Росія окупувала Україну? Була війна, а в неї свої розклади і своя логіка, не зрозуміла мирному часові. Знаєш, я інколи думаю, а що якби українські націоналісти не воювали проти комуністів відкрито, а просто б жили в Союзі, таємно виховували в народі українську свідомість і патріотизм? Можливо, тоді б Москва не знищила б сотні тисяч патріотів, зберігся б українській генофонд і зараз справжніх українських патріотів було б на порядок більше? Знову ж таки, комуністам проти них козиряти було б нічим. Хоча, якщо подивитись на Донбас чи Крим сьогодні, то такий народ зараз був би по всій Україні. Якби Союз протримався ще б років з двадцять чи тридцять, українська мова зникла б. Лише прізвища залишилися б від українців. Це лише справа

часу, так що, історія така, яка є і іншою бути не могла. Та і яка це країна, яка не турбується про свою мову і культуру?

- А как же русскоязычные украинцы?

- В Україні, де б це не було, практично немає людей, які б не розуміли української. Скажімо, на деяких телеканалах вранці новини ідуть російською, а ввечері – українською, дурниця, звичайно, але так було, то що, їх дивилися вибірково, російськомовні вранці, а україномовні ввечері? А чиновнику просто необхідно знати державну мову, як математику – вченому. Мова - основа організації функціонування держави, тому ви і нищили її. А яку мову ми мали захищати в Україні, китайську чи що? Ви скоро іншої заспіваєте, коли китайці почнуть захищати свою мову на Далекому Сході і оголошувати її регіональною.

Пензін витягнув останній козир:

- Людям не запретишь думать на русском!

Степан посміхнувся:

- Це типу, думка у вас російська, і свідомість якась особлива теж? Так я тебе розчарую. Можеш вважати це відкриттям, але думка, тобто свідомість, вторинна. Первинна мова, яка і зробила з мавпи людину. Тому якою мовою розмовляєш, такою і думаєш. Ти ж знаєш англійську, то якщо розмовляєш англійською, то і думаєш нею, ні? В пам'яті зринають англійські слова, отже, думаєш англійською. Так що мова первинна, а твоя свідомість - вторинна.

Степан наостанок підколов співрозмовника:

- Ти часом не знаєш, якою мовою думають мавпи, чи не російською?

Пензін, нарешті, заспокоївся мовним питанням, а потім несподівано бовкнув, чим довів, що кацапами керує звичайна заздрість:

- Украинцы в Союзе всегда жили лучше, чем русские.

Степан засміявся:

- Бо ми працювали, а не пиячили, а що до того, що ми жили краще? Поїхав би в Берлін. Східні німці жили ще краще. Та і прибалти теж. Бо якби вони жили гірше, то твій

Союз розвалився б ще раніше. Зате ми і заплатили за це «гарне» життя чи не найстрашнішу ціну – майже повне знищення мови і українського генофонду.

Пензін не відповів і після хвилинної мовчанки пішов, але попросив газету з собою. Довелося віддати, бо ховатися було пізно, якщо Пензін встиг зсучитися, подумав Степан і ліг спати, вирішивши почекати ще трохи, щоб прочитати листа з дому тоді, коли вже ніхто не заважатиме.

25

Вранці, коли в'язні ще не встигли поснідати овочевою юшкою, в їдальню вскочив знервований парторг і з місця в кар'єр, почав кричати, що досить розсиджуватися по їдальнях, пора починати промивку. Степан заперечив, що після недавнього снігопаду, який на кілька днів зупинив відтайку, промивати зовсім нічого, так само, як і їсти. Парторг аж закрутився на місці:

- Опять контрреволюцию разводишь? А что ты для Родины сделал, или только о жратве и можешь говорить?

Степан розсміявся і відповів вже майже нахабно, знаючи про справжній стан справ на материку:

- Зразу видно, що начальство. Ти йому про харчі, а він тобі про лопату. То яке там становище з харчами в міжнародному масштабі? А то в нас, після чергової перемоги соціалізму, сил на роботу вже не залишилося. Хіба що на мітинги, а план давати треба. Вас, мабуть, за зрив плану також по голівці не поглядять? - уїдливо запитав він у парторга.

Той у відповідь прочитав лекцію про зрадників, які почали горбачовську перебудову, приплів сюди українських націоналістів і пообіцяв, що у влади куль для всіх вистачить, але зараз головне - це давати країні метал. З тим і побіг разом з Пензіним і Петровичем на полігон.

Степан ні до кого не звертаючись, сказав:

- Видно, товаришу парторгу стає дійсно непереливки, якщо він оскаженіло мотається таборами і шукає золото там, де його немає. Ну що ж, будемо давати метал, раз партія краще знає.

Він пішов на полігон, де для насоса, в задалегідь видовбаному в мерзлоті приямку-зумпфі таки назбиралася вода. По команді парторга Степан швидко запустив дизельний двигун насосної станції і став на жлигу – довгу жердину з руків'ям, зробленим з нікельованого ліжкового бильця, за допомогою якої керували брандспойтом. Білий, тугий струмінь води з клекотінням почав вирувати в першій порції пісків, яку подав на промивальний стіл вашгерда Чалий. Тим часом наспіла і друга подача і Степан весь поринув у роботу і власні думки, для чого жлигарська посада підходила як найкраще - спрямовуєш струмінь води на ґрунт, потім, коли піски змивалися через перфорацію в колоду, залишалася купа каміння, яку струменем води потрібно було вибивати з вашгерда через гордовину, що навіть цікаво, а сам думаєш і думаєш. Є лише гуркіт каміння та твої думки.

- Ну, как дела? – раптом голосно запитав з-за спини парторг, який непомітно підійшов до приладу. Степан від несподіванки аж здригнувся, але відповів:

- Поживемо - побачимо.

- Чего там смотришь?, - радісно заверещав парторг, намагаючись перекричати гуркіт двигуна, - Промывка идет нормально, как я и говорил, а вы бы еще месяц сачковали, если бы я не заставил вас работать.

Степан нічого не відповів, мовчки продовжуючи працювати. Парторг, мабуть від повноти почуттів назвав Пензіна «хазяїном» і запросив його випити чаю – «пойдем, хозяин, отметим это дело». Від такої довіри начальник дільниці аж почервонів і підтюпцем потрюхикав за парторгом.

Подавши чергову порцію піску і залишивши бульдозер торохтіти на холостих обертах, до Степана підійшов Чалий і сумно повідомив, що пісків більше немає, а Санько дарма ялозить відвалом по полігону, бо всюди лише мерзлота. Степан на хвилину зупинися.

- Що і потрібно було довести. Зате ми першими розпочали промивальний сезон! Зробили так, як скерувала партія. Нехай тепер радіє, але ж якого дідька нас мордувати?

Він скинув оберти двигуна насоса, чекаючи доки обидва бульдозери нашкребуть хоч трішки пісків. Тим часом набігли хмари і швидко похолодало. За кілька хвилин, незважаючи на те, що оберти на насосній скинули до мінімуму, вода з брандспойту почала бити переривистим струменем. Степан заглянув у крижану ополонку. Все сталося так, як він і передбачав - води майже не було і хроповик, який показався з-під води, почав сьорбати воду разом з повітрям. Води вистачило лише на півгодини, тому довелося зупинити двигун. Над полігоном і селищем запала тиша.

Невдовзі, чекаючи, до них підбіг парторг і почав звинувачувати Степана в тому, що зумпф зробили недостатньо глибоким. Той запропонував носити воду відрами. Парторг розкричався на весь розпадок:

- Ты теперь за все ответишь! Ты сорвал промывку и самовольно остановил прибор!

- А ви відповісте за те, що залишили в шлюзі не зняте золото, - відрізав Степан.

- Так проводите съемку сейчас! - розкомандувався сердитий парторг.

- По - перше, я не маю права, а по – друге, без води можна хіба що птани зняти, а не знімати золото. Бачиш, як похолодало? Скоро в колоді все змерзнеться на грудку, а тоді хоч божу матір співай.

Так і сталося, бо коли промивальний шлюз, так звану колоду, нарешті відчинили, на респітках лежало каміння, покрите тоненьким, прозорим шаром криги. Парторг і Пензін почали руками нишпорити по колоді, збираючи золото, але його майже не було.

«Вільняшка» Санька, який теж взяв участь у пошуках золота і копірився в колоді разом з парторгом, знайшов на

гумовому килимку округлі шматочки сірого металу, довго розглядав, але нічого не зрозумів і звернувся до парторга.

- Что это?

Парторг витер змокріле від поту зморщене чоло і підкинув знахідку на долоні:

- Обыкновенные пистолетные пули, вот что, - і не втримавшись, мрійливо згадав, - Когда здесь были пули, было и золото...

Невбитий, який теж потримав у руках сплющену свинцеву пам'ять «лихих комуністичних років», не втримав.

- Якби цими кулями, та таким як ти, прямо в голову, то ти точно б носив воду відрами, аж бігом.

Парторг, понад межу роздратований постійними невдачами, аж присів, але не закричав, як звичайно, а чомусь засичав:

- А – а, вот как ты заговорил? А где же твоя хваленная демократия? Что, тебе уже и пули для человека не жалко?

Степан кляв себе за нестриманість, але вже нічого не міг вдіяти:

- Яке відношення мають пістолетні кулі до демократії і яке відношення мають такі, як ви, до людей? Ви комуніст, а комуністам, як і фашистам, демократію довіряти не можна. Зблідлий парторг довго хапав себе за бік, намагаючись намацати пістолет, а тоді несподівано заявив:

- Завтра же ты будешь арестован. Пензин, организуйте охрану шлюза, а я завтра приеду с бойцами. С бандеровщиной пора кончать.

Він пішов до балків, хитаючись чи то від втоми, чи то від безсилої люті, бо не міг арештувати Степана негайно і тому відклав справу на завтра.

26

Степан досить спокійно поставився до погроз парторга і навіть порадив Пензину не стерегти «колоду», а просто влити туди кілька відер води, яка остаточно покриє вміст «колоди» такою бронею, що її без вогнища не візьмеш, а сам, ледве сьорбнувши овочевого супу, який вони називали «рагу»,

подався до балка. Його, нарешті, дочекався лист від дружини.

Руки Степана затремтіли, в грудях похололо і навіть шпигнуло, а на очі від розчулення і хвилювання навернулася сльозинка, коли він побачив знайомий, рідний, почерк і прочитав: «Здрастуй, наш дорогесенький» - почала дружина, - Донечка спить, набігалася за день, ротик розтулила, аж сопе, рученята розкидала по подушці над головою і нічого не чує, і не бачить». Степану стало млясо від майже реальної картини – їхня маленька кімната, дитяче ліжечко, в якому розкидавшись спала рожевошока донька, диван і нічний світильник, біля якого за столом примостилася з листом дружина.

У голові зашуміло, йому стало погано так, що довелося кілька разів глибоко вдихнути, щоб позбутися болю в грудях. Щоб остаточно заспокоїтися, Степан накинув нову теплу куртку, яку виміняв у Санька за інструменти, вскочив у валянки і вийшов, неначе пірнув, у чорну ніч, під кошлаті зорі. На півночі, з - за горизонту аж до зеніту, піднімалися якісь білуваті, немов прожекторні промені і клубочилися там неясним кольоровим маревом. «Північне сяйво!» - шугонула думка, але він відразу її прогнав, бо так пізно сяйва тут ще не бачили, але таки погукав Чалого:

- Хочеш знайти своє щастя? - і не чекаючи відповіді, на яку б той спромігся хіба що через десять хвилин, пояснив, - Кажуть, якщо побачиш північне сяйво вперше, треба загадати бажання і воно неодмінно збудеться.

Чалого романтика не захопила, сяйво не здалося йому чимось надзвичайним, бо і справді було не надто яскравим, але Степан зрадів, бо загадав на свободу і це бажання має збутися, хай би там що. Він ще раз глянув на бліді залишки сяйва, підняв очі і побачив, що Чумацький Віз, чи Велика Ведмедиця розкинулася в колимському небі точнісінько так, як і вдома, в Україні. Він цьому дивувався весь час заслання, бо завжди здавалося, що варто потрапити в іншу місцевість, як і сонце не там сходить, і зорі не на тих місцях, як вдома.

Це теж видалося добрим знаком і він майже заспокоєний повернувся в теплий балок до листа.

«Коли тебе забрали, я лише плакала, а доня мене втішала. Я вже не знала, що і думати, але вирішила тобі писати щодня, переконала себе, що якщо напишу, то обов'язково відправлю ці листи. І справді, вже через пару місяців прийшли хлопці і сказали, що знають де ти, значить, якось можна переслати вісточку від нас. Оце знову тобі пишу і неначе з тобою розмовляю, аж на душі легше. Мені чомусь здається, що ти таки прочитаєш мого листа і тоді все в нас буде добре. У нас зараз все нормально, але коли почалися арешти наших хлопців і всюди почіпляли червоні і кацапські прапори, нам стало по-справжньому і страшно, і погано. Ти не повіриш, але як тільки прийшли москалі з комуністами, зразу зникла вся торгівля і всі продукти. Добре, що ти запасся макаронами, салом, борошном, олією і навіть тушонкою, та й городина в нас своя, то хоча і економили, а таки суп у нас був з приправою. Іншим, хто не встиг запастися, було гірше, а спекулянти - тут як тут, де тільки вони і взялися? Та ще і пенсії перестали виплачувати, що вже казати про заробітки? На душі було дуже важко. Все відразу стало російським – і газети, і телебачення, навіть пісні в концертах - чисто тобі Радянський Союз, тільки тепер вони кажуть РОСІЯ, тобто Руське Об'єднання Слов'ян. Фільми по телевізору почали крутити тільки радянські і московські, ведучі в телевізорі теж стали розмовляти російською. Начальство також відразу зацьвєнькало по - московському, інші теж «загаварілі», аж противно. У дитсадках, школах і інститутах теж перейшли на російську. Про телебачення і говорити нічого, а інтернет і мобільний зв'язок заблокували. Неначе окупація, тільки не німці, а кацапи захопили Україну, бо вели себе так нахабно, ну чисто тобі загарбники. Трохи згодом від такого життя почали протестувати і самі кацапчуки, мовляв, ми хоча і російськомовні, але до української мови звикли змалку, а такого бардаку, що завели оці придурки, нам не потрібно. Стало так погано, як ото на

початку 90-х; автобуси не їздять, сіяти нічим і нікому, бо бандити і свої ж злодії, як ото поліцаї чи власовці, пограбували фермерів, позабирали або попалили комбайни і сівалки. Роботи немає, зарплати немає, а ці все розповідають про «временні труднощі і наслідіє преступного режима». А до того ж, остаточно розвалилася комунальна система. Пам'ятаєш, як федерали її реформували, житлові контори закрили, а натомість в комуналку пустили бізнес? Тепер ЖЕКів не стало, бізнес накрався і втік, а в будинках і підвалах почали протікати труби. Як пережили зиму, не знаю. Навкрути лише сміття і сморід. Жах, та і тільки. Та ти ще ж був вдома, як до нас почали бандюки навідуватися. Ви з козаками їх трішки поганяли, а потім, як вас не стало, вони зовсім розперезалися, але не довго богували. Хтось почав їх потроху пострілювати. Дійшло і до комуністів. То хата загориться в начальника, то машину в першого секретаря спалили. Люди вже звикли за своєї влади нікого не боятися, а тут раптом такі злидні і несправедливість обсіли, що край. Дядька Миколу арештували, бо він якомсь обляяв начальство, мовляв тільки і годні, що брехати і красти, як і ваші партійні боги, а людям жити треба зараз. Жінки пішли до Білого дому вимагати продуктів, а їх міліціонери побили кийками. Вночі міліція згоріла, а міліціонери не пожежу гасять, а ховаються по кущах. Народ, звісно, сміється, мовляв, це вам не тіток лупцювати. Бандити тоді просто оскаженіли, серед білого дня налітали на села і містечка, «боролися з бандерівщиною», а насправді - грабували, а міліція ще й допомагала. Хто хоч якомсь оборонявся, того або били до пів – смерті, або арештовували «за пособництво класовому ворогу». Декого і розстрілювали, хоча люди лише боронили своє добро. Лягали ввечері і не знали, чи прокинемось вранці, та ще нічого не знали про нашу армію. Так було з пів- року, а потім народ як вийшов на вулицю, то за комуністами і кацапами тільки курява стала. Так всі дружно вийшли, від старого до малого, не море, а справжній океан людської ненависті заповонив і Київ, і інші міста, а як велике

начальство наживало п'ятами, то і мале десь поділося. Все завмерло, як перед грозою, аж якось раптом прокинулися вночі від ревіння моторів і гуркоту танків. Потім чуємо, як з гучномовця на автомобілі почали попереджати громадян України до ранку не покидати своїх домівок, бо вулиці патрулюються силами Української армії і козачих добровільних формувань. Знаєш, як ми зраділи, коли почули оце “громадяни України”, хоча раділи не всі. Бандити, службовці комуністично-московської адміністрації, міліціонери і комітетчики повинні були зранку з'явитися в міську раду. Ми, звичайно, до ранку вже не спали. Думали, що зараз війна тільки розпочнеться, але все пройшло на диво тихо. Наші відразу арештували десятків зо два комуністів і федералів та декого з «великих» руських. Майно їхнє арештували і створили фонд для допомоги безквартирним і бідним, а також постраждалим від російської окупації. На вулиці стало спокійно, засвітили ліхтарі. Невідомо звідки, але в магазинах швидко з'явилися продукти і товари. Потім ми вже дізналися, що наш уряд відмовився сплачувати Росії бандитські проценти по кредитам і платити спекулянтам за дорогий газ, оголосив Україну вільною економічною зоною. Спочатку до нас пішли продукти з Європи, а потім вже продукти ввозити не дозволяли, якщо ти не вкладеш гроші в виробництво такого ж товару в Україні. За кілька місяців з'явилися і ферми, і курятники, і яйця з м'ясом, і молоко, і хліб. Пенсії стали нараховувати по записам в трудових книжках, бо за ці часи багато документів пропало, а людям не платили за чесно відпрацьовані роки. Все налагодилося, люди навіть почали жалкувати, що не прогнали федерально-комуністичну владу відразу після проголошення Незалежності 30 років тому, так хіба ж знаєш, як воно буде? Дивлюся на них і думаю, от народ! Тільки й уміють, що чухати потилицю. Що ж це я все про політику? Тепер мені не страшно за нас, а страшно за тебе. Молимося і чекаємо. Якщо цього листа взяли для тебе, то треба вірити, що ти його отримаєш і все обійдеться.

Бережи себе, коханий мій, бо я знаю, що ти в мене буйний і рвучкий, але заради нашої зустрічі будь витриманий, цілуємо і чекаємо я і доня».

Степан не відчував, що з очей потекли сльози. Він піднявся з нар і присів перед буржуйкою, в якій давно згас вогонь. Степан відкинув консервну бляшанку з піддувала і в буржуйку увірвався свіжий струмінь повітря. Згаслий було жар ожив і з- під сірого попелу вгору потяглися в'юнкі язички яскравого полум'я.

27

Степан подивився на закрите поліетиленом вікно, за яким німувала тисячолітня історія і подумав, що нічого нового з ними не відбулося. Колись на цих безкраїх землях, серед захованих у могутніх тайгових хащах круторіїв та несамовитих річок, важко, але вільно жили племена чукчів чи евенків з орочами, доки не з'явилися московити, які чомусь вирішили, що відтепер це їхня земля. Взяли і завоювали, як білі загарбники завоювали колись червоношкірих в Америці. І не треба брехати про добровільне присідання і культурне проникнення, бо це було завоювання на винищення, на розграбунок. А потім черга дійшла і до України. В світі нічого не змінилося і виживає лише той, хто вмів боронитися, але ж і боронитися треба з розумом, бо здуру можна більше втратити, ніж захистити. Кажуть, що неандертальці були не дурнішими за кроманьйонців, але їх перемогли, бо вони були чесними і сміливими, тому воіліли битися, коли потрібно було схитрувати. Роздуми перервав стукіт у двері.

Степан відкинув грубий гачок на одвірках і в балок ввійшов Пензін, але не придумавши нічого кращого сказав, що зайшов на вогник. Степан не дуже чемно відповів, що ніскільки не сумнівався в тому, кого це принесло, бо окрім чорта та Пензіна, все одно нікому, але той не зважав:

- Ну, чого ты завелся?

- А як же тут не заводитись, коли хочеш спати, а тобі не дають?

- Ты вроде бы и не собирався, вон одетый сидишь.
- Сідай, якщо вже приперся. Я просто задивився на вогонь.
- Ну и что?
- Та нічого. Просто я думаю, що якби не вогонь, то і нас тут не було б. Тут, на Колимі, люди виживали лише завдяки вогню та завдяки природі, в яку вони вірили і берегли. А зараз залишився лише вогонь, бо природу ви вже давно знищили.
- А люди, как же? Они были, есть и будут.
- Та які там люди? Люди жили тут колись, коли були корінним населенням. А потім прийшли москалі і всіх знищили.
- Почему ты считаешь, что это мы, русские уничтожали природу, ведь украинцев здесь всегда было больше, чем тех же русских, - з'ехидничав гість.
- Степану набридли розмова, яка вже традиційно почала переростати в суперечку, але не відповісти не міг:
- Це ти правду сказав. Українців тут було багато, бо їх сюди завжди гнали або на заробітки, або на убій, як от хоча б і зараз. А слухай, ото було б сміху, якби Україна оголосила Колиму своєю тільки тому, що українців тут завжди було більше, ніж тих же москалів? Чим не споконвічна українська земля? Пензін аж підскачів і зачепив головою старий валянок, який сох під стелею:
- Да ты что? Это же исконно русская земля!
- О, почалося, - Степан зневажливо махнув рукою, - У вас і Крим «ісконний», бо напхали туди кацапів або українців поробили кацапами. А чим ми гірші?
- Ты сравниваешь не сравнимое! Русские несли культуру!
- Ага, несли культуру, а забирали натуру. Та і не культуру несли, бо її у вас і зараз немає. Як було матюччя та дрюччя основою дипломатії, так і залишилося. Ти прислухайся, як ви балакаєте? - «Как бы идет снег, как бы работаем». Все у вас «як би», - і мова, і культура. А слова? Візьми, наприклад, словосполучення “благовоние”, це що, благо, яке ще й тхне?

Пензін неначе чекав нагоди посперечатися, потер руки і хитро посміхнувся, вмощуючись на нари:

- Культури, говоришь, у нас нет? А Пушкин? А Достоевский? А наши художники и композиторы?

Степан хоч і знав, що ця розмова, починаючись сотні разів, ні до чого не приводила, все ж відповів.

- Та що ви носитесь з тим Пушкіним, як з писаною торбою, неначе окрім нього в світі не було інших поетів?

- Это же мировой поет!

- Хлопець він може і мировий, бо був не дурень погуляти і випити, та і поет був непоганий, навіть створив чи визначив російську літературну мову, але хто, окрім росіян, його знає? Ти помітив, що митці світового рівня належать всьому людству, як той же Шекспір, і тільки росіяни, своїх якби видатних, вважають лише російськими? Домострой якийсь.

- Тебя не переубедишь, - чомусь швидко здався Пензін і замовк, дивлячись на вогонь. Дрова розгорілися аж занадто. По балку хвилиною пішло гаряче повітря. Степан прикрив піддувало, потім подивився на Пензіна:

- Ну, досить балачок. Чого прийшов?

Пензін, думаючи щось своє, промовив:

- Да, разговор есть, - і замовк, втупившись в силует Степана, що вималювався на стіні велетенською тінню і аж через хвилину хрипко продовжив, але якимось винувато-примирливо:

- Степа, спор – спором, а работа – работой. Ну чего ты задираешься с партторгом? Лучше скажи, что завтра будем делать?

Степан розсміявся:

- А чего мені думати про завтра? Сам чув, мені завтра треба збиратися під розстріл, тому треба думати про той світ, а не про роботу. Хоча б поїсти дали під кінець, чи що?

- Да ты не переживай. Он просто погорячился, ведь прекрасно понимает, что кроме тебя с Чалым больше

работать некому, а ты его постоянно достаєшь, дразнишь. Вот он и срывается.

- І в кого ти вдався, такий наївний? Ти думаєш, вони за нами жалкуватимуть? Їм же все одно, як і хто буде тут працювати, хоч і тачкою піски змусять таскати, аби план був та люди боялися. Хоча таскати вже і бульдозером нічого. Вони все золото вже давно витягали на строїтельство комунізму, а хоч би тобі туалети на Колімі здогадалися побудувати людські. Степан знову роздратувався і передражнив Пензіна:

- Що робити, що робити? Спати! Ранок вечора мудріший, не чув? Ранком розвидниться, тоді і дізнаємось. Ну, годі, - вже всміхнувся Степан, - Іди собі з Богом, спи спокійно, наш дорогий товарищ, а вранці побачимо, що й до чого. Дасть Бог день, дасть і їжу. Бог не без милості, а козак не без долі, - і він, спровадивши надокучливого нічного гостя, знову звявся за листа.

Дружина дописувала його кілька разів, тому лист не один раз закінчувався, а тоді починався знову: «Любий наш. Не знаю, коли ти читаєш цього листа, але ми бажаємо тобі спокійної ночі і мирного дня. Вибач, що пишу уривками, перескакую з місця на місце. Хвилююсь, неначе перед нашою зустрічю після розлуки. Ти за нас тепер не бійся. У нас все добре. Не голодно і навіть чисто стало, прибрали вулиці і будинки. Наша влада оголосила тиждень наведення ладу, бо за час окупації все запустили до краю. У кого брудний під'їзд або вибиті вікна чи двері, мусили самі робити ремонт і прибирати. Почали будівництво будинків, замість зруйнованих, а разом з цим знову відкрили житлово - експлуатаційні контори, причому не лише для багатоповерхівок, а і для приватного сектору. Правда, тепер комунальників змусили працювати так, як треба, а не аби день до вечора. Завезли нові труби, поміняли в під'їздах вікна-двері. За місяць люди і забули, що таке розруха. Ой, знову я щось не те пишу. Як ти там, наш рідний, чи не холодно тобі? Як будеш замерзати, подумай, що комусь було ще гірше, ніж тобі. Думай про нас і тобі стане тепліше.

Я пишу і відчуваю, що ти читаєш і усміхаєшся. Цілуємо тебе всього – всього. Чекаємо, твої навіки, дружинонька і донечка. Привіт тобі від сусідів».

Степан відклав листа. По щокам знову текли сльози, але цього разу теплі і приємні. Чалий, який давно спав, немилосердно захропів. На вулиці протяжно, аж підвискуючи, завила собака. Ніч продовжувалася.

28

На сніданок Надія подала «затірку» - суп з перетертого в долонях прісного тіста, навіть без картоплі. Очі в неї були червоні, повіки аж набрякали від сліз. Їй було соромно, що годувати хлопців було нічим. Санько сьорбнув одну ложку, виплюнув і подався до себе. Кухарка провела його довгим, важким поглядом:

- Вот сволочь, у него же есть тушенка, пошел хомячить, чтоб никто не видел. Хотя бы дал немного для заправки, - аж сплеснула руками Надія.

Степан, сьорбаючи гаряченьку лемішку, заспокоїв жінку:

- Не звертай уваги. Ще прийде коза до воза, коли нам харчів підвезуть, - він аж закашлявся, бо ледь не проговорився про свої зв'язки, а коли прокашлявся, замріяно продовжив, - А затірка в тебе смачнюща. Колись мати частенько її готувала. Видно, теж не було чим нас, четверо дітей годувати, окрім затірки. Комунізм був, а їжі не було. Моя мати колись відповіла подрузі, яка похвалилася, що з курки може зробити аж десять страв: «Ти з пшона спробуй зварити десять страв, тоді і будеш казати». Да-а, хоч дитинство згадаємо, і то добре.

- Хоть ты меня понимаешь, - Надія подивилася на Степана вдячним поглядом, зігнула і пішла на свою половину, до плити.

- Без сала навіть дитинство щось не дуже згадується, - похмуро пожартував як завжди, з запізненням Чалий, коли вони вже йшли з їдальні на роботу.

Кілька наступних днів їм ніхто не заважав, начальство немов би забуло до них дорогу. За цей час вдалося таки

умовити боязкого Пензіна дати Санькові рушницю, з якою той поплентався на полювання і якимось дивом вполював зайця. Тепер запашна юшка з зайчатиною була для ослаблених людей не так смачним найдком, як справжніми ліками.

Тим часом сонце почало пригрівати по – весняному щедро. Сніг танув просто на очах, хоча ночами ще добряче підмерзало, але скільки там тієї ночі?! Сонце вже майже на ховалося, тому день був довгий, а ніч коротка. Води для промивки вистачало, її було аж занадто і хоча велика повенева вода починала прибувати в їхній розпадок з далеких гір вже після обіду, чоботи завжди були мокрими, бо за ніч не встигали висихати, а у валянках вже не походилиш.

Степан, щоранку одягаючи вологі чоботи, не забував згадати старий анекдот про солдата-українця, повного Георгієвського кавалера, якому в Першу світову війну присвоїли офіцерське звання і перевели з солдатської землянки в офіцерський намет. Не знайшовши вранці своїх онуч, він кричав справжнім офіцерам: «Панове охфіцери, хто поцупив мої онучі?», при цьому він вживав не таке культурне слово.

До вологого взуття люди звикли, але головним було те, що пісків вистачало для нормальної роботи. Степан вдень ставав на промивку і цілий день управлявся з довжелезною жлигою, але вночі йому не завжди вдавалося відпочити, бо старі бульдозери часто ламалися. Тоді Степана будили і він працював, часто аж до ранку, освітлюючи сліпучими сполохами електричної зварювальної дуги навколишні сопки. А потім, трохи перепочивши і перекусивши затіркою та запивши сніданок окропом, він знову брався до жлиги.

Степан міг замінити на дільниці майже кожного, навіть бульдозеристів, але його - ніхто. Звиклий до важкої праці, він, залишаючись працювати в другу зміну, боровся з втомою аутотренінгом, переконуючи себе, що зміна щойно

розпочалася, ніби і не було денної роботи, або думав про те, що комусь було ще важче. У особливо важких випадках, коли бульдозеристам на ремонті потрібно було піднімати важкі муфту чи коробку передач, він брався за найважче і напружуючи останні сили, вигукував придумане ним самим гасло: «Немає такої справи, щоб комуністи не завалили! Взяли! Разом!» - і як не дивно, це спрацьовувало, організм мобілізувався і додавав сил для ривка. Щоправда, з кожним днем працювати і просто рухатися ставало дедалі важче, повітря не вистачало, в вухах дзвеніло і ослаблені м'язи доводилося змушувати працювати зусиллям волі.

Як би там не було, але справи таки йшли. Добові зйомки давали по 200 – 300 грамів дрібного, схожого на цигарковий тютюн, золота. Простоїв промприладу майже не було. Лише Санька бузив, не бажаючи залишатися працювати після зміни, бо він, бачите, був «вільнонайманим», а не каторжником.

Через тиждень після суперечки з парторгом, з-за перевалу знову прибули гості, яких Чалий назвав «чортами, яких принесло невідомо для чого». Начальство негайно подалося до промприладу і побачивши, що промивка йде як слід, парторг не придумав нічого кращого, як накинутися на Степана:

- Тебя кто допустил к прибору? - той не забарився з відповіддю, вже майже сміючись в обличчя парторгу:

- Кто, кто? Кінь в пальто, - згрубив Степан, - Чи може зупинити промивку, га?

Парторг мовчки проковтнув неповагу і запитав уже спокійніше:

- Где начальник участка?

- Спить, де ж йому бути, - кинув через плече Степан, - він вночі стоїть на промивці, а я вдень.

Але парторг не вгавав:

- Как это, спит? Это же преступление! А кто следит за сохранностью металла днем? А как же охранный режим?

Степан пояснив, що зйомку вони роблять під час перезмінки, разом з Пензіним:

- Миємо та й миємо. У кого тут питати про дозволи та допуски?

Петрович, який до цього часу стояв мовчки, перевів суперечку в практичне русло, зсунувши свого незніманого капелюха на потилицю:

- Неубитый, как съемки?

- Та, грамів по 200 – 300 йде. Можна було б і більше, але за вашу затірку і цього вистачить з головою.

- Ври больше, - не знайшов, що сказати парторг і розбризкуючи калюжі гумовими чоботями, подався до балка Пензіна.

Петрович, дочекавшись доки парторг зникне за кучугурами снігу, усміхнувся і протягнув Степану руку:

- Ну, здорово, бунтарь.

Степан привітався і запитав, мотнувши головою десь в бік перевалу:

- Ну, як там у вас?

- Хреново, - відповів Петрович, - метала нет. Спочатку не дали толком сделать вскрышу, потом не стало воды. А сейчас половодье - затопило полигоны. Позавчера по зимнику пришел последний транспорт. Теперь, пока Кольма не пропустит ледоход и ручьи не войдут в берега, будем жить на том, что есть.

- Хто б сумнівався. А харчі нам підвезли? Бо вже в вухах дзвенить, а роботи ж непочатий край, сам знаєш.

- Немного. Одну говяжью полутушку, два мешка картошки, капуста, лук, соль. Сахара почти нет. Чая тоже. И то, я еле уговорил. Дай, я поработаю немного, а ты отдохни.

Степан присів на валун, який вже встиг трішки нагрітися на сонці:

- І за це дякуємо. А що там у світі робиться?

Петрович знову насунув капелюха на лоба, дивлячись прямо перед собою в кишиння пісків під ударами потужного струменя води і відповів запитанням на запитання:

- Что в мире делается? В мире, кажется, заваривается очень крутая каша. Говорят, народ на материке крепко бунтует. Этот партийный ничего не говорит даже мне, но уже потихоньку съезжает с катушек, а тут еще и металла нет. Еще и сезон толком не начался, а прибор уже два раза переставляли, а все без толку. Дурак он, потому что, а люди зря мучаются. Сам знаешь, какие там спецы остались.

Довго розмовляти їм не дав парторг, який з разом Пензіним майже біг на полігон. Очі парторга аж горіли завзяттям:

- Петрович, металл здесь действительно есть! Будем переносить базу сюда. Той, не кидаючи жлиги, однією рукою зсунув капелюха на потилицю і сумно дивився вдалину, а парторг, не дивлячись на Степана, сказав:

- Тебе на этот раз повезло. Обстановка требует рабочих рук. Но от наказания ты все равно не уйдешь, если работой не искупишь свою вину перед партией и народом. Завтра мы перебазиредемся. План будем отрабатывать здесь! - і парторг, як полководець, тупнув ногою і ткнув пальцем правої руки в землю.

Невбитий лише стенив плечима і подивився на Петровича:

- Дай бог нашому теляті вовка з'їсти.

- Ты что, опять за свое? - насупився парторг.

- Та ні, мого тут немає нічого, а тільки сезон ще толком не розпочали, ще не розмилися, нічого невідомо, а вже треба тягати прилади туди-сюди, неначе худу свиню по базару.

- Снова прячешся за трудности?

- Це не труднощі, а дурощі.

Парторг, нічого не відповівши, пішов оглядати полігони, за ним тупотіли Петрович з Пензіним. Степан продовжував керувати жлигою, раз по раз поглядаючи на начальство. Здалеку троє дорослих чоловіків були схожі на дітей, які вимахуючи руками, присідали і перебігали з місця на місце, ніби гралися в якусь одним їм відому гру.

Увечері в ідальні було справжнє свято. Смачно пахло їжею, бо вперше за кілька тижнів кухарка приготувала справжній

суп, наварила каші з ріденькою, але підливою на м'ясному бульйоні. Надія аж світилася, коли видавала повні миски, але потім зітхнула, підперши щоку долонею, мовляв, їжте, доки є, бо хто знає, що буде потім?

Люди так зголодніли, що їли, майже не розмовляючи. Відчинилися двері і зайшов давній знайомий, водій, який привіз парторга. Знімаючи шапку, він непомітно підморгнув Степану і звернувся до свого шефа, який не погребував шматочком м'яся, яке вряди-годи потрапило до невідьників:

- Не поїдем сьогодні. Надо вызвать токаря с базы.

- Ну, так иди.

- Это, на ночь-то глядя, пешком через перевал? Страшно, медведь уже проснулся.

Несподівано парторг, розімлілий від вечері і задоволений пристойними зйомками, вірніше золотом, яке він бачив на власні очі, погодився:

- Ну, ладно. Оставайся ночевать. Тем более, что нам с Петровичем надо сделать окончательные выводы по дислокации приборов да и политработу, кстати, не мешало бы подтянуть.

Він допив свій чай, який йому заварив Пензін «по благу» і пішов на вихід, наказавши всім залишатися на місцях для політінформації. Водій швиденько сів з мискою біля Степана і сьорбнувши кілька ложок, прошепотів, не піднімаючи голови:

- Нам треба заночувати разом.

Степан промовчав, непомітно надавивши ногою водієві на чобіт, бо чужих вух вистачало. Парторг, виявляється, привіз з собою і колишнього журналіста. Степан зробив вигляд, ніби щойно його побачив:

- О, прийшла коза до воза. Здоров був! Що, на усилєніє до нас прислали, чи ви по іншому відомству? – уїв його Степан.

Собака теж зробив вигляд, що до цього Степана не бачив:

- А-а, це ти? Здоров, а щодо відомства, то воно в нас одне, Колима.

- Як би ж ти не заносив на поворотах владі, те що зараз чухасш, то нас тут не було б.

- Я не заносив. Мене змусили обставини.

- Ну, я так і знав, ви не винні. Просто, такі як ти, стали ППЖ.

- Що це таке?

- Так у війну називали командирських коханок - похідно-польові жінки чи дружини. А тепер ППЖ - це похідно - польова журналістика, це я сам придумав, - для чогось похвалився Степан, - Обслуговуючий персонал для влади і олігархів, одним словом.

Собака не знайшовся, тому перевів стрілки і спробував образити співрозмовника:

- А ти сам? Ти ж неначе теж був типу журналістом?

- Була справа, але спочатку, до журналістики, я був простим робітником, і писав як робітник - чесно, а коли запропонували підзаробити на брехні, працювати на них відмовився, а як правду писати вже не було куди - пішов працювати на себе. Краще не робити нічого, ніж працювати для такої влади.

29

Їхню суперечку перервав парторг. Він пошуродів на столі якимись паперами, підносячи їх ближче до віконця, ніби хотів щось побачити у напівтемряві, потім обвів людей суворим поглядом, але говорити не починав, збирав до купи розбурхані думки.

Великі сірі мухи, які прокидаючись від сплячки, постійно виповзали з тріщин дерев'яного зрубу, ліниво билися об віконний поліетилен, ніби хтось кидав камінці. Нарешті, парторг заговорив, поступово набуваючи впевненості і обертів, оскільки слова і тези, з якими він звертався до людей зараз, практично не змінилися в його свідомості за останні 70 років, тому він промовляв, майже не задумуючись:

- Страна на крутом повороте, - оратор нервово потер зморшкуваті руки, - Очень тяжело нам дается строительство коммунизма во вражеском окружении. Как и в далеком 1918

году, наша страна оказалась в кольце интервентов, которые развязали Гражданскую войну.

- Що, що? - не витримав Степан, - Хто розв'язав війну? А як же заклик вашого Леніна трансформувати війну імперіалістичну в війну громадянську? То хто ж злодій?

Парторг не відреагував і продовжив:

- Международному капіталу не по нутру страна, где власть принадлежит рабочим и крестьянам.

- Цебто нам? - запитав хтось з кутку.

- Я повторяю для особо тупых. Власть рабочих и крестьян под руководством коммунистической партии.

Слухачі заходилися пошепки коментувати почуте і в ідальні загуло, як у вулику. Стало зовсім темно, хто балакає не видно і тому парторг лише постукав металевою кружкою по столу, вимагаючи тиші:

- Ситуация внутри страны осложняется саботажем недобитых демократов и националистов разных мастей, особенно на Украине. В то же время, несмотря ни на что, народной властью создана справедливая система распределения материальных ценностей и социальных благ. Принцип тот же, кто не работает – тот не ест, зато все работающие и служащие получают гарантированное питание, согласно карточной категории. Это, разумеется, временная мера, но она вынужденная, в условиях продовольственных ограничений.

- А скільки це, гарантовано? - не витримав Степан, який вже знав про голод в Росії. Парторг зробив вигляд, що не почув запитання, але продовжуючи промову, фактично відповів по суті:

- Карточка гарантирует пятьсот граммов мучных изделий в день и килограмм мясожировых продуктов в месяц для работающих, а все остальное можно купить в магазинах по коммерческим ценам. Считаю, что норма вполне достаточная, особенно, если учитывать сложность текущего момента. Возросло противодействие кулацких элементов, так называемых фермеров и единоличников, а также

некоторых несознательных работников бывших частных сельскохозяйственных холдингов, которые озлобились за экспроприацию народом средств производства в пользу возрожденных колхозов. Но у коммунистов крепкая закалка и хорошая школа борьбы с кулацкими и мелкобуржуазными элементами. В деревнях проведена повторная регистрация имущества, в ходе которой выявлены и ликвидированы очаги сопротивления.

Оратор попросил Надію дати йому води, але не подякував, неквапливо напився і знову взявся за своє:

- Партия, наряду с борьбой с мелкобуржуазной стихией, делает все возможное для возрождения промышленности, которая оказалась практически полностью разрушенной. Ее возрождение и укрепление советской власти - вот главная задача текущего момента! Как вы догадываетесь, это не так просто. Даже здесь я ощущаю неприкрытый саботаж, что уже говорить о больших, прежде частных предприятиях, где рабочих подбивают на бунты по любому поводу, будь это задержка зарплаты, временный дефицит или другие трудности. Но наши враги глубоко просчитались, так как органы правопорядка и армия беспощадно пресекает любые акты саботажа, организованные по заказу агентов международного капитала, которым наше правительство отказалось возвращать грабительские кредиты, взятые доморощенными демократами. Поэтому вы и здесь, - зробив несподіваний висновок парторг, втрапивши раптом ораторський запал, але Пензін прийшов на виручку начальству, підкинувши йому запитання про міжнародне становище. Парторг глянув у його бік, сьорбнув з кружки і закрипів знову старечим голосом, який у нього проявився в останні тижні:

- Я уже отмечал, что партия сделала правильный вывод о параллельности ситуаций сегодняшнего дня и времен Гражданской войны в первые годы становления Советской власти. Международный капитал, озлобленный национализацией валютных ценностей, объектов

промышленности и сельского хозяйства, награбленных в период дикого капитализма не оставляет попыток реставрации антинародных режимов. К сожалению, им удалось найти поддержку марионеточных правительств Украины, Прибалтики и Грузии, но это ненадолго. После неизбежного экономического краха США и распада Евросоюза, их сателлитам не на кого рассчитывать и вскоре их сметет волна народного гнева, поднятая в России. Идеи Ленина – Сталина непобедимы. Поэтому растет сопротивление антинародным режимам в так называемых независимых республиках, поэтому возрастает значение драгоценных металлов для решения задач освобождения трудящихся всего мира.

Оратор вдруге за вечір збився з думки, але якось виплутався, закликавши їх чесною працею змити ганьбу і допомогти країні, яку вони зрадили. Степан знову не втримався, нагадавши, що він громадянин іншої держави, на що парторг ще знайшов сили відповісти і навіть вступив у суперечку, чого раніше не було:

- Вы продолжаете верить в сказку о возможности существования так называемой независимой страны Украины? Такой страны, как и такого народа и языка, никогда не было и не будет. Сейчас Украина стала ареной борьбы за свободу трудящихся и временно находится вне сферы влияния Российского Объединения Славян, то есть России, поэтому не может рассматриваться как отдельная страна. Тоже мне, иностранцы, - навіть пожартував він на закінчення, зобразивши зморшкками обличчя щось схоже на посмішку, але у тремтливому світлі свічки, вийшла зловісна гримаса.

До нього підійшов водій і запитав, де йому влаштуватися на нічліг. Парторг дозволив розміститись у його балку на вільному ліжку, але згадавши про Петровича, порадив водієві заночувати в машині або знайти місце для ночівлі самому.

Після зборів водій пішов до Степана, який сидів на порозі балка. Довгий день все ще не згасав, хоча сутінки в

розпадку вже злилися з темно – синім небом над обрієм, покращаним далекими гірськими хребтами. Вічні сніги, які ще не зійшли з схилів найбільшої сопки, навпаки, рожевіли в призахідних променях невидимого звідси сонця. У свіжому і прохолодному повітрі з'явився тонкий і п'янкий аромат ще молоденьких і майже непомітних, блідо зелених голочок модрина. Степан зламав одну в зеленкуватому пушкуні і ніяк не міг надихатися солодким і життєдайним запахом весни і надії.

Водій присів поряд:

- Давай хоч привітаємося по-людському.

Степан потиснув протягнуту чоловіком долоню, запропонувавши заодно і познайомитися. Водій виявився Іваном Брайком, але для серйозної розмови треба було шукати інше місце, хоча про те, що в Степана з'явилася література з волі, кілька чоловік вже знало. У таких умовах обережність ще ніколи не була зайвою, це добре розуміли в'язні, навчені під час ери зрад, боягузтва чи зневіри, яку довелося пережити українцям.

Змовники пішли стежкою в тайгу до льодника. Це була пробита в схилі сопки штольня, вхід до якої зачинявся дверима. Через вічну мерзлоту в льоднику було холодно, як у справжньому морозильнику, навіть у спеку. Але головне, що там можна було спокійно посидіти і покурити. Крізь щілини в темряву пробивалося світло від синього передвечірнього неба. Степан запалив цигарку, затягнувся і випускаючи дим, нетерпляче запитав, маючи на увазі листа від дружини і доньки, про яких думав весь час:

- Щось для мене привіз?

- А ти що, уже й відповідь написав? – засміявся Іван.

- Напишеш тут. А хоча б і написав, то як би я її переслав без тебе?

- Теж правильно. Черконеш кілька слів і передаси мені, а далі я сам. Ти ж знаєш, яка зараз пошта і що робиться в Советах?

- Звідки? Хоча вже трохи знаю, та ще бачу, що парторг почав давати слабіну.

- Даси тут слабіну, коли народ бунтує вже відкрито. Ми слухаємо Америку. Є листівки. Вам теж привезли.

- То що ж там все-таки робиться, Іване?

- Влада в Росії ось – ось впаде. Армія вже відкрито відмовляється стріляти в робітників, проте їй чіпати бояться. Та і хто буде стріляти по армії? Тільки міліція та бандюки-бойовики ще нападають на страйки і мітинги. Народ недавно вийшов на вулиці по всьому Сибіру, але їх цього разу розігнали. Було багато вбитих і поранених.

- А парторг каже, що зараз там життя - ледь не мед.

- Про мед забули. Все по карткам, та і то, лише працюючим. Селянам взагалі нічого не дали, загнали в колгоспи та ще й відібрали всю худобу і техніку. На роботу в колгосп людей женуть гоном.

- А тим, хто не працює, що їсти?

- Обіцяли давати по карткам вчетверо менше, а насправді, не дають нічого. Перебиваються люди... Все стоїть, електрики немає, зарплат не платять. Шахтарі було взялися страйкувати, то їхніх активістів арештували і засудили. У нас вони теж сидять, чув? – Степан кивнув головою, а Іван продовжив:

- Шахтарі і робітники змушені працювати за пайку, бо куди подітися?

- От козли, - аж вилаявся Степан, - не хотіли працювати на себе, нехай працюють на дядька!

- Та вони ж хотіли...

- Що там вони хотіли? Самі ж голосували за федералів і комуняк, ще й раділи, коли нас почали саджати в тюрми та стріляти.

- Ти ж у політиці не перший день. В ній вмить все може змінитися з точністю до навпаки. Тепер люди вже самі ставлять тих самих комуняк на вуха. Але це ще не все. Тут пахне геополітикою і дай бог, якщо все закінчиться хоча б мирно. У Росії можуть виникнути нові республіки – Уральська, Кенігсберзька, Сибірська, Кубанська,

Далекосхідна, правда, якщо китайці дозволять. Там китайців уже скільки, що вони автономію в складі Росії вимагають.

- А Москва?

- Москвою почалося, нею і закінчиться.

- Ну, а що ж Росія, вона ж «мирова держава»?

- То й що? На Уралі кажуть, що вони вже не руські, бо вони «уральці». А в Сибіру живуть «сибіряки», а там тюменці чи кубанці. Ось так.

- Да, круто історія завертає.

- Ми створили антикомуністичний і антидиктаторський Центр. Він проголошує ідею мирного сусідства з іншими країнами. Створено добровільні дружини. Все ніби закручується, як годиться. Думаємо, що протягом найближчого місяця все має вирішитися.

- Дай боже, якщо так. Ну, пішли, а то мене часто шукають. Ті бульдозери, неначе дерев'яні, постійно ламаються. Дістали вже.

- Підемо, але почекай трішки, скажу про найголовніше. Є спеціальне рішення Центру. Потрібно приберегти золото для нашої влади. Так, що з планом не дуже напружуйся. Краще прибережіть сили до серйозної промивки.

- Що, ні грама золота на будівництво комунізму?

- Сам гасло придумав?

- А то хто ж?

- Добре, я передам, куди треба.

- Візьми ще одне, мені не шкода: “Немає такої справи, щоб комуністи не завалили”.

Іван розсміявся, аж закашлявся, прикриваючи рукою рот, щоб ніхто не почув, а коли заспокоївся, запитав:

- Сам бачиш, наскільки все серйозно. Тому потрібні надійні люди, ти знаєш, кому тут можна довіряти, бо справа, як не крути, ризикова?

- Та вже так. А довіряти, поки що, треба обережно. Особливо новеньким. Хто знає, чого їх сюди привезли?

- Ну, тоді дивись сам.

- Та дивлюся. Ну, пішли, друже, а то парторг тужить, - вони розсміялися і вийшли з штольні, попередньо прислухавшись до тиші. Здалеку долинав приглушений гуркіт каміння в вашгерді, який нагадував грім.

30

У балку було тепло. Чалий добре засвоїв колимську науку, що краще не вмитись, ніж не нагрітись. От і зараз він, ще замурзаний після зміни, сидів перед буржуйкою і брудними руками порядкував біля буржуйки, дивився замислено на вогонь, а голову повернув лише тоді, коли Степан з Іваном почали роздягатися. Червоні відблиски полум'я на худому, виразного різблення обличчі Чалого, робили його схожим на індіанця. Степан усміхнувся:

- Хочеш, земляче, вгадаю про що ти думаєш?

Той мовчки продовжував дивитися на Степана, який розмовляючи, розвішував на забиті в стіну металеві штирі свій робочий одяг, тому Степан провозжив:

- Ти, Валерко, думаєш, як би його зараз цигарочкою розжитися, так?

Чалий нічого не відповів, мовляв, чого його й запитувати, коли і так ясно? Степан моргнув Іванові і той мовчки дістав з кишені коробочку цигарок і кинув на нарі:

- Ось, візьми, пригощайся, а я поки що, змотаюся до машини за гостинчиком.

Чалий взяв цигарку і повільно ворущачи губами прочитав:

- Прима. Місто Кременчук, - підвів очі і запитально подивився на Степана. Той лише мовчки знизав плечима, мовляв, не знаю. Чалий запалив цигарку від жарини з буржуйки і так глибоко затягнувся, що від задоволення в нього запаморочилася голова:

- І чарки не треба, - ледь чутно прошепотів він.

- Підвезло тобі, - підтримав товариша Степан, - і цигарка, і п'янка. Все в одному.

- Та тут і чарки не треба. І так від голоду в вухах цілий день дзвенить, як у вулику. Ще трохи таких харчів і можна

поганяць до ями. Аби годували, хоча б як сьогодні, то жити можна, але це ж - один раз за півроку.

Повернувся водій і почувши Чалого, заспокоїв:

- Нічого, хлопці, потерпіть ще трохи. Не той козак, хто переміг, а той, що вивернувся. Поки-що візьміть оце та добре заховайте, - подав Степанові пакунок з цупкого паперу, - Тут цигарки, трохи свічок, сірники. Не бог знає що, але згодиться. Головне ж ось що, - і він з-за підкладки кохвайки витягнув кілька аркушів паперу, але попередив, - Оце вже серйозно, так що, обережно. Щоб ніхто не побачив. Ви читайте, а я ляжу, бо вже півтори доби мотаюся туди – сюди.

Іван ліг на вільні нари, накрився з головою кохвайкою і через хвилину захропів. Степан невдоволено глянув на хропуна, але посміхнувся, подумавши, що патріоти теж можуть хропiti, запалив свічку і взявся до листівок. Це були інформаційні бюлетні російською мовою, йшлося про останні події на теренах колишнього СРСР та заклики до повстання проти комуністичної тиранії.

Багато що Степан вже знав, тому швидко проглянув папери і думав над тим, як розповсюдити листівки? З усього було видно, що новоявлені Совіти доживають останні дні. Народ у Росії бунтує, практично всі колишні республіки знову вийшли з підпорядкування Москви. Степана кидало в жар від новин і очікування чогось надзвичайного, а більше за все, він уже був у передчутті близької сутички не на життя, а на смерть, тому майже не спав і навіть задрив друзям, які хропли наввипередки і ні про що не думали.

Вранці їх зустріла справжня весна. Степан вийшов на вулицю і аж зажмурився від яскравого сонця. Буває, що неначе вже і тепло, і весна на календарі, але весною ще й не пахне, але в цей трохи морозний ранок стало остаточно зрозуміло, що це вже справжня весна і її ніщо не зупинить. Це як відчуття свободи чи кохання, яке виникає неначе з нічого, але захоплює людину цілком і повністю.

У їдальні панував піднесений настрій. Весела кухарка гримала на чоловіків:

- Сплять, як борсуки, ніхто й дров не заніс.

Беручи миску з кашею і підливою, Степан теж піддався настрою і пожартував:

- Йй богу, я ще вчора думав тобі дрівець підкинути, але не встиг, а тепер - ніколи. Може ще когось з молодих пришлють, то ти тільки моргни, я навчу їх, що і як.

Надія, сміючись, замахнулася на Степана рупником, мовляв, доходяга, а туди ж, а на вухо прошепотіла:

- Ох, Степан, ти як забалакаєш, в мене аж у грудях холодне. Ти так більше не кажи, а то будеш відробляти.

Степан розгубився, бо ніякої задньої думки в нього не було, а тому не знав, як викрутитися і щось белькотів, палаючи від незручності за свій довгий язик і нерозважливий жарт. Він, як і всі чоловіки, в тюрмі найбільше думав про кохання, але це були думки про дружину, думки, в яких про Надію він навіть не мріяв, бо вважав її товаришем по нещастю і більше нічого, а тут он що намалювалося...

Зайшов парторг і сміх в їдальні згас, неначе вогник у приміщенні без кисню. Начальство не стало розводитись про політичний момент, а відразу повідомило, що негайно виїжджає на головну базу, а вже ввечері повернеться з промивальним приладом і людьми, а до того часу полігон має бути готовим до монтажу приладу.

Собака залишився ладнати нари для новеньких, а Степан, Пензін і Чалий пішли на зміну. Виявляється, промивки більшу частину ночі не було. Санько спав у бульдозері, бо не захотів вночі починати ремонт. Іншого б разу Степан завівся і хоча б вилаяв ледацюгу, бо не може ж чоловік так погано працювати, якщо приїхав заробляти гроші, але тепер заспокоївся, мовляв, нам більше залишиться.

Вони з Чалим не поспішаючи, хоча можна було і взагалі не робити, посилаючись на відсутність запасних частин, але таки відремонтували бульдозер, хоча тепер починати промивку не поспішали. Техніка була така убита, що за

одним ремонтом можна було починати наступний та і після розмови з водієм їхнє буття набувало зовсім іншого змісту. Тепер вони знали, що і не роблячи нічого, можна багато чого досягти. Зараз вони не чекали випадкового щастя, як це часто трапляється в житті і на що сподівається більшість людей, а наближаючи його.

31

Увечері, як і було обіцяно, розпочалося велике переселення народів. З перевалу, вже схованого від очей весняним буянням зеленої тайги, повільно спускався бульдозер, тягнучи за собою МПД - промивальний прилад, де піски перемивалася у обертальній діжці, а пуста порода відкидалася подалі за допомогою транспортерної консолі . Як розшифровувалася ця абрєвіатура ніхто не знав, хто казав, що це «мала промислова драга», хто ще як, проте на ній працювати було легше, ніж на жливі біля вашгерда, тому ще за Союзу старателі жартували, що на таку легку роботу ставлять лише стукачів, яким за їхню таємну службу всіляко полегшували життя.

Конструкція, завбільшки з двоповерховий будинок, змонтована на полозах з металевого профілю, була досить громіздкою і складною, тому перед транспортуванням її краще було розібрати на вузли, але парторг вирішив зекономити час і скомандував тягнути прилад по тундрі і тайзі, неначе житловий вагончик. На перевал МПД ще якимось виволокли двома бульдозерами, а з перевалу повинен був впоратися і один. І все було б добре, але на одному з крутіших спусків, прилад під власною вагою сам почав сунутися до низу, бо притримувати його ззаду іншим бульдозером не здогадалися. Таке “самоуправство” закінчилося погано - тонкі металеві підпірки не витримали, полози роз'їхалися і конструкція, неначе літак, лягла на «пузо». Добре, що не завалилася на бік та не розвалилася зовсім. Це трапилося вже на терасі, в яку переходив схил сопки перед табором і було дивно бачити серед маленьких

здалеку дерев це поранене чудовисько. Поряд, ніби прадавні мисливці біля мамонта, метушилися чорні фігурки.

Парторг тупотів ногами, погрожував бульдозеристові розстрілом за саботаж і вредительство, бо планував запустити прилад у роботу одразу по прибутті на місце. У думках він вже бачив, що МПД дає добрий метал, а він про це рапортує і отримує подяки, та робити нічого, доведеться змиритися.

З технікою прибули і люди, як новенькі, так і старі знайомі. Степан майже радісно привітався з Забастовкою, бо той був таки українцем, який, врешті – решт, щось зрозумів. Послухавши, як парторг лається на чім стоїть світ, Степан заговорив про новини з материка:

- Чув, як шахтарів пригощають у Кузбасі?

Забастовка спохмурнів, було видно, що він вже ознайомився з листівками, і відповів добротним українським суржиком:

- Та чув. От, сволота, от комуняки, що делають з робочими, ми ж іще в Донбасі знали, що так і буде!

Степан розсміявся від такого нахабства і жартома насунув Вітьці картуза на очі:

- Ну, ти, пророк, тихенько. Знали вони!

Вітька не здався:

- Нічого, що було, те загуло. Ми ще подивимось, хто кого.

Ми їм ще такого фітіля вставимо, що мало не буде! Тепер нас вже і «донецькими» не обдуриш.

- З такої бурхливої реакції було видно, що народ і тут уже був готовий до опору. Степан вкотре подивувався феноменові масової свідомості, коли великі групи людей, незалежно одна від одної, чомусь голосують за одних і тих же політиків. Втім, вони з таким же успіхом можуть масово вірити і брехунам. Ніхто не знає, яким командам підкоряються величезні косяки риб чи зграї птахів, які всі разом роблять несподівані повороти чи маневри з дивовижною злагодженістю. Ось і зараз, ті самі шахтарі, які ще вчора були проти української незалежності, сьогодні готові проливати за неї кров.

На нове місце прибули і колишній редактор з депутатами та бізнесменами. Степан лише коротко глянув на них і відвернувся, адже це вони скаржилися на нього парторгу ще біля «потопельника», а стукачів зневажали завжди і всюди, тим більше зараз, коли це були відверті вороги.

Тепер у нього роботи додалося, бо окрім промивки і ремонту бульдозерів, які прибули з бази, потрібно було, у буквальному сенсі, ставити “на ноги” МПА, а це був чималий шмат роботи і зробити її, окрім Степана, було нікому. За інших умов прилад міг би ржавіти на терасі хоч до кінця сезону, але тепер його потрібно готувати для роботи не для комуністів, тому прилад мав бути відремонтований якнайшвидше, бо промивальний сезон короткий, як літня ніч.

Парторг навіть здивувався, коли Степан запропонував самотужки відремонтувати промприлад, але таки виділив помічника, колишнього депутата, якого невдовзі довелося прогнати за непридатність до праці. Крім того, замість ударити по швелеру, помічник примудрився влучити кувалдою Степану по коліну, через що він шкандибав кілька днів, а тому не хотілося підставляти ще й голову.

Якось, вони розговорилися. Степан знав його по політиці, бо той кілька разів міняв партії, доки не прибився до федералів. На запитання, як він з українця став учасником політичної банди, той відповів несподівано відверто: «Знаєш, як нам руки викручували? Не дай боже, в тебе якийсь бізнес був чи десь накосячив – зразу тюрмою лякали. У мене цього не було, але я образився на своїх, які не взяли мене в виборчі списки. Тому пішов до федералів, бо вони сказали, що не заважатимуть бути українцем, та і не скупилися. Спочатку було противно, а потім звик. Як казав один з наших вербувальників: «Бандитом стати нелегко. Спочатку новачку навіть на шухері страшно стояти. А після крадіжки та доброї гулянки, грабувати вже подобається». Так і втягнувся».

Степан поставив його на жлигу, але депутат зумів завалити справу і там. У нього не вистачало сили і замість 100 відвалів

за зміну, він ледве міг промити сорок. План «горів», парторг скаженів, а Степан, тим часом, у вільний час самотужки ремонтував МПД. Він знайшов на старих відвалах товстостінні бурові труби, яких тут не було кому здати на металобрухт, зробив креслення чи скоріше ескіз, розрахував нахил і висоту нових потужних підпірок і полозів, і за допомогою бензорізу, для якого спеціально приховав балон кисню та електрозварювання, зібрав в одне ціле базу, на яку мав стати прилад.

Все це доводилося робити після основної дванадцяти годинної зміни, тому він два тижні повертався в балок аж серед ночі. Коли все було готове, за допомогою власноруч зробленого поліспасти, підв'язаного до двох дивом уцілілих височенних модрин і бульдозерів, МПД підняли в повітря і завели під нього нові полози з підпірками. Степан почергово керував то бульдозерами, то поліспастом, то хапався за зварювальний держак чи різак, щоб підігнати окремі деталі і краще «посадити» конструкцію. Це було важко, нервово, але саме така незвичайна робота йому подобалася, а якщо взяти до уваги, що він все розрахував і підігнав правильно, то за кілька годин роботу було зроблено. Залишилося надійно зварити всі стики, на що пішло ще кілька вечорів «праці досхочу».

Без зайвих урочистостей і пригод МПД, нарешті, доставили на полігон і це знову додало Степанові роботи, бо монтаж приладу робити було нікому і Степан знову крутився, як муха в окропі. Особливо діставалося йому тоді, коли парторг брався керувати і вигадував якісь безглузді удосконалення. Він і сам не спав, і не давав іншим, але часто його керівництво та ініціативи вилазили боком. Тоді все знову доводилося переробляти, через що відпочивати взагалі було ніколи. Степан, як завжди, вертався в балок вже під ранок, хитаючись від втоми, але його підтримувала думка, що цього разу він працює на себе, а не на «того хлопця».

Хоча снігу на полігонах і на дорогах вже не було, води з далеких сопок прибувало щоразу більше. Не рятували ніякі

чоботи, бо гумових не було, а кирзові не встигали висохнути за ніч. Навкруги була лише робота, вода, сопки і техніка, яка постійно вимагала ремонту. Степану часто доводилося працювати без помічника, тримаючи деталь однією рукою і приварювати її іншою. Інколи прихватки робилися без захисної маски, через що обличчя невдовзі обгоріло від сліпучої електричної дуги і зробилося яскраво червоним, а шкіра, особливо на горлі, яке маска не захищала, злазила клаптями.

Кухарка лише хитала головою:

- І кому ти, такий облізлий, тепер потрібен?

Степан віджартувався, що таким линялим котам, як він, це лише на користь, бо замість старої шкіри, виросте нова.

Тим часом, зйомки золота на єдиному працюючому промприладі впали до 100 і менше грамів на добу і парторг підганяв з перестановкою МПД, на який він покладав багато сподівань. Вивчаючи старі карти, начальство помітило розвідувальну лінію з пристойним вмістом металу, до 4 грамів на кубометр, там і задумали облаштувати новий полігон, хоча це було складно.

Русло струмка було давним-давно перемите, тож сподіватися на успіх було не варто, тим більше, що сопка починалася стрімким підйомом, тобто не було куди згортати терасу. До того ж і води в руслі було більше, ніж потрібно. Виходило так, що роботи було багато, а результат - сумнівний, але парторг напірав на те, що колись тут працювали примітивною технікою, з якою старателі не могли взяти русло по-справжньому.

Степан спробував довести, що без дорозвідки розраховувати на міфічне золото марно, тим більше, не відомо, скільки разів тут працювали золотошукачі і скільки вони вибрали металу, але потім махнув рукою.

32

Хоча зима на Колімі триває так неймовірно довго, що здається іншого, в цих заклятих від морозу розпадках і не

буває, але якось враз, майже без звичної на материку весни, настає справжнє літо.

Ріденька взимку тайга, бо модрини скидають свої листочки-голки на зиму, раптом стала густо-зеленою і майже непрохідною через густі кущі, які теж взялися, ніби нізвідки. Куди не кинеш оком - в розпадках і на схилах сопок бувають трави і квіти. Ноги глибоко грузнуть у товстому килимі м'якого і вологого наскрізь моху. Кедровий стланник прикрасився зеленими, липкими на дотик шишками. Гілочки низькорослих кущиків голубики щедро внізані ще зеленими ягодами і повсюди, де тільки можна, бувають фіолетовими суцвіттями високі і стрункі стебла іван – чаю.

Ночі, яка панує тут більшу частину року, неначе ніколи й не було. В повітрі гудуть тисячі комарів та інших комах, від яких нічому живому немає порятунку. Особливо дошкуляють гедзі, які боляче жалять навіть через одяг. З сопок збігають крижані струмки прозорої і смачної, аж здається живою, води. На забутих лісових дорогах з'явилися відбитки ведмежих лап. У верховітті дерев свистять бурундуки. Сонце пече немилосердно, неначе в пустелі, але це була зелена, дика в своїй непорочній красі земля, яку пустелею робила відсутність людей, а для тих, кого доля не пошкодувала і загнала сюди, Колима була пустелею через безвихідь і безнадію. Якщо розібратись, то будь-яка пустеля страшна своєю непрохідністю - що пекучі і безводні піски Півдня, що непроходимі і непролазні розпадки Півночі. Тут буяла пустеля неволі і дикої краси. Правда, цією красою в'язням милуватися не було коли.

Нарешті, відремонтований Степаном промприлад перетягнули на полігон, але щоб його встановити і забезпечити нормальний нахил «колоди», потрібно було насипати добрячий насип і чим вище, тим краще. Довести справу до логічного завершення не дав парторг, мовляв, вистачить і цього. До промприладу, який витягли на верхівку насипу, бульдозерами почали нагортати естакаду, яку називали доріжкою для подачі пісків на приймальний бункер

та чіпляти промивальний шлюз-колоду, але оскільки насип був меншим, ніж потрібно, колода лежала майже паралельно ґрунту. Тим не менше, завели дизель і насос почав подавати воду. Діжка закрутилася, в бункер подали першу порцію пісків і промивка розпочалася, але вода не змивала з колоди зайвий ґрунт і через пів години вона забуторилася так, що зірвало металеві ляди.

Це надовго зупинило промивку, бо довелося бульдозерним кликом довбати траншею в корінній породі, щоб опустити колоду, але знайшлася інша біда. Тепер дрібні часточки ґрунту або ефеля, які вимивалися з колоди, почали швидко заповнювати коротку і неглибоку траншею. За нормальних умов вода самопливом відносила змивки подалі від приладу, а тепер, чи не кожні півгодини, промивку доводилося зупиняти, щоб відгорнути хвости. Крім того, постійно виходили з ладу бульдозери і Степана буквально розривали на частини, але йому додавали сил мрії про революцію та про зустріч з рідними.

Затримка йшла за затримкою, дні спливали за днями, але зйомки показували, що золота тут не було, як того очікував парторг. Щоб зекономити час на розкритті цієї частини полігону, він наказав пропускати через барабан торфи, але нічого, окрім мороки, це теж не принесло. Врешті-решт, «сілі» на піски, але справи посувалися погано, бо один бульдозер майже постійно потрібно було тримати на «хвостах», а підгортати до доріжки піски було нікому.

Люди, хоча і в неволі, але були незадоволені такою роботою, бо гіршого, як безглузда трата сил, для працівника немає. Тим не менше, всі сподівалися на пристойну зйомку, але парторг не дочекавшись, доки прилад пропрацює добу, розпорядився робити зйомку ввечері. За нею здалеку спостерігали бородаті, замурзані і обідрані чоловіки, бо хоча б формально, розконвойованим в'язням заборонялося перебувати поруч з колодою під час зйомки, але всім було цікаво. Проте багатий на карті полігон за 12 годин промивки дав лише грамів 50 золота, та й те, з шліхами.

Петрович, заспокоюючи себе казав, мовляв, ще не вечір, розмиємося пізніше, на що Степан, позіхаючи, вкотре нагадав, що до них тут працювали не дурніші старателі, які й покинули русло, коли побачили, що брати вже нічого. У наступні дні було те саме, люди мордувалися на проклятому полігоні, але він і близько не віддавав того, що було обіцяно даними розвідки піввікової чи й більше, давнини.

Якось, присівши біля багаття відпочити і попити кип'ятку з іван – часм, Степан запитав Петровича про рік складання карти. Той, зсунувши на потилицю капелюха, відповів, що дані розвідки походять з шестидесятих років 20-го сторіччя.

- А-а, тоді все зрозуміло. Якби дані були «сталінські», коли через невідхід металу геологам могли припаяти табір або розстріл, їм можна було вірити. Тоді, щоб не потрапити під роздачу, геологи навіть занижували вміст металу в пробах і їхній грам золота на кубометр насправді дорівнював півтора, а то і двом грамам. А пізніше, коли за хибні дані вже не саджали чи не розстрілювали, почалися приписки та і платили геологорозвідці за об'єми. От вони і приписували все, що можна було. Тому і з'явилися в їхніх даних 4 грами там, де і пів – грама не набирається. Та так воно і є. Ми за добу промиваємо кубів двісті - триста і маємо на виході 150 грамів золота. Та ще й з полігоном довбаємося, бо прилад стоїть якось по – комуністичному. Воістину, немає такої справи, щоб комуністи не завалили, - сплюнув Степан і пішов по полігону, буцаючи грудки, які потрапляли під ноги.

Парторг ніяк не хотів вірити в поразку і на чому світ проклинав в'язнів і робітників за начебто погану промивку, саботаж і шкідництво, але нікого не арештовував, а лише підганяв. Для Степана настали важкі часи, хоча легких у нього ніколи і не було. Полігони знаходилися один від одного за кілька кілометрів, тож зварник мотався від приладу до приладу вдень і вночі. На ночівлю часто доводилося повертатися аж перед світанком, хоча ночі, як такої, вже не було. Хіба що близько чотирьох ранку наставали сутінки, які

колимці називали «ведмежим часом». Через це було страшно, тому Степан, прийшовши в селище, не ризикував заходити в лазню, щоб не підставлятися під звіра, а пробирався в балок і падав на нари, як був - брудний і невмитий.

Кухарка, дивлячись на худого, неначе велосипед Степана, лише хитала головою, мовляв, що ти з собою робиш?

Той, як завжди, віджартувався:

- Хіба ж я сам? Це плани партії кладуть на спину народу, а що планів багато, а народу мало, то мені й дістається за всіх дурних.

33

У штабному балку стояла старенька, ще старательська радіостанція, якою користувалися і зараз, бо мобільного зв'язку тут не було або його заблокували. Кожного вечора Петрович виходив на зв'язок з парторгом, щоб обговорити поточні справи та передати результати зйомок. Ці дані були секретними ще за радянських часів, до цієї практики і повернулися нові більшовики. Але цифри так примітивно кодувалися, що будь – хто за літерами, якими заміняли цифри, легко міг дізнатися про що йдеться. Тим більше, досвідчені старателі майже точно визначали кількість металу в зйомці, що називається, на око. Але парторга це не обходило і він продовжував робити тасмницю з того, що знали всі.

У кінці червня начальство в районі, на репті, допетрало, що робота ведеться не так, як планувалося, і страшенно розлютилося. Петрович пошепки розповів Степану, що парторга під час сеансу радіозв'язку дуже лайали і обіцяли віддати під суд за самоуправство і зрив плану, якщо ситуацію не виправлять вже найближчим часом. А ще його терміново викликали в район. Це означало, що парторгу зі своїм почтом доведеться повертатися на свою дільницю.

- Баба з воза, а кобилі легше, - філософськи відзначив Степан, але Петрович продовжував шепотіти, нервово ламаючи пальці рук:

- Слышимость была плохая, но разобрать можно, что на материке, что – то происходит. Приказывали проявлять особую бдительность, ввести на участках что-то вроде военного положения.

- А про харчі вони нічого не казали, бо від зелених ягід зводить не лише щелепи, але і живіт? – втрутився в їхню розмову Чалий.

- Говорили, что мы и на это не зарабатываем, - озираючись, закінчив Петрович і вийшов з балка.

Ввечері він знову зайшов в гості і попросив зачинити двері на гачок, потім дістав з-за пазухи карту місцевості:

- Степа, ты сам прекрасно видишь, как наруководила партия.

- Немає такої справи, - почав було Степан, але Петрович перебив:

- Да знаю я, знаю, только скажи, что же делать на самом деле? Не сегодня – завтра, что – то произойдет. Там, на материке, собирается нештучная гроза. Парторг молчит, но иногда проговаривается, что-то бормочет о предателях и вредителях. А теперь, слушай. Похоже, скоро власть в который раз поменяется. Пора нам подумать о себе, то есть, о своем заработке. Может вместе посмотрим, куда можно пристроить прибор, если появится такая возможность?

Степан здивовано слухав, але вирішив бути обережним до кінця:

- Це вам можна думати про себе, а нам ще ранувато, - а сам, тим часом, уважно роздивлявся карту і подумав, про те, що на цьому полігоні робити вже нічого, але поблизу є начебто перспективні діляночки. Під шумок їх можна непомітно перевірити на лоток і навіть частково розкрити, а там видно буде, а в голос сказав:

- Ну, що ж, ти начальство, ти і керуй. Ось тут начебто гарний полігон та і розкривати не так багато. Можна приткнути простенький вашгерд і швиденько почати мити

на два прилади. На тому полігоні і тут. А наш МПД віддати парторгу. Хоча, ні, він нам і самим згодиться, якщо намацаємо добрий полігон. Ось, дивись, хоча б і тут, - він тицьнув пальцем в карту, - я там був, бачив, що торфи вже кимось згорнуті ще до нас, майже до пісків, але до промивки чомусь не дійшло. Прогуляйся з лотком, от і будемо знати, що і до чого.

Тим часом, ситуація з продуктами стала критичною. М'ясо давно закінчилося і першим підняв галас Санько, бо він за порожню юшку працювати не наймався. Інші весь вільний час пастали заростями в тайзі чи схилами сопок у пошуках підніжного корму - ягід чи грибів, доки наткнулися на ведмежі сліди, яких ставало все більше. Це трішки відбило апетит, але поблизу полігонів і обабіч доріг можна було збирати зелені і липкі шишки кедрового стланника, кип'ятити їх, щоб не прилипали до рук і вибирати молочно білі, ще м'які, зернятка. Від голоду осміліли навіть найближчі помічники парторга, які підняли голос на начальство, вимагаючи «законного» харчування. Рятувалися борошном, з якого кухарка примудрялася готувати кілька страв, у тому числі і вареники з ягодами, пироги з грибами, та і грибний суп теж добряче виручав.

Через кілька днів парторг, зібравши свою команду, перевіз її назад за перевал. Дихати стало легше, щоправда, з ними пішов і Петрович, бо окрім нього, там ніхто не знався на гірничій справі. На прощання Степан не втримався і висловив все, що він думає про здібності парторга добувати золото і про його партійну орієнтацію. Парторг лише люто кліпав очима і важко сопів, але майже не сперечався, хіба що згадав розвинений соціалізм:

- Мы такую индустрию создали - Магнитка, Днепрогэс, космос!

- Ага, знаємо, чули, а ще більше зруйнували та знищили десятки мільйонів людей. Та і будували ви свою індустрію не самі, а з допомогою західних технологій, заводів, які вам продали капіталісти, та й то сказати, а що ж люди мали з

того? Старцями прожили в вашому раю пів-сторіччя, все в чергах та по талонам, тоді як в Європі вже через кілька років після війни жили по-людському.

- Мы практически построили социализм и люди нам благодарны.

- Які це люди? Вбиті чи вигнані вами в 1917 - 19 роках? Чи ті, які за вашої влади загинули в 1920-х роках? Чи може в 30-х? А-а, мабуть, в 40-х? Чи в 50-х? Чи в 60-х, коли моя бабуся в селі отримувала 12 карбованців пенсії? Чи, може у 80-х, при порожніх полицях та в чергах? Ну, 90-ті ви на себе не візьмете, хоча, окрім вас, країною ніхто і не керував. Гарна індустрія, нічого сказати.

Парторг люто сопів, але нічого не відповів, бо розумів, що його доля залежить від цього націоналіста, контрика, якого б він давно б пустив у розход, якби не план по золоту.

Його команда перед евакуацією мовчки збирала речі. Вони покинули навіть МПД, який остаточно вийшов з ладу. Через недогляд «толетів» великий підшипник на центральному валу і знайти його в тайзі годі було і думати. Не кращі справи були і з дизельним пальним, якого залишилося від сили на тиждень чи два, тому потрібно було думати про завтрашній день, свій день. Степан домовився з Петровичем, що буде починати працювати на нових полігонах, лише тоді, як той повідомить, що парторга вже викликали в район.

У кінці червня, коли річки чи по місцевому струмки, нарешті, увійшли після повені в береги, до них на дільницю несподівано прийшла вантажівка, причому не з-за перевалу, а по іншій дорозі.

Іван, який був за кермом, сміючись відповідав на привітання і розказав, що тепер можна по малій воді їздити до них напругу, оминаючи дільницю Врізаний, де отаборилася влада. Транспорт прийшов якраз вчасно, бо перед від'їздом парторг вигріб зі складу ледь не все, що там залишалося.

Харчі занесли на склад і хоча їжі було не так і багато, все ж вечеря була з м'ясним бульйоном і справжньою підливою та салатом з капусти, яку кухарка просто з боєм вирвала з рук голодних чоловіків, коли ті розвантажували автомобіль - страшенно хотілося свіжої зелені.

Після вечері, вже майже не криючись, Іван розповідав про останні події. Учора комуністичну владу вже скинули в більшості регіонів Сибіру, люди масовими демонстраціями просто змели диктатуру. Ось-ось підніметься Магадан. Армія підтримала робітників і розіграла міліцію. Оголошено про створення Уральської республіки. Степан від хвилювання забігав по балку:

- Чого ж ми скільки чекали? Поїхали брати парторга!

Іван заперечив, мовляв, треба добре подумати, адже в того є зброя, навіть автомат, а в них лише дрючки.

- Ну то й що? Їдемо зараз же, доки він не зрозумів, що і як. Тим більше, в нього радіостанція - почує новини та втече. У випадку чого, заїду в піку, ото і вся революція, - гарячкував Степан.

Іван знову заперечив:

- А Пензін?

- А що Пензін? Дізнається правду - і він наш, а поки що скликаємо збори, - і Степан пішов по балкам збирати людей, а Івана відправив вантажівкою на полігони за зміною, бо в зборах повинні були взяти участь усі в'язні і вільнонаймані, які працювали на дільниці.

Незабаром здивовані люди почали збиратися в ідальні, напружено поглядаючи одне на одного. Нарешті, коли всі зібралися, Степан підвівся і став біля амбразури, бо з цього місця він бачив усіх і всі бачили його. Від хвилювання в нього трішки захрип голос і навіть тремтіли руки:

- Ну, що брати? Воля! У всіх великих містах Сибіру скинуто владу більшовиків. Армія перейшла на бік народу. Арештовують представників старої влади. Створені Уральська та Амурська народні республіки. Зараз ми їдемо на

сусідню дільницю в гості до парторга. Будемо робити свою революцію.

Пензін сидів з роззявленим ротом. Люди, навчені гірким досвідом останніх десятиріч, теж не поспішали з емоціями, багато хто просто радісно озирався, невже скоро кінець їхнім стражданням? Були і такі, які хотіли почути, що скаже справжня влада, з Москви.

Степан, не збавляючи темпу, продовжив:

- Тепер ми вільні. Я змотаюсь до сусідів і наведу там лад, але зараз нам потрібно працювати на себе, тож не будемо втрачати час. І так половину сезону згаяли. Сьогодні відпочиньте, а завтра почнете розкривати отой полігончик, що ми раніше надибали, - він підморгнув Чалому, - а поки що, Пензін з прибористами почне робити демонтаж старого промивального приладу. Розбирайте його і перетягуйте на нове місце, тільки обережно, щоб нічого не пошкодити, бо ремонтувати нічим. Якщо я завтра не повернуся, а в цей час прилетить вертушка за золотом, кажіть, що золото парторг вивіз с собою. Як то кажуть, ні грама золота на будівництво комунізму! Самим знадобиться. У разі чого, - він перевів подих, - Все звалюйте на мене. Ну, що Іване, поїхали? - і коли вони вже виходили з їдальні, люди, нарешті, заворушилися, загули. Хтось пропонував покинути все і їхати додому, хтось запитував Степана, як бути далі?

Він не став відмовчуватися:

- Ну, що ж. Додому і я хочу, тільки ще невідомо, як туди дістатися, а потім, з чим ми повернемося до рідних? Давайте спокійно подумасмо. Нас, звичайно, випустять на волю, проте дарма, чи що, ми тут горбатились? Того, що ми вже намили, не вистачить. Думаю, нам потрібно допрацювати сезон, але вже на наших умовах. Золото продамо новій владі по справедливій ціні або поділимо. Знову ж таки, потрібно і солярку купувати, і запасні частини, та і їсти щось потрібно, бо ми вже охляли. Працювати будемо чесно, тобто, багато, а то не заробимо навіть для себе. Тим більше, до дружин та

дітей краще приїхати багатими і здоровими, ніж бідними і хворими. Ну, що, по руках?

34

Невбитий давно не їздив тайгою влітку, тому з цікавістю роздивлявся навколо. У високому небі, яке било ультрамарином в очі крізь верхівки дерев, висіло розпечене сонце. Гілки листвениць і кущів м'яко стукали по кабіні. Через відкрите бокове вікно обличчя обдував прохолодний лісовий вітер, пахло вологою, але це в гушавині і глибині розпадків, бо насправді літо видалося надзвичайно спекотним.

Дощів не було з початку літа. Болото в низині, через яке колись доводилося переїжджати і яке завдавало водіям чимало клопоту, майже вислохло. Не зважаючи на те, що весняна повинь закінчилася не так давно, струмки вже добряче обміліли, тому з водою для промивки можуть бути проблеми, подумав Степан, але його більше турбувала майбутня зустріч з парторгом. Тому він відмічав місця, де можна було б сховатися, у випадку невдачі.

Іван про всяк випадок зупинив старенького ЗІЛа не доїжджаючи до перевалу, на який піднялися пішки, щоб непомітно роздивитися що і як. Маленьке селище лежало далеко вниз, прямо перед ними. Степан з хвилюванням обдивився розпадок, потім перевів погляд вгору. Він вперше за багато місяців побачив всю широчінь небосхилу, бо в'язні, як і колишні старателі цілий сезон жили в світі, обмеженому верхівками найближчих сопок. Але тут, на перевалі, все було інакше - з усіх боків, куди сягало око, виднілися верхівки ближніх сопок і гостроверхих далеких гір. Деякі й досі були покриті блискучими сніговими шапками. Обрій заливався з небом, відкриваючи справжню неосяжність дикого краю. Було тихо і все навколо заливало рожеве світло призахідного сонця.

Зелений розпадок, який розкинувся перед ними на всю довжину вгору і вниз по Врізаному струмку скільки й видно, був ніби чорними смітниками понівечений старими

відвалами породи від десятиріч роботи золотошукачів. Повсюди, порушуючи кольорову гармонію тайги, яка вже почала відвойовувати відвали самосійними молодими посадками, іржавіли кістяки промислових приладів та вслякого металевого брухту. Схили найближчих сопок вкривали тисячі чорних пеньків та купці, між якими рідко стриміли вцілілі дерева. Справжнє кладовище, подумав Степан, а в голос рішуче скомандував:

- Ну, що Іване, поїхали? Як кажуть, доженемо чи не доженемо, а нагрітися можна.

Той лише поплював на долоні і вхопився за кермо.

Доки гальмуючи з останніх сил, автомобіль сунувся дорогою вниз, хлопці узгоджували останні штрихи майбутньої операції. Іван пропонував захопити парторга без зайвих балачок, а Степан наполягав, що треба спочатку роздивитися, адже тут працювало кілька його ворогів. Врешті – респт, домовилися, що Іван заманить парторга ближче до машини, а Степан швиденько завантажить його в кабінку і зразу назад, за струмок, а там буде видно.

Коли спустились донизу і легко, майже не замочивши коліс, переправились через русло Врізаного, Іван, витираючи лоба, відзначив:

- Ти диви, води в струмку зовсім немає, обмілів, а місяць тому мене ледве бульдозером перетягнули через воду, думав, що переверне.

Щоб заінтригувати парторга, вирішили проїхали річищем вниз, до ремонтного майданчика, оминувши стан.

Степан оглядав знайомі місця:

- Ох і померз я отут свого часу, коли нас викинули серед зими, а тут не було ні дров, ні їжі, але дасть бог, зараз зігріємось.

Їхній розрахунок виявився правильним, бо до них вже майже біг парторг. Іван зупинився і вийшов з кабіни. Степан теж непомітно вийшов і причаївся з іншого боку, затиснувши в руці монтировку і мотузку, яку прихопив на випадок опору.

- Что случилось, откуда ты взялся? - закричав парторг, швидко наближаючись до автомобіля. Він чомусь був одягненим у військову гімнастюрку і галіфе старого зразка. "Не інакше, табірні склади розкурочили", - подумав Степан і глянув навколо. Окрім них поблизу більше не було нікого, тому Степан спокійно вийшов з-за кабіни. Ефект несподіванки спрацював якнайкраще, бо парторг розгубився:

- А этот что здесь делает?

- Иван почухав потилицю і подав парторгу листівку. Той, нічого не розуміючи, почав читати повідомлення про останні події на материку, смішно ворущачи губами, потім підняв голову. Степан блискавично підскочив до нього і швидко обмотав мотузкою тулуб разом з руками:

- От що я тут роблю, ваше благородіє, товариш парторг!,- від хвилювання руки Степана трохи тремтіли, але він мовчки затягнув вузол і не дуже ввічливо заштовхав полоненого в кабіну, відзначивши, що сил у старого майже не залишилося, а там де в чоловіків на руках були м'язи, пальці вхопили лише кістки. На диво, той не опирався і лише промовив, ніби зітхнув з полегшенням, коли його вороги всілися обіч:

- Я так и знал.

- От і добре, - Невбитий теж опанував себе і розпочав допит.

- Де зброя і золото, де карти? Який код і час виходу в ефір? Задай ключі від складів. Тепер ми починаємо війну, а ти сиди і дивись.

Коли ЗІЛ з полоненим переїхав через струмок і зупинився перед дорогою на перевал, Степан повернувся в селище і швидко пробіг до балка, де жило начальство. Там, в кутку біля ліжка, стояв карабін, а в шухлядці столу лежав пістолет з набоями і ключі від сейфу. У сейфі знайшлося кілограмів десять золота. Раптом у двері хтось постукав і Степан спрямував туди карабін. Ввійшов давній знайомий Собака і роззявив від подиву рота. Степан швидко опанував себе:

- Ну, чого стоїш? Проходь. Ваша влада, як бачиш, закінчилася.

Він наказав брати радіостанцію і нести до ЗІЛа, а сам прихопив торбинку з золотом. Біля автомобіля Степан дав Собаці листівки і наказав повернутися та роздати їх робітникам, бо сам вирішив не зустрічатися з Петровичем, щоб не підставляти його, якщо щось піде не так. Хоч якою легкою здалася операція з арештом їхнього ката, але вони знали, що ця перемога ще нічого не означає, бо невідомо як розгорталася подія в місті. Адже все могло повернутися з ніг на голову і що буде тоді, навіть не хотілося думати. Але і відступати було нікуди.

Іван, як кажуть водії, «ударив по коробці» і вони вдало подолали перший, найкрутіший підйом. Аж тепер Степан полегшено зітхнув і запалив цигарку. Відкинувшись на спинку сидіння, він жадібно затягнувся димом, отримуючи неабияке задоволення від того, що ризикована справа закінчилася так вдало. Далі ЗІЛ піднімався вгору не так бадьоро, але двигун гудів хоча і важко, але потужно і заспокійливо - наближалися до своїх. Парторг і собі попросив цигарку, але оскільки руки в нього були зв'язані, цигарку встромили йому в зуби. Він мовчки пихкав димом, не випускаючи недопалок з губів, а коли докурив, Степан забрав у нього недопалок, загасив об рукоятку пістолета і кинув під ноги.

36

Аж тоді парторг закашлявся:

- Что со мной будет?
- А я знаю? Що влада вирішить, те і буде. Стріляти і віпати, як робили ви, вас точно не будуть, хоча і варто було. Хіба що попрацюєш на демократію, щоб дарма хліба не їв.
- Я нікогда даром хлѣб не ел. Даже в войну, еше пацаном. Всю жизнь работал. Все видел, все пережил.
- А розуму не набрався, - Степан глянув на його сиву голову. Неголене підборіддя парторга густо відливало синюватим

сріблом, - У нас про таких кажуть, що в бороді вже гречку скосили, а в голові і не орано.

- Смейся, смейся, твоя воля. Надо было с вами не разговоры разговаривать, а делать, как завещали Ленин и Сталин. Если бы мы еще тогда, в двадцатых и сороковых годах на Украине за кукушками и кукушат передушили, все было бы иначе. Революцию надо доводить до конца. Да еще в 90-х не надо было с вами возиться, а оккупировать – и все, а вас – в расход, до седьмого колена. Мы всего несколько лет поработали на Украине в 20-х и 30-х годах как следует и Советская власть три четверти века стояла несокрушимо. А то трепали языками, в парламенты игрались, а ваша незалежная зараза все эти годы только плодилась да разрасталась.

- Отож бо і воно, що ви не революцію зробили, а окупацію. Захопили владу і, як вороги, знищили всю промисловість, вигубили народ, розв'язали війну, а потім 70 років розказували, як ви гарно будете соціалізм. У інших країнах теж робили революції, міняли владу, але я щось не чув, щоб при цьому нищили економіку. Як там ви співали: «Весь мир насилья мы разрушим до основанья», - а зачем!?

Степан упіймав себе на тому, що майже кричить і це його заспокоїло:

- Так що, дякуємо за науку. Ми тепер теж знаємо, як тримати владу. Якби нас не зрадило керівництво, ви б ніколи в Україні не перемогли. Моя б воля, вас давно треба було судити. Як фашистів у Нюрнберзі. Ви своїми революціями порушили природний хід історії і суспільства, та ще і людей нищили немилосердно.

- Лучшее сразу расстреляй, чем сравнивать меня с фашистами.

- Не подобається, а чим ви кращі? Ви знищили мільйони людей і вони не відстали. Ви нищили українців, а вони євреїв. Для них «Німеччина понад усе», і у вас «Раньше думай о Родине, а потом о себе». І прапори однакові, червоні, і партії - робітничі. Ви хвалитесь дитсадками і піонерами, а у

них був «Гітлерюгенд». Ви Сталіна хвалите за аскетизм, так і Гітлер не любив розкошів, правда, у голодній країні він не влаштував таких п'янок, як Сталін. А те, що ви з ними воювали, так і вовки між собою гризуться, та й то, ще треба подивитися, як ви воювали? Не стільки захистили народ, скільки його знищили. А може ви і воювали з фашистами тільки тому, що були в Європі ідеологічними конкурентами, хоча і цілувалися з Гітлером, і паради з німцями водили разом, неначе хороводи.

- Где?

- А в Бресті, чи забув?

- Ты хотя бы кино смотрел, как мы воевали.

- Ну так, кіно ж і заміню правду, бо не розказували, як ви керували і хто прирік людей на страшні муки.

- Мы возродили промышленность.

- Так і фашисти теж багато чого набудували, мабуть, ще більше вашого. У них і передовики були, як і у вас. Та і закінчилося, що для вас, що для них, однаково - крахом режиму і країни. Одне шкода, що скільки людей ви змогли якщо не обдурити, то змусити жити в вашій вірі.

- Что же по твоему, среди коммунистов одни бандиты?

- Чому, були, і мабуть є, гарні люди, навіть мої родичі є і серед комуністів, і серед українських федералів. Ви просто прирекли жити людей грати по вашим правилам, загнали суспільство в ідеологічну яму, де народу довелося уживатися з вами, вбивцями і гвалтівниками, де людині потрібно було ставати партійними, ніби перехворіти. Біда в тому, що хвороба не розбирає, гарна людина чи погана. Люди серед вас може і траплялися хороші, але партія нікудишня.

Машина майже піднялася на перевал і їхала до останнього повороту серпантину:

- Он дивись, - Степан мотнув головою в бік розпадки, де тягнулися кілометри і кілометри відвалів породи, - Оце і все, що ви набудували. І так по всій Колімі, всій Півночі. Вважай, що по площі, ви три Європи сплюндрували. А де воно, оте золото, що ви витратили на комунізм? Де ті тисячі

тонн золота, що добули тут ваші раби за сімдесят з гаком, років? Все пішло прахом. А могли ж і самі жити, і людям дати, а ви морили нас голодом.

- Это все пропаганда. Никакого голодомора не было.

- А то українці не знають! Навіть фашисти до такого не додумалися, а ви, щоб викачати золото з населення, а заодно і винищити непокірних українців, видумали Торгсіни, де в 32

- му і 33- му роках продавали продукти лише за коштовності, золоті хрестики та обручки. А щоб люди їх несли, з наших сіл силою забрали все продовольство. Про це ще в 70-х роках перший посол СРСР в Англії Майський в мемуарах писав. Читати хоча б своїх треба було. А ти кажеш, пропаганда. У 33- му моя прабабуся Ярина залишила своїх дітей, Ліду і Віру, мою маму і тітку, на вокзалі, щоб хтось забрав і тим врятувати від голодної смерті, але Бог вберіг. Потім хотіла отруїти їх пічним димом, щоб не мучилися. Вижили дивом, а мільйони українців від голоду пропали ні за що. І жодного комуніста за це не покарали.

- Зато мы построили индустрию.

- Он вона, твоя індустрія. Сплюндрували Колиму, Донбас, знищили річки, вирубали ліси, розтринькали багатство, а жити так і не дали, а коли дійшли до ручки, придумали Перебудову, та і ту до розуму не довели.

- А жильє, а школы, а больницы?

- Набудували курників і радієте. І якби не будували, то щоб ви взагалі робили? Але і тут біда - добре житло, нічого не скажеш, якщо в спальні чути все, що робиться в сусідів у туалеті. Літом спека, а взимку холод в квартирах.

- Зато построили!

- Та не ви будували, а народ. Народ вас і змусив будувати житло, бо якби не будували, вас би змели ще раніше.

- Мы создали базу, колхозы, возродили село.

- Це як? Після абортів взяли і народили? Та ви ж насправді знищили українське село! До перевороту і ваших експериментів з колективізацією в Україні були величезні села. У багатьох жило по 5 - 10 – 20 тисяч чоловік і в них

була робота, що їсти і одягнути. Українські села були самодостатніми! А після вас села просто зникли. Люди, якщо не вимерли, то порозбігалися. Тепер, якщо живе в селі півтори тисячі чоловік, то вже і велике. Возродили вони! Та селяни лише після розвалу Союзу побачили справжню техніку!

Степан знову помітив, що кричить, видихнув, запалив цигарку і глибоко затягнувся:

- І як то без вас інші країни будували і житло, і промисловість? Ось взяти хоча б і золото. Ти не підкажеш, скількох людей американці замучили на Алясці, коли організували видобуток? А скількох замордували ви на Колімі? Мовчиш...А зараз що, краще? Люди вже з комп'ютерами на «ти» були, а ви все калькулятором пишалися. Землю загубили, людей з сіл розігнали. Згадай, з чого почалась Перебудова? З продовольства і російського Нечернозем'я. Там ще тоді село практично зникло. Буряків збирали по 25 центнерів з гектара, коли в Україні збирали по 500 центнерів. У вас в колгоспах не люди працювали, а раби. Гірше, як негри на плантаціях. Знищили кацапи своє село революціями, п'янством та лінощами, а потім за наше взялися. Перебудову і реформи придумали.

- Мы были против.

- Хто, комуністи? Так це ж ваша ідея! Перебудову комуністи на з'їздах підтримали одностайно, всі райкоми і парткоми впряглися дурити людей, а тепер - не ви? А потім допомагали антиукраїнській владі. Якби комуністи були справді за народ, хіба б вони допомагали грабувати Україну і людей? Ви все давно розраховали, бо знали, що бідних легше розлаютити і завербувати в свою секту.

Парторг не вгавав і продовжував виголошувати свої мантри:

- Мы строили рай для трудящихся, мы строили коммунизм!

- Ти хоч сам розумієш, що верзеш? Ви тільки розстрілювати і нищити вміли. І рай розстріляли, знищили його ви! І Бога! І людей! Якщо і був тут чи в Україні рай, то ви його

загубили, - відрубав Степан і відвернувся, дивлячись на тайгу за вікном автомобіля.

37

ЗІЛ вже спустився в розпадок і їхав тайгою, коли Іван несподівано різко крутнув кермо вбік і автомобіль нещадно застрибав на камінні, яким було вистелене русло маленького струмочка. Зупинився в кущах, які вгорі щільно спілітали своє гілля, ніби в зеленому тунелі. Пасажири, особливо зв'язаний парторг, добряче понабивали в кабіні коліна і лоби, тому Степан накинувся на Івана, мовляв, не дрова везеш! Парторг, кривлячись від болю, запитав конкретно:
- Что, здесь шлепнете?

Іван не звернув на нього уваги, бо вдивлявся через лобове скло в небо, потім повернувся до Степана:

- Там з-за сопки щойно неначе вилетіла якась «вертушка». Схоже - військова.

Степан зістрибнув на землю і прислухався. З неба чулося характерне дзижчання вертольота, яке наближалось. Через хвилину над їхніми головами прогуркотів вертоліт і невдовзі зник за верхівками дерев у напрямку перевалу, звідки вони щойно приїхали.

Порадившись, вирішили зачекати кілька годин, подивитися, чим все обернеться, а поки що напилися холодної води з струмка і напоїли бранця. Невдовзі знову почувся гуркіт двигуна і вертоліт, показавши широке і пласке "пузо", пролетів над ними в зворотному напрямку, зробив півколо і подався вниз по широкому розпадку Барія в напрямку Синегір'я, колись столиці енергетиків Колими, а тепер майже покинутого міста.

Діждавшись, доки затих шум двигунів вертольота, Іван здав ЗІЛом назад і знову виїхав на дорогу. Тепер Степан вже не сперечався з парторгом, а тривожно і уважно поглядав на небо.

З обережності зупинилися перед останнім поворотом до селища. Степан із карабіном в руках відвів парторга вбік від дороги і заліг у старий шурф - чекати повернення Івана з

розвідки. Незабаром той повернувся, вони знову сіли в кабінку ЗІЛа і зупинилися вже біля їдальні. До них вийшов незнайомиць у джинсах і старенькій лінній штормівці, але з автоматом за плечима. Водій і незнайомиць обнялися і повеселілий Іван підійшов до Степана:

- Знайомся. Це наша людина, - вирішив зразу розставити акценти Іван, - Петро. Це він прилетів отим вертольотом, що так нас налякав. А це Степан, - водій відійшов вбік, з цікавістю дивлячись на чоловіків, які зараз поставили на карту і своє життя, і майбутнє країни. І вони теж знали, що зробили вибір, ступили на шлях, з якого вихід був лише один - перемога, тому були небагатослівні.

Петро міцно потиснув Степанові руку:

- Здравствуйте. Наслышан. Не будем терять времени. В области установлена власть демократического правительства. Не совсем, но в основном. Как говорится, почта и телеграф наши. Я назначен начальником района по промышленности и добыче. Вот документы. Заодно хотел арестовать вашего бывшего парторга, да не успел. Убежал с соседнего участка. Кстати, он несколько раз подавал рапорты с просьбой арестовать и расстрелять бывшего бандеровца Степана Неубитого.

- Я про це знаю, так би мовити, з перших вуст. А шукати його не потрібно. Ми його вже привезли сюди.

- Да? Вот это дело, хотя, как вы решились, а если бы мы не победили?

- Тоді прохання парторга, мабуть би задовольнили.

Петро посміхнувся:

- Ну, теперь бояться нечего. Вчера в Магадане и области нами были арестованы все руководители бывшей власти. Рассматривается вопрос о запрещении тоталитарных партий и режимов, как это сделали в Украине. Объявлена амнистия всем политическим ссыльным и другим жертвам режима. В сопредельные страны отправлены телеграммы о нашем твердом желании равноправного сотрудничества во всех отраслях экономики и народного хозяйства. Мы

отказываемся от имперских притязаний во имя развития наших народов и стран, что принесет гораздо больше пользы, чем колониальная политика вчерашней России. Это решение уже согласовано с администрациями сибирских территорий. Вынуждены просить другие страны и о срочной помощи грузами народнохозяйственного значения, в том числе и продовольствия. В России давно свирепствует голод. Думаем, что открытые границы позволят быстро решить эту проблему, а потом возьмемся за развитие национального производства. Армия добровольно перешла на сторону народа. Сейчас договариваемся создать коллегиальный орган представителей всех территорий для контроля за ядерным и другим оружием массового уничтожения. Кстати, можешь выпускать своего задержанного. Бежать ему некуда. Да и старый он, Что он может? Просто его надо было арестовать, как говорится, согласно ранга о преступлениях.

Звільнений парторг втомлено сів на колоду під стіною і мовчки вислухав про кінець будівництва комунізму в окремо взятій тюрмі, але потім знову завів своєї, дісталоя і зрадникам, і переродженцям. Степан втомився йому пояснювати очевидне:

- Знову у вас всі дурні і винні. І де ви їх скільки берете? Я ж казав, немає такої справи, щоб комуністи не завалили.

Петро розсміявся, він вже чув цю Степанову приказку: - Ну, ты и молодец! На, вот, возьми. Свежая газета, еще при прошлой власти всю ночь печатали. Степан взял газету і в око відразу впало його гасло, взяте за заголовок однієї з статей: «Ни грамма золота на строительство коммунизма!».

Петро запросив їх у балок обговорити нагальні справи, бо посіщав на інші табірні дільниці, де люди ще нічого не знали.

Сонце вже опустилося ближче до горизонту, але градусник на стіні ідальні показував більше сорока градусів спеки. Степан кивнув на нього:

- Ти подивись, що робиться? А бувало і плюс п'ятдесят. Ніколи б не повірив, що таке можливо на Півночі, якби не бачив на власні очі. Справжнє пекло.

У балок не заходили, а сівши в холодку, розклали карту. Степан розповів, де і як будуть відпрацьовувати полігони, але спочатку повідомив представника нової влади, що все золото, намите в неволі, без нормального харчування і відпочинку, вони залишають собі, тобто продають владі за ринковою світовою ціною, яка в кілька разів вища за встановлену комуністами, а з цього дня необхідно заключити трудовий договір, оформити правові стосунки, а те золото, що відтепер добуватимуть вільні старателі, будуть здавати державі за конвертовану валюту.

Петро навіть не сперечався:

- Мы тоже за то, чтобы все стратегические отрасли экономики пока принадлежали государству, но платит за работу людям надо по мировым ценам. Предлагаем учитывать коэффициент трудового участия, чтобы ликвидировать социальный разрыв между руководителями и простыми сотрудниками. Про вашу зарплату мы тоже думали и согласны с вашим предложением. Я имею соответствующие полномочия. А что с промывкой?

- Поки що, справи не дуже. І полігони виснажені, і техніка, сам бачиш, ні в колгосп, ні в Червону Армію. Та і з продовольством, запасними частинами чи соляркою - теж біда. Все тримається на чесному слові та на наших руках. І ще одне, нам би не завадило мати зброю для охорони золота, мало хто зараз в тайзі з'явиться, хоча б і ведмідь? І кисневих балонів не забудь, та і різак новий, і електроди теж потрібні.

Петро слухав і весь час робив короткі записи в блокноті:

- Мы об этом тоже думаем. Будем просить технику за границей, в лизинг. Буквально вчера я получил предварительное согласие. Мы понимаем, что необходимо все новое, потому что без техники мы золото не возьмем. Продукты днями подвезем, обязательно. Это наша первая

задача, да и в дальнейшем, снабжение старателей продуктами питания будет на особом контроле. Здесь, в области, сосредоточены огромные воинские склады продовольствия на тысячи тонн продуктов. Там чай, сахар, мясо, консервация, даже одежда, обувь, оружие, но это, под строгую ответственность. Я вижу, ты здесь как бы за старшего? Подготовь список необходимого. Не забудь о лекарствах. Людей надо подлечить. Снабжение и транспортное сообщение будет регулярным, насколько это возможно по погоде.

Степан не витримав:

- От гади, а нас голодом морили! А можеш пару поросят підвезти? Ми їх до осені вигодуємо, от якусь сотню - півтори кілограмів свіжини і нагуляють. Буде в нас свято врожаю.

Петро звів брови до лоба:

- Зачем тебе возиться с живностью, когда склады полны мороженных свиных, говяжьих и бараньих туш? А-а, понимаю, это национальное. Понимаю. Ну, хорошо, сделаем. А что с промприборами?

Степан запалив цигарку, оцінивши, що співрозмовник глибоко вникає в справи:

- Один на ладан дихає, але підлампічимо і працювати буде, а МПД зламалося конкретно. Полетів дефіцитний підшипник. Поки дістанете, я спробую підігнати на токарному верстаті обойму з іншого підшипника, таких у нас повно. Я поміряв, на вал вона стає добре, а якщо я її трішки проточу, то вже на неї повинні стати ролики з старого, рідного підшипника, та тільки це не надовго, але раз на кілька днів операцію можна повторювати. Якщо є електрозварювальний апарат і токарний станок, то в тайзі чорта можна зробити. Це не проблема. А от з водою - просто біда. Струмок майже пересох. Дощів давно не було.

Петро з не прикритим здивуванням дивився на Степана:

- А как быть?

- Та як? Поки що пустимо воду по колу, попрацюємо на «оборотці», доки можна буде, а далі рвонемо дамби старих

зумпфів у верхів'ях розпадку, там цілі ставки чистої води, я вже ходив дивитися. Ось та вода по руслу пересохлого струмка до нас і прийде. Так що, місяць протримаємося, а там, Бог дасть, дощі підуть.

Начальник району аж лягнув себе долонею по коліну:

- Ну, Степан! Ну, ты даешь, настоящий старатель! Что еще?

Той аж посміхнувся від такого, бо добре слово і кішці приемне:

- Нічого особливого, бо нам потрібно все, хоча б ту ж постіль, білизну, мило, одяг, взуття, а найголовніше - почту з України та радіо, яке-не-яке.

- Все будет. Телефон я вам оставляю. Мы сразу восстановили мобильную связь. Можете звонить хоть домой, ну и мне, само собой, в любое время. Думаю, и телевизор вам организуем со спутниковой антенной.

На цьому і зупинилися. Петро з Іваном попили чаю і подалися далі, тільки один на вертольоті, а інший - автомобілем. Парторга вирішили залишити на місці, ніби під домашнім арештом.

38

Наступного дня Степан з тепер уже вільними старателями заходилися підганяти роботу, якої назбиралося бог знає скільки. Він і раніше любив працювати заради процесу, а тепер відчував таке натхнення, що міг зробити все, що завгодно, неначе той чаклун, і виходило геть усе!

Тепер вони не економили на продуктах, бо вже через день після від'їзду начальника району прилетів вертоліт і вивантажив їм майже все, що просили, натомість, забрав по акту золото і кількох серйозно хворих.

Люди повеселішали. Їх одягли в новенькі, хоча і залежані комбінезони та кирзові армійські чоботи, видали бушлати на випадок нічних заморозків. Працювали в охотку, навіть Санько залишався в другу зміну, якщо виникала така потреба, мовляв, чого ж не попрацювати, якщо це «за гроші і харчі хороші», причому, сказав приказку чистою українською. Степан здивовано глянув на нього. Той розповів, що на

Далекий Схід його прагд потрапив з України ще за царя, тож у них в селі старі і досі розмовляють майже українською.

Робота ладилась. Вони, нарешті, «сіли» на справжні піски і зйомки виресли до кілограма чи й двох за добу, так що за заробіток старателі більше не турбувалися, а навпаки, раділи і будували плани на майбутнє. Тим часом з району прислали геолога, який намітив місця для перспективних полігонів, перевірів їх і гарантував нормальний відхід металу. МПД, як і казав Степан, почало працювати і давало більше золота, ніж інший прилад, хоча його через два дні на третій доводилося ремонтувати. Потрібного підшипника все не знаходили, але обходилися і так.

Якось, наробившись до втрати свідомості, бо працювати доводилося практично цілодобово, Степан, тим не менше, довго не міг заснути. Збуджені м'язи і мозок не давали зануритись у спокійний сон. Раптом задзвонив мобільний телефон, за допомогою якого він регулярно розмовляв з районом. В трубці, несподівано чітко почувся вже забутий голос його дружини! Степан ледь не зомлів. Неймовірно ніжним, тремтячим і рідним голосом, вона озвалася за три – дев'ять земель:

- Рідненький мій, це справді ти?!

- Я, - ледве витиснув з себе Степан і дурнувато запитав, - Звідки ти?

- Та звідки ж? З дому! Ти живий! Я знала, бо мені вже розповіли, що у вас там робиться, але не знала де ти, а це мені зателефонували з Києва і продиктували оцей номер. Любий, я умру від щастя! Кидай все і швидше приїжджай, ми з донечкою так на тебе чекаємо!!

Після розмови Степан вже остаточно втратив сон. Він постійно прокручував у голові розмову з дружиною і таки був готовий хоч зараз покинути все, щоб податися додому, але потім подумав про людей, яких сам умовив залишитися та і гроші ще ніхто не відміняв, тому варто потерпіти, зате приїхати додому справжнім чоловіком, а не злидарем. Та й скільки там того сезону? Через півтора місяці настане

вересень, а там і сезону кінець. На Колімі в жовтні вже справжня зима.

Як не ладилась у них робота, а нещастя підкралося до них несподівано. До їхнього стану, як тільки на кухні з'явився достаток, що поросята не вправлялися з недоїдками, почав вночі навідуватися ведмідь. Однієї білої ночі парторг, якого все не забирали в район, хоча і здав дуже, постарів і ослаб, пішов напиться води. Раптом, з-за кушів, куди викидали недоїдки, вискочив величезний бурий ведмідь. Хлопці, які теж були біля їдальні - повтікали, а старого чоловіка ведмідь легко догнав і миттю переламав навпіл ударом могутньої лапи. Потім звір неквапом подався у вранішні сутінки, зламавши в заростях кілька молоденьких берізок.

Другого дня прилетіла комісія з районним шерифом, склали протокол, а парторга поховали неподалік стану, приваливши могилу величезним валуном. Кухарка навіть схлипнула, витерши фартухом очі. Трохи помовчали, Степан ще вчора вкотре сперечався з старим. Той чомусь згадав міліцію, яка за влади феодалів займалася свавіллям, обдирала бізнес і прикривала наркобаронів, на що Степан заперечив, що це самі ж більшовики привчили її, коли фабрикували справи ще за Леніна з Сталіним, катували, надсилали вбивць навіть за кордон, як до того ж Бандери чи Коновальця, хоча жодного рішення суду про це не було. Як ви їх навчили, так вони і діяли, разом з бандитами.

Батьюшка, якого свого часу новітні більшовики теж посадили за те, що належав до Українській церкві, прочитав заупокійну молитву, мовляв, Бог розбереться, кого і куди, а наша справа - зробити все по-людському.

Степан заперечив:

- Бог не розбереться, бо спочатку повинні розібратися ми. Ми чомусь ніби аж жаліємо вбивцю, який би нас розстріляв або забуваємо злочини комуністів. Навіть виправдовуємо їх фанатичною вірою у щось. Це наш великий гріх, який дозволив їм повернутися. Тому я і не прощаю покійного.

- Вірити можна, але не можна змушувати вірити інших, тим більше, гнобити незгодних.
- Ось бачите, і ви готові пробачити і забути те, чого забувати не можна. Хіба ви і московських попів пробачите, які благословляли на вбивство українців, які віруючих інших конфесій вважають якщо не розкольниками, то ворогами?
- Гріхи наші, - батюшка перехрестився, - Там теж є різні. Степану набридло слухати:
- Якось не бачу жодної логіки в вашій чи якій іншій релігії, хоча і поважаю почуття віруючих. Якби Бог був або був всемогутнім, він легко міг убезпечити нас від оцих лих. Йому ж варто кивнути пальцем і всі б жили в мирі, злагоді і чесності. Натомість, маємо війни, брехню, підлість, кров і сльози. Знаєте, можливо я б і повірив в Бога, якби не помирали діти. Це несправедливо і жорстоко. Кажуть, це за чийсь гріхи. Чого ж не карати справжніх грішників, а не абсолютно непричетних? Отож я і кажу, де логіка? Батюшка чи то злякано, чи то з осудом, перехрестив Степана:
- Не гріши на Всевишнього.
- Я і не грішу. Скажіть, скількох тиранів покарав Бог? А якщо покарав, чому лише після того, як вони скоїли свої зlodіяння? Навпаки, найлютіші завойовники, тирани і вбивці мільйонів, прожили життя в достатку і померли своєю смертю. Їх навіть люди не прокляли. Більше того, через якийсь час вони стали героями і батьками націй. То де ж справедливість або божа кара?
- Бог у своїй мудрості простим смертним не підвладний. Хіба ти не віриш, що він є?
- Думаю, що Всевишній таки є, бо хтось же створив усе живе в цьому світі, але люди ще не доросли до нього, тому і блукають вірами, немов хаццями. А можливо, ми просто приписуємо йому те, чого немає? Можливо Бог, як батько, породив людину, а далі вже не в його силі впливати на своїх

дорослих дітей? Ми ж теж не завжди можемо впливати на своїх дітей, коли вони нас не слухають?

- А як же жити без віри?

- Віра повинна бути. Хоча б у свою країну, сім'ю чи традиції народу. Здавна все було розписано і регламентовано на тисячі років, за тисячі років все викристалізувалося, як і наша мова, тому українці завжди жили в гармонії з собою і природою. Вони не лише вірили в сили природи, але і поважали природу, а потім взяли і всю відповідальність за свої вчинки переклали на Бога. Тоді вірити в природу і традиції стало непотрібно. Людина чомусь оголосила себе володарем природи, хоча насправді володар у нас один –сама природа.

- Після похорону старателі розійшлися по роботам, бо навіть чиясь смерть не могла зупинити життя на окремо взятій ділянці Всесвіту.

40

Якось, коли робота вже устаткувалась і люди все частіше мріяли про закінчення сезону і повернення додому, Степан пішов у склад допомогти Надії принести в кухню лантух борошна. Впоравшись, вони пішли в склад за цукром і випадково не розминулись у вузьких дверях.

Степан ледь не втратив свідомість, коли відчув себе притиснутим до одвірків пружним і гарячим жіночим тілом. В голову вдарили кілотонни нерозтраченої потенціальної (від потенція), енергії кохання. Вона теж схвильовано завмерла. Через якусь мить Степан таки вивільнився і майже вибіг з складу, але кухарка його зупинила:

- Степа, подожди. Я тебе не съем. Просто мы сделаны из такого теста, что оно всходит, когда захочет. Я понимаю, что сезону конец. Я тебя видела и в горе, и в радости. Скоро разъедемся, а я с тобой так и не поговорила, как женщина с женщиной.

- Та я і не боюся, - ледь видавив з пересохлого горла Степан і присів на ящик біля дверей.

Поряд присіла і Надія:

- Степа, ты наверное чувствовал, что ты мне не чужой. Я собираюсь скоро уехать. Не буду ждать конца сезона. Поеду к себе, там мне обещали вернуть ресторан. Мужа уже нет давно, придется все делать самой, так что надо хоть попрощаться по-человечески. Или я тебе не нравлюсь ни капельки?, - вона поправила зачіску і подивилася на Степана.

- Чому ж не подобаєшся? – Степан знайшов у собі сили глянути Надії в очі, - Мабуть немає такої привабливої жінки, яка б не подобалась нормальному чоловіку. А ми вже більше року живемо без жіночого тепла і ласки. Це важко. Але я все життя тримався своєї дружини, чого б це не коштувало. Вона мені віддала молодість, народила дочку, лікувала і переживала за мене та і страждала через мене немало, а коли подзвонила недавно, я ще більше зрозумів – тільки вона. А ти дуже гарна і добра, чого тобі псувати життя через якогось бурлаку, який скоро наживає п'ятами?

- Ничего ты не понял.

- Та все я зрозумів, просто зараз на моє захоплення треба дивитись очима моєї дружини - як їй таке сподобається? Не можу зрадити. Хоча це і дуже важко. Інколи днями тільки про це і думаш. Дуже важко, але можливо. А висловити свої почуття мені ніхто не завадить, - він підвівся і поцілував Надію в щоку.- Це все що можу, пробач, будь – ласка, якщо зможеш і зрозумій. Будь щаслива.

Надія відвернулася, притисла фартух до заплаканих очей і ображено зітхнула.

Кілька днів після розмови Степан відчував себе винним і намагався не з'являтися в їдальні без свідків, а тим часом сезон пролітав, як одна мить. Телевізора в них не було, але по мобіліці майже всі могли розмовляти з рідними, тому новин у них прибувало кожного дня та і газети з'явилися, і радіо постійно слухали. Усі колишні республіки СРСР знову повернулися до своїх втрачених суверенітетів, хоча не обходилося без локальних боїв з залишками сепаратистських утворень.

У Росії ситуація залишалася складною. Тут з'явився цілий ряд автономій, які активно встановлювали зв'язки як між собою, так і з країнами світу. Добре, що ніхто тепер не намагався тиснути на Україну, оскільки і з Коломоєю, Тюменню, Татарстаном, Уралом та іншими територіями домовились про спільне освоєння надр на правах оренди та про вільний і не обмежений обмін робочою силою. Тепер кожна територія намагалася створити якнайкращі умови для розвитку промисловості і економіки, а без диктату «старшого брата» це виходило просто і природно. З материка повідомляли, що життя покращилось, у людей з'явилася робота, заробітна плата, пенсії і впевненість.

Сумував лише Пензін, мовляв, пропала Росія! Степан його заспокоював.

- Чого пропала? Люди нікуди не поділися. Просто ніхто не кричить про «велику» Росію, а то пнулися кудись, лише собі та іншим горя наробили. Так що, скоро поїдеш додому, відбудувувати свою Московію.

- Что теперь будет?

- Все буде, як годиться. Бачиш, у тій Російській чи Радянській імперії нікому не могло бути добре. Хоч з милом, хоч без мила, зашморг все одно залипається удавкою. Он дивись, як добре зараз почали жити з сусідами. І економічні зв'язки налагодились, і промисловість запрацювала, і ціни знизилась, що у вас, що в Україні. Куди тому Митному союзу чи імперії? Жити мирно по - сусідському таки вигідніше, ніж когось кудись заганяти!

- Тебе хорошо говорить, а ведь это сверхдержава пропадает!

- Ну-у, професор, ти просто втратив голову. Аж смішно. Самі ж російські ура-патріоти і підготували кінець своїй імперії. Згадай свій предмет, історію. Рим чому загинув? Бо коли вони зруйнували Єрусалим, то привели в Рим десятки тисяч рабів-свреїв. А у тих була своя релігія – іудаїзм чи християнство, яка, врешті-решт, перемогла римських богів. Американці завезли чорношкірих рабів, а тепер бояться, що біла раса за кілька років взагалі зникне. Уявляєш, нащадки

плантаторів, які не вважали негрів за людей, стануть неграми? Австро - Угорщина теж «збирала землі», але від них же і загинула. Як і Росія. Як і оцей покійний партчорт, прости господи, бо ми не пробачимо. І відзнач, що гинуть імперії, але виживають - окремі народи і незалежні держави.

Пензін, нічого не відповівши, похнюпившись пішов до свого балка. Чалий, який до цього мовчки лежав на нарах, потягнувся на весь зріст.

- А додому як же хочеться, в Україну, на Дніпро, аж шкіра тріщить!

Задзвонив мобільний телефон. Чалий мимоволі посміхаючись слухав, як Степан виправдовувався:

- Рідненька, потерпіть ще трішки. Мені теж не можеється. Уже зовсім скоро я до вас повернуся. Назавжди.

*Коліма – Україна.
Олександрія, 1994-96.*